

84 Кар + 4
У72

Кар: 33364

ЕРТЕНДАНЫ АЗРЕТ

Насра Тоджань хапарлары

ЕРТЕНЛАНЫ АЗРЕТ

Насра Годжань
хапарлары

СТАВРОПОЛЬ КИТАБ БАСМАНЫ
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС БЕЛЮМЮ,
ЧЕРКЕССК — 1987

ЕРТЕНЛАНЫ АЗРЕТ

Насра Годжань хапарлары

СТАВРОПОЛЬ КИТАБ БАСМАНЫ
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС БЕЛЮМЮ,
ЧЕРКЕССК — 1987

84Кар7-4

С (Кар.) 2
У 72

Латин харифледен бююнню харифлеге кёчюрюб, китабны басмагъа хазырлагъанла — *Ортабайланы Римма бла Сылапгъарланы Кулина.*

Китабны суратларын МАРКОВ Ф. И. салгъанды.

Кар: 3336

У 4702260000—77 69—87
М 159(03)—86

ЁРТЕНЛАНЫ АЗРЕТ — ПОЭТ ЭМДА ФОЛЬКЛОРИСТ

*Халкъдан чыгъыб, халкъ бли джашаб,
Халкъгъа къуллукъ этгенсе сен,
Джыр хазнагы, «саугъамды» деб,
Бизге къоюб кетгенсе сен.*

Б и д ж и л а н ы   И д р и с

Ёртенланы Азрет... Аны суююмлю къара кёзлери, кенг акъ мангылайы, къалын къара чачы, ортадан узунга тартхан субай санларына сейир келбет сала эдиле... Аны таныгъан, аны билген адамланы айтханларына кёре, ол бек кесгин акъыгълы, таукеллиги, халаллыгъы да болгъан асыулу адам болгъанды. «Аны ишге мыллык» атханы, халкъын чексиз суйгени, джаш джазыучулагъа таймаздан болушуб тургъаны танышланы, биргесине ишленгени эслеринден ёмюрде да кетерик тюлдю»,— дейди Хубийланы Осман¹.

Фахмулу поэтни къарачай литературагъа къошхан юлюшю, адам айтыб къолундан келмезча, уллу болгъанды. Аны темасыны байлыгъы, суратлау мадарларыны кесгинликлери бизни бюгюнигю джазыучуларыбызгъа юлгю болурчады.

---

¹ Хубийланы Осман. «Къайнайдыла мени джылларым». Ленинни байрагъы, 1967 джыл, декабрны 16.

* * *

Ёртенланы Азрет 1907 джыл Қъарачайны эм арну эллерини биринде — Қъартджурт элде туугъанды. Ол тууб ёсген топракъсаш юйчюк бу сагъатда да тургъаныча турады.

Қъартджуртчуланы айтханларына кёре, поэтни атасы, Ёртенланы Локъман, хар неге да кёлю джарашхан, уста адам болгъанды. Кесини юйюню хар несин да кеси ишлегенди.

Атасын, джашын да иги таныгъан адамланы сйтханларына кёре, Азретни чамчылыгъы, джарыкчылыгъы, сёзюню кесгинлиги, ауазыны ариулугъу — хар неси да атасына бек ушагъанды. Поэтни атасы — Ёзденланы Батыкъ — арну сыфатлы, ишленмеклиги, намысы да болгъан огъурлу тиширүү болгъанды.

Қъартджуртда поэтни ата-ана джууукъларыны ичлеринде ана тилин бек суйгенле, халкъны сёз байлыгъын аламан билгенле аз болмагъандыла (сёз ючюн, джырчы, сыбызгъычы Ёртенланы Таучу). Аллай адамла бла сабийликден джашагъаны, халкъ таурухланы, айтыуланы, ханарланы, иарт сёзлени, эл берген джомакъланы гитчеликден огъуна иги билгени поэтни творчествосуна уллу болушхандыла.

Арта, джаза башлагъанында, кесине «Қъартджуртлу» деген псевдонимни да бошуна сайламагъан эди Азрет: туугъан эли — Қъартджурт — берген эди анга фахмуну джарыкъ, огъурлу сезимлерин да, халкъ джырлагъа, хапарлагъа, табигъатха суймекликни-къайгъырыну да...

1924 джыл, Қъартджурт школну айырмагъа бошагъандан сора, Азрет Симферопольдагъы педучилищеге киргенди. Ол джыллада училищеге литературадан профессор Бекир Чобан-заде окъутханды. Ол, восток эманда орус литератураны джетик билген белгили алим болгъаны себебли, окъутхан адамларына да кеси суйген затланы терен сингиргенди, артыкъсыз да бек поэзиягъа суймекликлерин ёсдюргенди.

Белгили малкъар поэт Саид Шахмурза улуну эсге тюшюрюулерине кёре, студент джылларында Ёртенланы Азрет джаш джазычуланы кружогуна джюрюб тургъанды. Кесини билимин не къадар

толу этер джанындан кюреше, Азрет лингвистика-
гъа, историягъа, археологиягъа, этнографиягъа да
уллу эс бѣлгенди. Восток халкъланы бир къауум-
ларыны тиллерни: араб, тюрк, татар, дагъыда баш-
ха тиллени — иги билгенди ол.

1927 джыл Азрет, ызына къайтыб, Микоян-Ша-
харда педучилищеде устаз болуб, бир кесек иш-
легенден сора, «Таулу джашау» газетни редакция-
сында ишге джарашханды. Ол джыллада газетде
къарачай литераторла: Ислам Къарачайлы, Бай-
къулланы Даут, Бостанланы Хасан, дагъыда баш-
хала ишлегендиле. Газетни хар номеринде де-
генча аланы джазгъанлары басмалана эдиле. Аз-
рет да «Таулу джашауда» кѣб затын басмала-
гъанды. Кесини «газет» назмуларын заманы,
джашауну ол кѣзюуде эм керекли темаларына
атагъанды ол. Джахиллик бла къарангылыкъны
къоратырыкъ джангыз Совет власты, деб юрет-
генди («Октябри байрамы эди»), класс душман-
ланы заранлыкъларын айгъакълагъанды («Бу дур-
къучу»), таулу тиширыуланы джангы джашау иш-
леуге тирн къошулургъа чакъыргъанды («Къара-
чайны тиширыуларыны съездине)... Бу назмуланы
бир къауумуну суратлау джаны бла кемликлер:
да болгъандыла: лозунг-декларация халда джазыу,
композиция джаны бла бир-бирлерини ушатыу...
Алай а поэтни назмуларыны уллу агитация кюч-
лери болгъанды, не ючюн десниг, ол керти гражд-
дан тирликин, джигерликин, терен идея ийшамны
тамалында джазгъанды аланы.

30-чу джыллада къарачай газетни окъуучулары
«Сюрюучю Хамит» деген рубриканы тюрюнде бас-
маланычу фельетонланы, чам-селеке хапарчыкъ-
ланы, кемликлени ачыкълаучу критика материал-
ланы бек сюйюб окъугъандыла, «Сюрюучю Хамит-
ни» баш авторларыны бири Ёртенланы Азрет бол-
гъанды.

Къарачайны джазычуларына башчылыкъ этну
ишде да Азретни кѣб кыйыны киргенди.

«1935 джылны арасында рабфакда литература
кружокга Ёртенланы Азретни чакъырыргъа менн
бойнума тюрдю. Ауузуму да ачдырмады. «Чакъы-
ра эселе, барайыкъ», — деб, биргеме тибреди. Биз-
ни кружогубузда Орусланы Махамет, Борлакъланы

Тохтар, Акъбайланы Маруся, Сарыланы Солтан, Кърымшаухалланы Хамзат, дагыда башхала бар эдиле. Азрет бизни кружогубузну алгъышлады. Къарачай литератураны, аны борчларыны юсюнден кѳб сѳлешди. Ол бусагъатда институтну эски юйюню экинчи этажында эди. Азрет «Туугъанды ол ѳлмезге» деген назмусун уста азбар айтды. Биз тилегеникде, дагыда талай затын окъуду. Кружок 1934 джыл къуралгъан эди. Андан сора Азрет бизге келнучю болгъан эди. Ол, бизни назмуларыбызны окъуб, кемликлерин кѳргюзе эди», — деб эсине тюшюреди Хубийланы Осман¹.

Ертенланы Азрет орус поэзияны къарачай тилге кѳчюрюуге да танг кесек юлюш къошханды. 30-чу джыллада Азрет А. С. Пушкинни «Солтан патчакны тауруху», «Поп бла аны джалчысы Балданы тауруху», «Чабакъчы бла чабакъчыкыны тауруху» деген чыгъармаларын деменгили кѳчюргенди.

20—30-чу джыллада Азретни, Гербекланы Али-Солтан бла бирге, къарачай-орус сѳзлюкию къурау ишге уллу къыйыны киргенди.

Азрет бек таукел, тынгысыз, джигер адам болгъанды. Хар затха къайгъырыб, сагъайыб тургъанды; тиширыуланы съездлерине, элчилени джыйылыуларына кѳб кере къошулгъанды. Районлагъа, узакъ элlege барыб, лекцияла окъугъанды, джахилликни къоратыу джаны бла кѳб иш бардыргъанды.

1927 джылдан 1934 джылгъа дери Ертенланы Азретни тѳрт назму китабы чыккъгъанды: «Джангы джырла» (1927 джыл), «Эркинликни джиттилерни» (1929 джыл), «Джангы джырла (1931 джыл биринчи китабны джангыртылыб чыккъгъаны), «Джырла бла поэмала» (1934 джыл).

Поэтни тематикасы бек бай, кенг болгъанды. Уллу Октябрны темасына Ертенланы Азрет таймаздан эс бѳлюб тургъанды. Революцияны ишине кертилик эмда суймеклик, таулуланы джашауларында болгъан ашхы тюрлениуле туудургъан уллу

---

¹ «Ленинни байрагъы», 1967. декабрны 16.

ёхтемлик, джангы джашау берген учунмакълыкъ — ма былайдыла Ёртенланы Азретни поэзиясыны тирмен ташын бургъан затла. Совет власть таулула гъа берген ашхылыкъланы улуу магъанасын ачыкълар ючюн, поэт джангы джарыкъ джашау бла сурунгу къарангы джашауну тенглешидирирге ё болгъанды.

Азрет агитацион назмуну кёб тюрюл формасын хайырландыргъанды. Джамагъатда джюрюген джырланы джангыртыу джанына да бек къайгъыргъан поэтлени бири эди ол. Сёз ючюн, анл «Джырла бла поэмала» деген китабыны бир ё люмюнде Къызыл Аскерни юсюнден джырлар басмаланнгандыла. Джырларын джазгъан сагъатда Ёртен улу 20—30 джылланы орус поэтлерини (Н. Асеевни, А. Жаровну, дагъыда башхаланы) творчестволарындан юлгю алгъанды.

Ёртенланы Азретни «Темир ёмюр» деген назмусун азбар билмеген Къарачайда хазна адам болмаз.

Бизни ёмюр темир ёмюрдю,
Биз—ёмюрню темир деулери,
Ёмюр бизге къурчдан «джан» урду.
Биз—ёмюрню къурч миндеулери...

Бизни ёмюр темир ёмюрдю,
Бу ёмюр хар ёмюрден ёрдю.
Темирден инсанла болгъанын
Биз джангыз бу ёмюрде кёрдюк...

Ёртен улуну бу назмусу совет адамланы, большевиклени, темирча, деменгили, бюгюлмезлик-оюлмазлыкъ къурч къалалача болгъанларын чертген гимнди.

Ленинчи тема да улуу орун алады Ёртен улуну творчествосунда «Сенсиз», «Туугъанды ол ёлмезге» деген назмуларында, «Темирчини тюшю» деген поэмасында поэт терен публицистика халда кёргюзгенди ленинчи иннетни улуу кючюн, анга джюреги-къаны бла ийнаннганын. Ёлюм Ленинни кесин халкъдан айырса да, аны тюзлюк иши ёлюм-сюз болгъанын чертгенди поэт:

Мен джылайма залим дунияны
Баргъан суу буугъан кызына,
Мен сарпайма жарлы юйюрню
Сейгюб кетген иор джулдузуна,
Тишируну къанлы хапарындан
Толуб чыкъды мени тефтерим.
Бир кюн ахуюл болуб саркъарла
Тефтеримде къанлы дертлерим...

«Афенди бла аджал» деген поэмасында уа Азрет дин къуллукъчуну ётюрюк, аманлыкъчылыкъ ишлерин айгъакълайды. Афенди, аллахдан тилек тилеб, динге бойсунмагъан-ийнанмагъан халкъгъа бир кыйынлыкъ, бир азаб джетдир, деб тилейди. Алай а аны муратыны толмазлыгъын билдире, жангы джашауну-насыбны бизге ёмюрлюкге келгенин бегите, Урунуу келечисини ауузу бла поэт анга быллай джууаб береді: «Эскиликге хар жангылыкъ—ёлюм, аджал!»

«Сюлеменни Суратха письмосу» деген поэманы Азрет суймеклик темагъа джарашдырса да, анда къуру суймекликни юсюнден айтыб къоймай, теманы бек кенг алыб, джашауну магъанасы недеди, жангы социалист обществону адамы къаллай болургъа керекди — деген сорууланы салады. Поэма кеси аллына айтылыб баргъан сёлешиу тилде къуралгъанды:

Инджитди
Кёлюмю
Биз этген
Ол ушакъ,
Эрирай эди
Эт джюрек,
Къар кибик,
Джумушаб...

Хар адам кесини джашауун игилендириуге тири къошулургъа борчлуду, алчы оюм ючюн, жангы джашау ючюн кюрешиу тохтамазгъа керекди — былайды поэманы баш магъанасы.

«Сафият», «Афенди бла аджал», «Сюлеменни Суратха письмосу» деген поэмала къарачай литературада кеслерине бек сыйлы орун алгъандыла.

лыкъ, эринчеклик, эки бетлилик, тилчилик хыртха уруладыла.

Насра Ходжа эм бек «соналагъанла» уа молла-ладыла — харам ашдан тоймагъанла, кеслерини кыйынылары бла джашаргъа суймгенле.

Насра Ходжаны хапарлары кысхадыла, алай а магъаналары терендиле, чам-селеке джаны бла алааматдыла. Хапарланы магъана джаны бла онглулукъларына шагъатлыкъ этген — аланы халкъ бек суйгениди, унутмай, ёмюрлени узагъына джашатыб, бизге джетдиргениди.

1931 джыл Азрет Насра Ходжаны хапарларын джыйыб, джарашдырыб, китаб этиб чыгъаргъанды.

Китабха 200 хапарны кийиргенди — эм иги, эм терен, эм магъаналы дегенлериндси.

1936 джыл а, дагъыда аллай бир хапар кшошуб, 400 хапардан къуралыб, китаб экничи кере чыкыгъанды². Китабны ал сёзюнде Азрет бу ханарлагъа аллай бир нек эс белгенини, нек джыйгъаныны себебин, китабны къаллай излемни тамалында джарашдыргъанындан хапар айтады. Насра Ходжаны хапарларына мийик багъа бериб, аланы суратлау прозаны биринчи сынамына санагъанын билдиреди.

Азретни халкъны чыгъармаларына учхара къарамагъаны, аланы багъалатыб, эслеб джарашдыргъаны, халкъны чамын, селекесин, кюлкюсюн терен ангылагъаны бу китабда алаамат кёрюнеди. Ёртен улуну кесини айтыундан, кёб адам (асламысына тишируула) бу китабны окъур ючюн, къадалыб къара таныб, окъургъа юренгендиле. Бир къауум хапарла уа, Гербекланы Али-Солтан бла Гервасий Орловский кёчюрюб, орусча «Красный Къарачай» газетни талай номеринде басмалангандыла.

Азрет 20—30-чу джыллада, къолунда къаламы бла, Къартджуртда юй-юйге кириб, хапарланы джазыб тебрегенинде уа, бу иши джаш поэтни

¹ Азрет Уртенев-Къартджуртлу «Насра Ходжаны хапарлары», Микоян-Шахар, 1931.

² Ёртенланы Азрет. «Насра Ходжаны хапарлары», 1936 джыл.

эрикгенден этген бир безигениди деб тургъандыла бир къауумла. Ол аланы алкъын халкъ аууз творчествону уллу магъанасын ангыламагъанларыны шагъатлыгъы эди. Фольклорну уллу магъанасы бла багъасын ангыларгъа Максим Горькийни 1934 джыл совет джазыучулары Биринчи Бютеусоюз съездинде литераторлагъа айтхан чакъырыуу болушхан эди:

«Къайтарыб айтама: сёз искусствону башланнганы — фольклорданды. Кесигизни фольклоругъузну джыйыгъыз, андан юренигиз, аны джарашдыргъыз. Ол сизге да, бизге да, Союзну поэтлери бла прозаиклерине кёб зат береди. Биз, озгъан заманы не къадар иги билсек, бусагъатда биз этген затыбызны уллу магъанасын аллай бир тынч, аллай бир терен эмда къууанчлы ангыларыкъбыз»¹.

Къарачай джазыучуладан биринчи болуб, Азрет фольклорну джыйгъанды, джарашдыргъанды. Ол иши джазма литератураны ёсююне болушханды — ол анга унутулмазлыкъ сыйды. Туурасын айтсакъ а, «Насра Ходжаны хапарлары» — къарачай аууз халкъ творчествону джыйылыб, джарашдырылыб чыкыгъан китабларыны бириди.

Насра Ходжаны оюмлу хапарлары бюгюн да кеслерини юретну магъаналарын тас этмегендиле.

Бюгюн да Азрет джыйгъан, Азрет джарашдыргъан хапарланы окъуучула суюлюб окъурла, ала бизни заманыбызгъа ашхы къуллукъ этерле деб ышанабыз.

Китаб — поэт туугъанлы 80 джыл толгъаныны къууанчына джораланыб чыгъады.

Ортабайланы Римма,

---

¹ М. Горький. Собрание сочинений в 30 томах, М., 1953, т. 27.

КИТАБНЫ ЮСЮНДЕН

«Насра Ходжа» деген ат эмда аны кюлдюрюучю, кесгин магъаналы хапарлары, бир Къарачайда тюл, саулай кюнчыкыгъан халкъда, саулай дуняда белгилидиле. Европада, Азияда, таб Америкада джашагъан халкъланы арасында да биз Насра Ходжаны хапарлары джюрюгенин кёребиз.

Насра Ходжаны хапарлары тюрк-татар тилден инглиз, араб, немча, эрмен, гюрджю, орус, дагъыда ала кирик кёб тюрлю тилге кёчюрюлюб, китаб болуб джюрютюледиле. Хар миллет Ходжаны сюеди. Аны хапарларын, анекдотларын сагъыныб, айтыб джубанадыла, бош сагъатларын джарыкылыкъ бла, кюкю бла ашырадыла.

Алай болса да бу къадар халкъга кесин танытхан Насра Ходжаны ким болгъаны, къачан туугъаны, къайсы ёмюрде джашаб, къачан, къайда ёлгени бюгюнге деричи историяга белгили тюлдю.

Бир заманда Насра Ходжа деб адам джашагъаны бла джашамагъаныны хакъындан, адам ийнам болурча, сыртын тирерча, бир бегимли зат джокъду.

Насра Ходжа эмда анга аталыб джюрютюлген къысха-кюлдюрюучю хапарла кёб миллетге белгили болгъанлары кирик, Насра Ходжа хар миллетни кесини адамыча, аны хапарлары да кеси джашауундан алынган хапарлача алай кёрюнедиле.

«Насра Ходжа» деген ат тюрлю-тюрлю формада джюрюйдю. Бир къауум миллетге (азербайджан тюркюле, эрменлиле) «Насруддин Молла» дейдиле. Тюркюлени бир къаууму да артдагъыча, бир къаууму уа, бизни кирик, «Насра Ходжа» дейдиле. Быланы къайсын алсанг да, бир атны «бурдургъанларыдыла». Бу ат эки сёзден къуралыбды, бирем башларына фарсы-араб сёзледиле. Амма бир-бирлерине тагъылыу халилери тюрк тилни адетлерин бек сакълайды.

Къысхасы, Насра Ходжа деген ат эмда аны бурдургъанлары кюнчыкыгъан халкъланы тиллеринден къуралгъан атды. Бу хыйсабдан ол ат кюнчыкыгъан миллетлени (тюрк-татар, фарсы-араб де-

генча) халкъланы ичинде туугъанды дерикбиз Сёз къайсы миллетники болса, атны албурун чыгъуун да ол миллетге тагъаргъа керек болады. Былай бла къарагъанда, Насра Ходжа алгъы бурун кюнчыккыгъан халкъланы ичинде джюрюб башлагъанын кёребиз. Амма кюн чыккыгъанны историясы быллай адам туугъанды деб сагъынса да, бегимли зат айтмайды.

Бу анекдотла джюрюген хар миллет Насра Ходжаны не джерли болгъаныны хакъындан бирер тюрлю джомакъ джюрютедиле. Кърым, къазан халкълада бир тюрлю, тюркледен бир тюрлю, дагъыстан халкълада да бир тюрлю, дагъыда алай-алай талай тюрлю хапар джюрюйдю. Бу айтыула кёбюсюне эски дунияны ётюрюкчю тили туудуруб келген тамырсызлыкъланы бояууна боялыбдыла. Ол хыйсабдан биз ол хапарлагъа таяныргъа боллукъ тюлбюз.

Сёз ючюн: анатоллу тюрклени айтыуларына къарасанг, «Насра Ходжа тюрклю болгъанды», — дейдиле. Насра Ходжа Тюркде Акъ-Шахар деген шахарда туугъанды, анда джашагъанды эмда ёлгенди, кеси да шыйых болгъанды, дегеннге джетдиредиле. Насра Ходжаны къабырыды деб къабыр, аны юйюдю деб юй барды, деген хапарланы айтдыла.

Орта Азияда джашагъан таджик-фарсы халкълары айтыуларына тынгыласанг, была да, Насра Ходжа фарслы болгъанды, аны хапарлары эм алгъа фарс тилде чыгъыб тебрегендиле, дейдиле.

Эрменлиле да, Насра Ходжа Ериванда туруб, анда окъуб, уллу алим болгъанды, дейдиле.

Дагъыстан халкъланы айтханларына келсек, ала да Насра Ходжаны кеслеринден этедиле: «Насра Ходжа бир заманда Дагъыстанда джашагъанды, бир уллу бийге ачыу болурча бир иш этиб, аны уллу аскер излеб айланганында табалмагъанды, аскерни Насра Ходжа хыйласы бла хорлагъанды, деб айтыу барды», — дейдиле.

Ма, халкъ арасында джомакъ маталлы джюрюген бу халили хапарладан ары джанында, Насра Ходжаны ким болгъанын, къайда, къачан джаша-

гъанын бегитиб айтхан бир тюрлю бир бегимли зат джокъду.

Таб акъыл этиб, сагъыш бла къарасанг, аллай адам бир заманда да болмагъанына, бу хапарланы халкъ кеси джаратыб, кеси чыгъарыб ийгенине кълонг толу ауарыкъды. Бизни акъылыбыз да алайды.

Энди китабчыкъны джазылыу-къуралыу джолуну хакъындан да бир-эки сѣз.

Мен, эки джылны ичинде акъыл бѣлюб, къайгъы этиб, Насра Ходжаны хапарларындан 300 джууукъ хапар джыйгъан эдим. Бу хапарланы кѣбюсю манга, аууздан-ауузгъа кѣче тургъанла болуб, халкъдан, къалгъаны да басмаланы бетлеринден тюшдюле. Алай болса да мен аланы, барысынла джыйыб джибермекден эсе, сайлаб алыуну хайырлы кѣрдюм. Бу китабха 300 хапардан къуру 200 чакълы бири кирди.

Былай бла, ангылашылгъанына кѣре да, мен бу китабчыкъгъа Насра Ходжаны хапарларындан сайлаб эм игилерин, политиканы, социальный джашауну эмда кесгин магъанасы бары бла джогъуну джанындан да эм маджалларындан айырыб салгъанма.

Насра Ходжаны эски басмаларында джорюучю: уйтсыз, мешан магъаналы эмда талаучу классха уюшдурулгъан динчилик бла байлаулу болгъан заранлы хапарлары бу китабчыкъда кеслерине срун табмадыла, табарыкъ да тюлдюле. Мадары болгъан чакълы, бу китабчыкъгъа ариу магъаналы хапарларын сайлаб алыб, бир къауумларын да тыйышлы кѣрюб, талай «къыйула — лабджалаула» бла кийирдик. Къысхасы, кесини болумуна—тюз магъанасына кѣре, мадары болгъан чакълы уруниган окъуучу халкълагъа джараулу этерге кюрешдик. Алай а бу джолгъу чыгъыуу бла бу китабчыкъ кесини бойнуна тюшген борчун тамамы бла толтурады деялмайбыз, джартылыкълары сѣзсюз болурла, кѣргюзген, айтхан джолдашлагъа алдан бююреуюбюзю билдиребиз.

1935 дж.
Ертенланы Азрет.

«Ма, ал»

дегенге юренгендиле

Бир джолда Насра Ходжа да, талай нёгери да элни къатында кёл джагъасына чыкъгъандыла. Ол кюн алайгъа ким эрик-генин кетере, кёз ача, ким джууунургъа, ким эски джууаргъа келиб, халкъ кёб бол-гъанды.

Бир афенди кёлюю кыйырында бет-кьол джууа тургъанлай, аякълары тай-гъанды да кёлге тюшгенди. Халкъ, «ким эсе да суугъа кетди» деб, чабышхандыла. Адамла, бир-бир афендини туурасына ке-либ:

— Афенди! Къолунгу бери узат, бери тутдур! — деб кюрешселе да, афенди, кишиге къолун узатыргъа, тутдурургъа унамай, хаман тыпырдаб, кеси чыгъаргъа кюрешиб тургъанды.

Насра Ходжа, муну кёрюб, къараб тургъанды да, сонгра къалгъанлагъа:

— Тохтагъыз сиз, аны мен бусагъат чыгъарайым, — деб, афендини туурасына келиб:

— Афенди, афенди! Ма, ма, къолуму ал! — деб къолун афендиге узатыб кычыргъанды.

Афенди, сермеб Насра Ходжаны къолун тутуб, суу джугъу болуб чыгъыб келгенинде, къалгъанла, сейирсениб, Ходжагъа соргъандыла:

— Насра Ходжа, сен: «Къолуму ма ал!» — демей, «къолунгу бери тутдур!»— десенг эди уа! Муну алай айтханынгы себеби неди?

Ходжа:

— Къуджур халкъсыз сиз, афенди-молла къауумну кылыкъларын энтда билалмаймысыз, ала «бер-бер!» дегеннге юрен-мегендиле, «ма, ал!» дегеннге юренген диле!..

Бий болама

Насра Ходжа, бир хан бла тик болуб, таймаздан ханны этген артыкълыкъларын айгъакъ этиб айланганды.

Хан, ачыуланыб, былай буйрукъ этгенди:

— Бусагъатдан Ходжаны тутуб, машокга салыб, элтиб кёпюрню кюулагъына тагъыгъыз, тамбла бу заманнга дери алай турма кююгъуз, сонгра къалай ёлтюрюрге керек болгъанын айтырма!..

Бу буйрукъну эшитген бла мыртазакъла, излеб Ходжаны тутуб, машокну ичине салгъандыла да башын къаты кысыб, элтиб кёпюрню кюулагъына такъгъандыла.

Насра Ходжа ёллюгюн тамам билиб, сэгъышлы болуб тургъанлай, ингир ала кёпюрге бир омакъ атлы кириб ётуб теб-регенди да, машокну эслеб, атындан тюшгенди. Къараса, машокну ичинде бир кымылдагъан...

Бу атлы хоншу элени биринден бир байны джашы болгъанды. Джашны ишден хапары болмагъанды. Машокну ичинде неси болгъанын билирге къамчи бла къакъгъанында, ичинден биреу:

— Бий болмайма, ёлтюрсегиз да, боллукъ тюлме!—деб кычырырга къалгъанды.

Кимди экен бу, «бий болмайма» деб нек кычырады, тешиб бир иги хапар сорайым», дегенди да машокну башын тешгенди. Къараса, ичинде бир къартыракъ адам тёрт бюклениб тура.

— Сен кимсе, ким салгъанды машокга?

— Бу элни адамларынданма, хап манга бийлик бериб, «бий бол» деб кюрешгенинде, мен унамагъан эдим, ёлтюрсенг да, бий боллукъ тюлме деб тохтагъанымда, машокга атдырыб, былайгъа байлатханды. «Бий болама деб айтхынчы, турма

къоюгъуз!» — деб, ханны буйругъу алайды...

Ходжаны былай айтханын эшитген бла ол адам уллу сейирсингенди эмда:

— Сен суймей эсенг, мен сюеме бий болургъа, сени орнунга мен кириб, къарай келиб сорсала, мен: «Бий болама»,—десем, боллукъ эсе, кирейим да къалайым, — дегенди.

— Айхай боллукъду, кир!—деб, Ходжа ол байны машокга кийиргенди, башын да ауузбау бла къаты къысыб, кёпюр къулагъына къысыб, кеси да хазыр атха миниб, ол джерледен думп болуб, къачыб кетгенди.

Экинчи кюнню эртденбласында хан:

— Бусагъатдан аскерледен 30—35 адам тизилиб барыб, кёпюр къулагъына тагъылыб тургъан Ходжаны хар биринг керлиб уралгъаныгъыз чакълы бирер уругъуз да, ёлген болур деген заманда машокдан чыгъарыб, суугъа атыб ийигиз! — деб буйрукъ бергенди.

Ханны буюргъаны кирик этиб, джыйырма бла он-онбеш атлы тизилиб кёпюрге келгендиле. Хар бири керлиб кючюнден тартхан чакълы бир — ким къамчи бла, ким чыбыкъ бла—машокдагъыны башына уруб, озуб тебрегендиле.

Машокдагъы къамчы тийгени сайын:

— Бий болама, соймагъыз, бий болама! — деб къычырыгъа къалгъанында:

— Хей, итден туугъан Ходжа, бойнунгу бит кесе, дагъыда кёремесе аны бизге «бий» болургъа умут этиб тургъанын, ур

адамыча, башына-башына ур!— деб бир-бирине алай-алай айтыб ура киргендиле да машокдагъын «созгъандыла».

Бир заманда, ёлюкню машокдан алыб суугъа атаргъа деб, машокну башын ачыб къарасала, бир омакъ кийимли адам ёлюб тура!..

Ходжа болмагъанын таныб, хар ким ханнга не айтырыкъларына сагъышлы бола, элге къайтхандыла.

Сорууум бошалгъанды дерме

Насра Ходжа элде афендиле бла чырт келишмегенди, аланы айтханларына къулакъ салмай, къаршчы болуб джюрюгенди.

Бир кюн, Ходжа межгит аллы бла озуб бара тургъанлай, къартланы арасындан афенди таууш этиб, Насра Ходжаны чакъыргъанды.

Насра Ходжа:

— Не дерик эдинг? — деб соргъанды.

Афенди:

— Не дерикме деб а, не фитиринги бермейсе, педа дин тутмайса, барын да унутханса, ахыратда соруу алыннган заманда мени бек арну эсгерирсе... — деб чамланганды.

Насра Ходжа олсагъат:

— Мен ёлсем, мени бир эски къабыргъа салыб къоюгъуз,—дегенди.

— Нек? — деб соргъанларында, алагъа джууабха:

— Мункир-Нанкирле келселе: «Мени къабырымы кърмеймисиз, — эскиди, мени сорууум эртде алыннганды», — дерме да къоярма, — деб, джолуна бурулуб кетгенди.

Экисини араларында

Насра Ходжа джашагъан элде эки уллу бай болгъанды. Бу эки бай Насра Ходжаны, Насра Ходжа да аланы чырт кърюб болмагъандыла.

Насра Ходжа бу эки байдан хар джерде тарыгъыб, аланы артыкълыкъларын, аманлыкъларын санаб джюрюгенин бу эки бай эшитиб, Насра Ходжагъа ачууланнгандыла.

Бир джолда Насра Ходжа орамны озуб бара, эки бай да орамны бир джанындан муну таба келе тургъанларын къргенди да джанларгъа туракълагъанды, алай а ала, муну кърюб:

— Алай тохта!—деб къычыргъандыла.

Насра Ходжа тохтагъанды, бу эки бай эки джанындан ёре туруб, аралатыб, юсюне дуняны къюуб, ачы сёзле селешгендиле.

Сонгра байланы бири, къыза кетиб:

— Сен не эшек тюлсе, неда ит тюлсе, не зат эсенг да! — деб ачууланнганында, Насра Ходжа:

— Тюз айтасыз, мен эшек да, ит да тюлме, экисини араларындама, — дегенди.

Сен алырса

Насра Ходжа орамны кетиб бара турганлай, бойнуна занг деб бир джумдурукъ тийгенди. Илгениб къараса, ол танымагъан бир адам сюелиб тура...

— Нек ураса? Уругъа не ишинг барды?

— Ый... мен сени шохларымдан бирине ушатыб урдум, кеч мени, мен терсме, — деб уятлы болуб селешгенди, алай болса да Насра Ходжа, бу адамны тилегин къабыл этмей, аны сюдге (махкемеге) бергенди.

Махкемеде сюд этген къады ол адамны шоху болгъанды. Ходжа анга тарыгъыуну айтса да, ол къулакъгъа алмагъанды.

Ходжа да тезюб къоймай кюрешгенди.

Къады: «Ол сени ургъаны ючюн бир сом ал да разы бол», — деб ол адамгъа бир сом тазир салгъанды, ачхасын алыб келсин деб, терсни юйюне ийгенди да, былай бла ишни бошаргъа умут этгенди.

Насра Ходжа талай сагъатны сакълагъанды, ол адам келмегенди. Ходжа, ишни ангылаб, сюдю бла ол адамны тиллери бир болгъанын сезиб, къысыла баргъанды да сюд этген къадышы бойнуна керилиб занг деб уруб:

— Мени сакъларгъа заманым джокъду, ол сомну андан сен алырса, — деб, чыгъыб кетгенди.

Мен анга береме

Насра Ходжа бла хан джолоучу болгъандыла.

Сѣздеп сѣз чыгъа кетиб, хан Насра Ходжагъа:

— Ходжа, мен кѣул болсам, сен мени неллей бирге сатыб алыр эдинг? Мени багъама не берир эдинг? — деб соргъанды.

Насра Ходжа:

— Сом джарым берир эдим,—дегенди.

— Да, хайырсыз, сом джарым къуру белимде белибаум да боллукъду!..

— Да мен да сом джарымны белибау-
нг ючюн береме!

Бетинге бир джумушакъ

тийгенми эди

Шыйыхма деб дуняны алдаб айлан-
нган биреу тюбев, Ходжагъа:

— Ходжа, сен неге джарайса, къур-
гъакъ сёз болуб билгенинг?

— Сен а? Алдаудан уллу хунеринг бар-
мыды?

— Мен алдамайма, алай десенг, аллах-
ха ассы болурса. Бюгече да кёкде учуб
айланыб келдим.

Ходжа:

— Шыйых, шыйых! Тохта, кёкге чы-
гъыб бара, бетинге былай бир джумушакъ
зат тийгенми эди?

Шыйых, кесин махтандырыб:

— Айхай-айхай, тийген эди, сонгра уа?

— Ма ол бизни эшекни къуйругъу эди!

Этни ийсин сатхан

ачханы тауушун алыр

Бир джарлы адам ишлеген джеринден
ингирде юйюне къайтыб келе тургъанлай,
орамда къаты джангур джаугъанды да,

къачыб бир эт сатычуну (къасабчыны) тюкенине киргенди.

Бу адам алайда аякъ юсюнде къолту-гъундан къуру гырджынын чыгъарыб аша-гъанды да, джауум тохтагъанында, кетиб тебрегенди.

Эт тюкен тутхан, бу адамны джибермей, бойнуна къадалыб:

— Ачхангы бере бар! — дегенди.

— Не ачханы, мен сенден джукъ алма-дым, менден не излейсе?

— Нек излемейме, тюкенимде этими нийси бла гырджынынгы ашаб бараса да!..

Ахыры быланы ишлери, Ходжа сюдню орнуна къалыб тургъанлай, сюдге тюшеди.

Ходжа ишге къарагъанды. Экисини да сорууларын этгенден сонгра, хурджунундан ачха кесегин чыгъарыб, чыкъырдатыб, тюкенчиге:

— Эшитемисе? — деб соргъанды.

— Эшитеме!—дегенди.

— Неди бу таууш?

— Ачханы тауушу.

Ходжа:

— Бар энди джолунга, — дегенди тюкенчиге.

— Хакъымы бердир!

— Ачханы тауушун ал да бар!

— Ачханы тауушу къалай алыныр?..

— Этни нийсин сатхан адам ачханы тауушун да алыр! — деб Ходжа аны ама-нына таяндыргъанды.

Къайры джаханимге суйсе да, кетсин

Ходжаны бир хан суймегенди. Ходжа да, аны чырт кёрюб болмай, хамаи атайпысны кьюуб айланганды. Муну эшитиб, хаи, Ходжаны ол шахардан кьоратыгъыз деб, буйрукъ бергенди. Буйрукъну Ходжагъа билдиргенлеринде, Ходжа:

— Ол кетсин, мен кеталлыкъ тюлме!— дегенди.

Мыртазакъла:

— Хан къайры кетерикди! — деб хыршылангандыла.

— Къайры джаханимге кетерик эсе да, кетсин, ол баргъан джеринде кьюлу-къарауашы бла бир уллу эл боллукъду, мен а, къарт къатынымы кёлтюрюб, къайры тауну башына чыгъарыкъма?!

«Булгъанды» деме, «уялама» де

Бир молла къабырлагъа келиб, башын энишге ийиб джюрюгенин кёрюб, Ходжа анга:

— Былай этиб нек джюрюйсе? Башынг энишге нек салынганды? — дегенди. Молла:

— Бу кябырлада адамланы джатханларын кёрюб, джюрегим ауруб, кёлюм булгъанады, алагъа бушуудан башымы энишге тутама.

Насра Ходжа, молланы «кыйдыргъан» сёзюн ушатмай, олсагъат былай айтханды:

— Огъай-огъай, алай деме, тюзюн айт, бу адамланы кёбюсю сени ётюрюк дууаларынгы, джараусуз дарманларынгы зараны бла ёлюб кетгендиле, ол иш эсима тюшюб, башымы бу кябырладан уялгъандан энишге тутама, де!

Къалмаз эди

Насра Ходжа джашагъан элде улхучулугъу, ётюрюкчюлюгю бла айтылыб тургъан бир старшина болгъанды. Старшина, иши болуб, бир шахаргъа кетиб, анда сау ыйыкъны туруб келгенди. Бир кюн Насра Ходжа, орамда бу старшинагъа джолугъуб: «Не бар, не джокъ?» — деб хапар соргъанды. Старшина барыб келген джеринден хапар айтыб алдаб тебрегенди:

— Ол шахарда неле болмадыла! Биз баргъан кюн бир юйге от тюшюб, адамлары кюйюб ёлдюле, аны экинчи кюнюнде эки къутургъан ит тёрт адамны кябды, ючюнчю кюн — юч адам суугъа кетдиле, тёртюнчю кюн бир адамы алыныб алты адамны ёлтюрдю, бешинчи кюн бир уллу юй оюлуб, ичиндеги халкъны басды, алтынчы кюн суу къобуб, шахарны талай

ойюн элтди, джетинчи кюн бир ариу кыыз тартма бла кеси кесин асыб ёлдю... Сегизинчи кюн биз да андан чыгыб кыйтыб келдик, — деб старшина, Насра Ходжаны кёзюне къараб, кесин кёбдюрюб тохтагъанды.

Бу сёзлеге тынгылаб туруб, Ходжа:

— Шукур болсун сизни алай дженгил кыйтханыгыызгъа ансы, анда энди бир ыйыкъ турсагъыз, ол шахарны таш юсюнде ташы къалмаз эди! — дегенди.

Хар кюн байрам болгъа эди

Бир ач джыл Ходжа, айлана барыб, бир шахаргъа киргенди. Кирсе, орамла ариу сибирилиб, халкъ омакъ кийиниб, ашарыкъ-ичерик эркин тегюлюб тургъанын кёргенди.

Озуб баргъан биреуге:

— Сау къаллыкъ, бизде халкъ ачдан ёле турады, сизде уа ашарыкъны къалайгъа атаргъа табмай кьутурасыз, муну себеби неди?— деб соргъанды.

— Да, бюгюн бизни уллу байрам кюнлюбюздю, хар ким къарыуундан келгенни этиб джарыкъланады, кефленеди ансы, бизде кюнлени да сорма!

— Нечик?

— Да байла кьутурсала да, джокъла, джарлыла кыйналыб джашайдыла.

— Ай, анасына, хар кюн байрам болуб турса эди, халкъ кыйналмай джашар эди, — дегенди Ходжа.

Кийимни не этериксиз?

Ходжаны кѣбден бери асыралыб турган бир семиз токълусу болгъанды.

Арбаз джашла, бир тилли болуб келиб:

— Ходжа, «бюгюн—дуня, тамбла — ахырат», бу токълуну не этериксе, кесе-йик да ашаб къалайыкъ, — дегендиле.

Ходжа разы болгъанды.

Джашла, токълуну да алыб, Ходжа-гъа:

— Барайыкъ да кѣл джагъасында отну шынкъарт этейик, кесибиз да бу исси кюн джуууна-джуууна, токълуну алайда биширибиз да дамлы ашарбыз, — деб, элли къатында уллу кѣлню къатына чыкъгъандыла.

Джашла токълуну кесиб, эрлай туураб къазаннга салыб, тубюнден да шынкъартны этиб, къымыжа болуб, джууунургъа кетгенлейлерине, Ходжа да, аланы кийимлерин джыйыб, джоппу этиб, къазанны тубюнде джана тургъан отха басханды.

Джашла бир заманда, джууунуб бсшаб, къазан бишерге салыб от орунга келгендиле, кийинирге кийим излеб башлагъандыла, алай болса да киши кийимин табмагъанды. Сонгра Ходжагъа айланыб:

— Ходжа, кийимле къайдадыла?—деб соргъандыла.

— Кюйдюргенме!

— Алай деген неди, телимнсе сен? — деб джашла чарларгъа къалгъандыла.

— Алай деген — алайды, бир сорайым сизге: «тамбла ахырат боллукъ» эсе, сонгра сиз а кийимлени не этесиз да?

Къоюгъуз, акъылсыз хайыуанды

Бир кюн межгитге бир ит киргенди, аны эшитген бла моллала, чабыб бирер таяк алыб, ол итни туюуб башлагъандыла.

Ходжа, бу халны кёрюб, ачууланыб:

— Къоюгъуз, акъылсыз хайыуанны алай бир кыйынамагъыз, ол билиб кирменди, ма мени кёрчюгюз, мен ары ёмюрде да кирirmeми? — дегенди.

Бир гугурук да керек тюлмюдю?

Эл джашла, Насра Ходжаны алдаргъа умутлу болуб, бир-бири араларында тил-лешгендиле эмда, Ходжадан джашыртын бирер гаккы алыб, хамамгъа баргъандыла. Ходжаны да элтгендиле. Хамамгъа киргенден сонгра, бирлери туруб:

— Энди хар ким бирер гаккы табыгъыз, гаккы табмагъан — хамамны ачхасын төлере борчлуду, — дегенди. Олсагъат джашла, бирер джерге чөгюб: «гак-гак-гак...» — деб тауукълача къанкъылдаб, бирер гаккы чыгъарыб, ёрге тургъандыла. Ходжа, бу халгъа къараб, къалай этерге билмей, эм ахыры, къанат къакыгъан кибик этиб, гугурукча кычырыб тебрегенди.

— Ой, аллайла нек этесе, тауукъча къанкъылдаб гаккы табсанг а сен да, джигит эсенг, — дегенлеринде:

— Да быллай бир тауукъгъа бир гугурук керек тюлмюдю? — дегенди Ходжа.

Ётюрюк эсе, сана да кёр

Бир кюпсе, джер-суу кёре, Ходжа тургъан элге келгенди.

Бу кюпсе, келиб тохтаб: «Мени бир бё-

лек сорууум барды да, алагъа джууаб этелген адамгъа мен алкъын тюбемеген-ме», — деб сѐлешгенди. Алайдагъылары бири:

— Да сен да биле болурса бир затла, ѓзге уа сен бизни Насра Ходжа билмегенни табыб соралмазгъа болурса, — дегенди.

Кюпсе, бир да ушатмай, ачыуларыб: «Келтиригиз бери Ходжагъызыны, джууаб этелмесе, сонгра айыблы болургъа джарарсыз», — деб тохтагъанында, Насра Ходжаны чакъырыб алыб келгендиле. Ходжагъа соргъанды:

— Ходжа, джерни ортасы къалайыды, биле эсенг?

Ходжа, эшегини арт аягъын кѐргюзюб:

— Мени эшегими бусагъатда арт аягъы тургъан джерди!

— Алайы джерни ортасы болгъанын къайдан билесе?

— Ийнанмай эсенг, ѓлчелеб кѐр да, тюз болмаса, алай сѐлеширсе!

— Ашхы, алай болсун. Кѐкде неллай бир джулдуз барды?

— Эшегими тюгю чакълы бир.

— Къайдан билесе?

— Сѐзюме ийнанмай эсенг, эшегими тюгюн да, джулдузлары да сана да кѐр.

— Бек ашхы! Мени сакъалымда ненча тюк барды?

— Мени эшегими къуйругъунда ненча бар эсе, анча!

— Не бла бегитесе?

— Сакъалынгдан бир тюк, эшекни куйругъундан бир тюк чыгъарыб бар да, тенг тауусулмасала, айыб этерсе!

Бу сёзледен сора кюпсе джууабсыз болуб къалгъанды.

Бу да гитчелик этеди

Ходжа таймаздан джанында бир уллу бычакъ джюрютюрге ёч болгъанды. Бир кюн Ходжагъа:

— Ходжа, бу бычакъны нек кёлтюрюб айланаса? — деб соргъандыла.

— Мен бу бычакъ бла китабланы халатларын кырама.

— Быллай уллу бычакъ бла китабны халатын а къалай кыраса, мындан гитчерек бычакъ болса джарамаймыды?

— А шохла, дин китаблада аллай халатла бардыла, аланы кырыргъа таб бу да гитчелик этеди.

Бу аллай адамды, кёрдюгюзмю?

Ходжа джашагъан элде уллу тюкен тутхан бир бай адам болгъанды.

Бир кюн Насра Ходжа, сау джылны узагъына къатыны да, кеси да юслерин джабаргъа деб джыйыб тургъан ачхаларын да алыб, бу тюкенчиге келгенди. Ала-

къытай, черкесим дегенча учуз къумачладан къатынына да, кесине да кийимликге ачхадан не чыгъарын тергеб, тюкенчиге бергенди. Тюкенчи, ачханы эрлай ящикге салыб, къумачланы кесиб, бюклеб бошагъанды да, Ходжагъа: «Бер ачхасын!» — дегенди да тохтагъанды.

Ходжа:

— Бердим да, бусагъатда ящикге салдың, — деб кюрешгенди, алай болгъанлыкъгъа тюкенчи, эшек бузгъа тирелгенча, тирелиб, отказны уруб къойгъан болмаса, чырт къулагъына алмагъанды.

Алайда башха адам болмагъанды. Насра Ходжа, болмазын билгенинде, «хайыр, болсун!» — дегенди да чыкъгъанды да кетгенди.

Бир кюн Ходжа, юй аллында ёрге бла энишге барыб:

— Аллах, бусагъатда он сомдан кем ачханы кёкден атханлыгъынга да, алмаз эдим, — дей тургъанын ол тюкенчи эшитиб, сынаргъа, Ходжаны аллына эслетмей, хурджуннга туюуб, тогъуз сомну атханды.

Ходжа сермеб алыб къараса — тогъуз сом!

— А, хурджунну да бир сомгъа тергеб атхан болур, тамам он сом, — дегенди да хурджуна салгъанды.

Олсагъат тюкенчи джетиб:

— Ачханы бери бер! — деб буугъанды.

— Мени сенден ачха алгъаныммы барды, сен телими болгъанса?

— Ол хурджун бла сени аллынга ач-

ханы, сынар ючюн, мен атхан эдим, берн бер бусагъатдан! — деб кюрешгенди, алай болса да Ходжа берирге чырт унамагъанды.

Тюкенчи, ачханы даулаб, Ходжаны сюдге бергенди. Чакъырыу къагъытла келгендиле.

Ходжа тюкенчиге:

— Юсюм-башым аманды, бир иги аба, эки джангы чурукъ хаух берсенг, сюдге барыр эдим! — дегенди.

Тюкенчи бергенди.

Экиси да сюдню аллында даулашхан заманда, Ходжа:

— Сюдю, джаным, мен мындан ачха алмагъанма, бу аллай осал адамды, таб мени юсюмде абаны да даулар! — дегенлей, олсагъат секириб туруб тюкенчи:

— Айхай, аба да меникиди, чурукъла да меникледиле! — деб тохтагъанды.

Ходжа:

— Ма, энди, джаным, сюдю, бу адам таб сени затынгы дауларгъа да уялмаз, бу аллай адамды, — дегенинде, сюдю, Ходжаны тюзге санаб, ачханы да, абаны да, чурукъланы да Ходжагъа чыгъарыб: «Бар рахат бол», — деб ийгенди.

Бусагъатда кирди да

Ходжа, кетиб бара, джолда бир талай танышына-шагърейине тюбегенди да:

— Келгиз, мени юйюмю да бир таны-

гъыз, сыйлайым! — деб аланы алыб келиб, юй аллына джетгенлей:

— Тохтагъыз, мен юйге бир кириб чыгъайым, — деб, кеси кириб кетгенди. Юйюне кириб, къатынына хапарны айтханды. Алай болгъанлыкъгъа къатыны алагъа ашатыр затлары болмагъанын билдиргенде, Ходжа, экинчи эшикге чыгъыб къонакълагъа кёрюнюрге уялыб, къатынына:

— Бар, къатын, ол адамланы, «Ходжа мында джокъду», — де да, ызларына къайтар! — дегенди.

Къатыны да, терезеден бери къараб:

— Сиз не сакълайсыз, Ходжа мында джокъду! — дегенди.

— Да, туура бусагъатда, бизни аллыбызда бери кирди да! — деб къонакъла даулашыргъа къалгъанларында:

— Энди неге даулашыб турасыз, юйню арт джанында эшиги болуб, алайтын чыгъыб кетген эсе уа! — деб къычыргъанды Ходжа.

Джартысын кесиме къой, джюн чачарыкъма

Ходжа, баш-сакъал джюлюучюге кириб, башын джюлютюб джартысына джетерге, джюлюучю кесиб Ходжаны башын халек этгенди. Джюлюучю хар кесген джерине мамукъ джабындырыб барыб, ариу Ход-

жаны башыны бир джартысы кьуру мамукъ джабышхан болуб кьалгъанды. Муну кьргени бла Ходжа джюлюучюге айтханды:

— Энди, сау бол, башымы джартысын алайлай кьой!

— Нек?

— Да, джартысына сен мамукъ чачдынг, энди бир джартысына да мен кесим джюн чачарыкъма.

Бир сорсанг эди уа

Ходжа бир элге кьонакьгъа баргъанды. Кьонакьбайы бир кьызгъанч адам болгъаны себебли, ашатмай, сау кюн бла кечени Ходжа ачлай тургъанды.

Экинчи кюн кюнорта заманда эл ичине чыгыб, бир джыйылыб тургъан адамланы кьатына баргъанды. Къараса, бир молла ауаз бере тура. Ходжа да кьулакь салыб тынгылагъанды.

Молла, ауаз бере келиб:

— Исса пайгъамбар кькге чыгыб кетгенди, — дегенди.

Бу сьзню ызы бла Ходжаны кьонакьбайы туруб:

— Афенди, сонгра Исса пайгъамбар кькде не ашаб джашайды да? — деб соргъанды.

Бу сьзню эшитген бла Ходжа да, туруб, алгъа чыгыб:

— Иссаны кёкде не ашагъаныны къайгъысын кьоюб, Ходжа сау сутканы джерде не ашаб-ичиб джашагъанын бир сорсанг эди уа? — дегенди.

Айыб сизде тюлдю, хандады

Насра Ходжаны эшеги кече бла кюннге тас болуб къалгъанды да, сахар кьоймай, Ходжа эшегин излеб айлана баргъанды.

Бу халда айлана барыб, бир башха шахардан келген бир адамгъа тюбегенди.

Ол адам Ходжаны не айланнганындан, не джюрюгенинден хапар соргъанды, Ходжа да эшегин тас этиб излей айланнганын айтханды.

Сонгра ол адам, чам этери келиб:

— Да, Ходжа мубарек! Сен былайлада бош айланаса, сени эшегинг бир уллу шахарда къады болуб турады, сен, аны излей эсенг, ары бар, — дегенди.

— Сора анга ол дараджаны табаргъа ким болушханды экен?

— Ол джерде бир хан барды да, ол ке-си тыйыншлы кёрюб, эшегинги къадыгъа салгъанды.

— Ай налат а, биле эдим, аны къады боллугъун мен сезген эдим, мен кьюран окъусам, ол да эки кьюлагъын манга салпы ийиб тынгылаучан эди, сонгра башын

силке кетиучен эди. Мен аны кьады бол-
лугъун андан да билген эдим.

Бу сёзлени айтыб, Ходжа ол адам юрег-
ген джолну тартыб хаман, эшеги кьады
болгъан джерге кетгенди. Кёб джол да
джюрюб, бек да кыйналгъандан сонгра,
шахаргъа джетиб, неден да алгъа кьай-
гъы этиб сахарны кьадысын излегенди.
Кьадыны тургъан джерине бир кесек зы-
тхы да, бир нохта да алыб баргъанды.
Кьадыны кёргенлей, эшекни чакъыруу-
чусуча, зынтхыны кёргюзюб, ышара, ча-
кырыб башлагъанды.

Кьады джунчугъандан, не айтырын бил-
мей, къараб тургъанды. Бу халында Ход-
жа барыб кьадыны башына эшегини нох-
тасын сала тебрегенди. Алайда адамла
Ходжагъа бу ишни этдирмей тыйгъанды-
ла.

Ходжа, ачуланыб:

— Мени эшегиме дауугъузму барды, со-
руу-оруу болмагъанлай, кьолумдан эше-
гими тартыб алыб кьадылыкъгъа са-
лыргъа кьайдан эркинлик табхансыз! —
деб уллу гурушха этерге кьалгъанында,
адамла:

— Биз сени эшегинги да билмейбиз, та-
ныгъан да этмейбиз, биз кишини эшегин
кьадыгъа да салмагъанбыз, бизге бош
гурушха этме, — дегендиле. Ходжа, тю-
шюнигенча, башын аллына ийиб, бир ке-
сек тургъандан сонгра:

— Керти айтасыз, сизни анда терслиги-
гиз джокъду, хар терсликни башы сизни
ханыгъызды, — дегенди.

Джокъ эселе, артдаггына

Ходжа, ач болуб келиб, къатынына айтханды:

— Ол иги шапталладан бар эсе, бир къабдырсанг а!

— Бошалгъандыла!

— Бошалгъанлары иги болду, тишлерибизден бошай эдик, кеслери да аман шапталла эдиле.

— А киши, мен сени къайсы сёзюнге нйнаныргъа билмейме.

— Шапталла бар эселе — алгъыннгыгъа, джокъ эселе — артдаггыгъа!..

Огъай, чурукъ сатыучуладан

Ходжаны, даггыда бир талай къартны биреу къонакыгъа чакыргъанды. Қонакъланы чурукъларын-чарыкъларын алыб асырагъан адам болмагъанын кёрюб, Ходжа, тас болурла деб къоркъуб, чурукъларын тешиб, ариу къагъытха чулгъаб, къолтугъуна ургъанды. Тепсиге олтуруб ашай тургъан заманларында, адамланы бири, Ходжаны къолтугъунда къагъыт чырмалгъанны кёрюб, соргъанды:

- Ходжа! Қьолтугъунгдагъы не эсе да бир сыйлы китаб болур!
- Бек сыйлы китабды.
- Нени хакъындан сѣлешеди?
- Джарлылыкъны...
- Китаб сатычуладанмы алгъанса?
- Огъай, чурукъ сатычуладан.

Бизден артха келгенле ашарла

Биреу, озуб бара, Ходжа кесини бачхасында гитче-гитче терекчикле орната тургъанын кѣрюб, Ходжагъа соргъанды:

— Ходжа, была энди сени ненге джарыкъдыла? Бу гитчечикле ёсюб джетиб, аладан биз кѣгет ашагъынчы да бир джашай баргъа эдик, уой-уой-уой, заман а! Джашаудан къанарыкъ эдик!..

— Нени гырылдаб олтураса сен, аллах ючюн! Бизден алгъа кетгенле орнатханны биз ашайбыз да, биз орнатханланы да бизден сонгра келликле ашарла! — деб джууаб бергенди.

Джастыкъла бардыла

Бир хан, Ходжагъа бек ачуланнгандан, юйюнде олтуруб чыдаялмагъан халгъа джетгенди. Эм ахыры: «Ходжаны чакъы-

рыб келигиз, мен аны бетине бир тюкюрейим», — деб, адамла ийгенди.

Адамла барыб Ходжаны алыб келгендиле да ханны кеси туруучу юйюне кийиргендиле.

— Алай тохта! — деб, хан Ходжаны эшикден кирген джерде тохтатханды.

Ходжаны аллы сюремде уллу орундукуну юсюне джастыккъла ёрге деричи къаланыб, аны ары джанында да хан олтура.

Хан, Ходжаны бетине эрши тукъум къараб:

— Сен мени хакъымдан джетген джерингде атайпысла салыб нек сёлешесе, сени мен пенча сёзюнгю эшитгенме, бир башханг болмагъан эшексе. Эшек бла сени арангда не барды? — деб урушханды.

Ходжа олсагъат, экиниси орталарында орундукъда джастыкъъланы бармагъы бла кѣргюзюб, не кесек да кефин тюрлендирмей:

— Эшек бла мени арамда уа ма джастыкъла бардыла, — дегенди.

Кесимден да къуджургъа санадым

Бир джолда Ходжагъа соргъандыла:

— Ходжа, сен туугъанлы кесингден къуджур адам кѣргенмисе?

Ходжа:

— Мындап алда юйюмю эшигин-терезесин салдыра эдим да, бир юй устаны чакъырдым. Бу адам эшикни кенглигин, узунлугъун ёлчелерге не аршын, неда бир башха зат алмай келген эди. Къулачын кериб, эшикни кенглигин ёлчеледи, къулачын алай кергенлей, ёлчесини бузулмай барырына бютеу акъылын ийиб, эки кѣзюн къолларына къатдыргъанлай, тюкен таба кетди. Бу халда бара тургъанлай, аллында къуюну кѣрмей, джыгъылыб, къуюгъа тюшдю, къуюну ичинде да къолларын кергенлей тура эди. Халкъ чабыб чыгъарыргъа кюрешгенлеринде:

— Джамагъат, къолумдан тутмагъыз, ёлчесин бузарсыз, сакъалымдан тутуб чыгъарыгъыз! — деб къычыра эди. Мен бу адамны кесимден да къуджургъа санадым.

Мен кѡагъыт ашаргъа ачыкъ тюлме

Ходжа джашагъан джерде Бахир деб бир хан болгъанды. Бу хан кюн сайын бир зат бла халкъны кыйнаб тургъанды. Бир джолда бир кѡауум адамгъа бу хан:

— Эки кюнню ичинде хар ким кесини джашауун джазыб манга келтирсин! — деб буйрукъ бергенди.

Бу буйрукъну толтуруб, бир кѡауум джарлы джашауларын кѡагъытлагъа джазыб келтиргендиле.

Хан кѡараб, атасындан-анасындан джарлылыкъ бла келгенлени берген кѡагъытларын хар кимни кесине зор бла чайнатыб джуттуруб тебрегенди.

Ходжа, бу хапарны эшитгенлей, кесини джашауун хычынлагъа джазыб баргъанды. Хан, мынга кѡараб:

— Сен джашауунгу неге ушаш затха джазгъанса! Мени ханлыгъымы хурметни этмей, бу не ишингди?! — деб ачыуланганды.

Ходжа:

— Да тюздю, сен уллу адамса, алай болса да, мени джашаууму окъугъанлайынга, манга ашатырыкъса, сонгра мен кѡагъыт ашаргъа, къалгъанлача, алай ачыкъ адам тюлме, ашасам да, хычынланы ашайым деб, джашаууму хычынлагъа джазыб келгенме, — деб джууаб бергенди.

Бизни шахарны къазлары бирер аякълыдыла

Насра Ходжа бир оноучугъа къаз бишириб алыб бара тургъанлай, табакъдан къазны бир аягъы тюшнуб кългъанды.

Оноучу Ходжагъа соргъанды:

— Ходжа, къазны бир аягъы къайдады?

Ходжа, не дерге билмей:

— Бизни шахарны къазлары быйыл бирер аякълыдыла. Ётюрюк айта эсем, майнама, къарачы! — деб суу ызында къазланы кёргюзгенди.

Ол кёзюучюкде къазла керти да бирер аякъларыны юсюнде болгъандыла.

Ала да сейирге къарашыб тургъанлай, къазланы бир джанларындан бир адам чыгъыб, таякъ бла сермеб, къазланы юркютгенди.

Къазла бир джанына къачхандыла. Оноучу муну кёрген бла:

— Ходжа, къазланы бирер аякълары деб бош айтаса да, майна, экишер аякълары барды да! — деб анга огъурамагъан кёзлери бла, кел кенгдиргенча, ачулуу къарагъанды.

— Ол адам алагъа бергенча, таякъны мен санга берсем, сени тёрт аягъынг да болур, — дегенди Ходжа.

Сени байталларын къалай ташладыла

Насра Ходжа джаш сагъатында сюрюучю болгъанды. Бир элни къойларын кютерге джарашыб, аны бла баш кечиндиргенди..

Ходжа сюрюучюлюк этген элден джюз къычырым узакълыкъда да бир прустоп джашагъанды. Бу прустоп бир джолда, халкъгъа не сылтау бла джасакъ салыргъа билмей, Ходжа тургъан джерге быллай бир къагъыт ийгенди:

«Мени мында джюз хора байталым, сизде — тауда — бир мыжыкъ аджир кишнегенинде, ташлаб-ташлаб ийгендиле. Бу хыйсабдан сиз элге минг къой, эки джюз тууар, джюз ат тазир салама, юч кюнню ичинде бу малла келиб мени къолумда болмасала, эшитмедим деменгиз!

Бу огъурсуз къагъытны окъугъан бла элни бети-къаны къачыб, бушуугъа-джылаугъа киргендиле. Ходжа бу хапаргъа къараб, джюреги бек къыйналгъанды.

Олсагъат эл джыйылгъанды. Ходжа, халкъны аллына чыгъыб:

— Джамагъат! Ушатсагъыз, бу оноучугъа малланы сюрдюрюб мени джиберигиз, — деб тилегенди. Халкъ разы болгъанды. Ходжа экинчи кюнюнде, элтилик малланы аллына сюрюб, джолгъа чыкъгъанды.

Джолда, барыб кирген эли сайын айла-ныб, ит болуб джукъ кьоймай кьырыб-кьырыб, оноучу болган шахаргъа джетгенди.

Прустоб бу хапарны эшитиб, билиб тургъанды.

Ходжа, шахаргъа киргенинде уа, бнягъы итлени джайылыб кьырыб тебрегенди. Эм ахыры, Ходжагъа бу затны этдирмей мыртазакъла барыб тыйгъандыла, кесни да тутуб, прустопну аллына алыб келгендиле. Прустоп, Ходжаны къараб кёргенлей, дуняны кьююб айтханды:

— Бу не ишди, дуняны итин ёлтюрюб тарыкъдырыргъа?! Мени оноучу бетиме аллай ишле бла келиб къараргъа сапга ким буюргъанды? Не ишинг барды? Итлени нек кьыраса сен ит!?

— Прустоп, сен тюз айтаса, алай а мени хапарымы билмей сёлешесе... Сен тынгыласанг, мен итлени нек кьыргъанымы себебни айтайым: мен кьойчума. Бир джолда, билмей тургъанлайыма, анда тауда мени кьойларыма джанлы чабхан эди да, хахай-тууай этиб, джанлыны ызындан кьуугъун салыб, төрт джанына чабдым, къарадым, бу мен кьыргъан итлени бир джангызы не къатыма келмедн, неда «хаб» демедн. Ма бу хыйсабдан, ойлашдым да, мени аллай бир кююмде джарамагъан итлени мапга не хайырлары болукъ болур дедим да, ачыуланнганымы тыялмагъаным себебли, кьырдым да кьойдум

Бу сёзлени эшитгенинде, прустоп, мыйыкъ тюбюнден ышармыш эте келиб, ачы-

уланыб, бурнуну учу чоюнюрча кызырыб, Ходжагъа:

— Этген ишинг бек уллу бетсизликди. Бек уллу терсликди. Дуняда болмагъанча телилик этгенсе. Сени айыбынга тюбетирге, ол итлени къанын сени кесингден алыргъа керекди. Энди антсызлыгъынгды ансы, сени къайда эсе да бирде къойларынга бёрю чабханын мында итле къайдан биллик эдиле!?

Ходжа:

— Да сонгра анда къайда эсе да бирде бир мыжыкъ аджир кишнегенликге, сени мында хора байталларынг а къалай ташларыкъ болурла?!

Бу сёзле бла Ходжа прустопну джууабсыз этиб, тазирге сюрген малларынг да ызына къайтарыб кетгенди.

Эшекни башындан да уллу боллукъду

Бир афенди эшек джууа ашай тургъанлай, Насра Ходжа юсюне баргъанды.

— Афенди, не ашайса, аланы адамлагъа не хайырлары барды? — деб соргъанды.

Афенди:

— Джауда бишген джууала ашайма, была адамны мыйысын ёсдюредиле, башынг уллу этедиле.

— Афенди! Сонгра сени башынг эшекни башындан да уллу боллукъду.

Кёргенбиз да—къркябыз

Къышны къыяматында бир бай Ходжаны юйюне чакъырыб соргъанды:

— Ходжа, былай юйюмю терезесинден халкъгъа къараб турама да, былай буюгъуб, неден эсе да къркягъанча, башыгъызы тутуб, алай нек джюрюйсюз?

— Да, къышды, къыямытды, сууукъдан къркяуб джюрюйбюз, гирешиб къалсакъ а!?

— Сууукъну уа несинден къркясыз, адам сууукъдан гирешемиди? Мен бир да къркямай турама да!..

— Да сен сууукъдан кърурушхан бай кърмегенсе, амма биз сууукъдан кърурушхан джарлыла къргенбиз да — къркябыз!..

Ол къабны биширликдиле

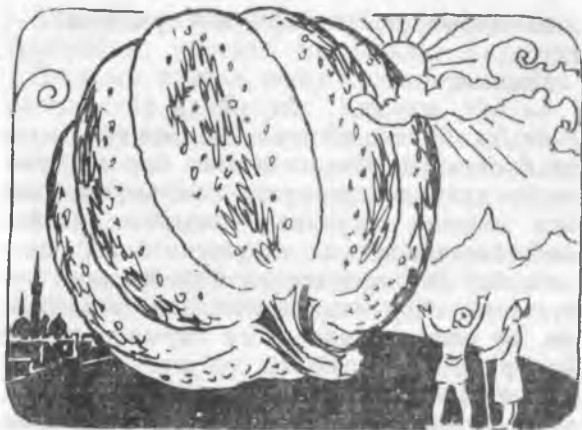
Дунягъа таныгъыулу бир ётюрюкчю халкъны аузуна къаратыб хапар айта тургъанлай, Насра Ходжа да акъырып баргъанды да тынгылагъанды.

Ётюрюкчю:

— Джамат! Биз джанында, тынчлыкъ-эсенлик болмаса, башха хапар джокъду. Алай а халкъны къыйнагъан бир зат барды да, аны, айт десегиз, айтайым!

— Айт, марджа, айт!

— Биз джашагъан эли огъары джанында бир къаб битгенди. Бу къаб кюнде-

кечеде да тохтаусуз ёсюб барады. Эм ахыры бусагъатда аллай уллу болгъанды, кюнню джарыгъын элге иймей, кёлекке этиб тохтагъанды. Ол хыйсабдан элге къыш джаугъан къар энтда джайны ахырында да эримейди. Кюн сайын халкъ къабны бир джанындан кесиб бирер къазан ашлыкъ аладыла, бу да татымайды, къаб ёсгенден ёсюб бюгюн да бара турады, бу иште халкъ бек сагъышлыды.

Ётюрюкчю бу хапарны айтыб бошагъанлай, Ходжа да арагъа кириб, тёрт джанына къараб, джамагъатны бек уллу тамашагъа къалгъанын кёрюб:

— Джамагъат! Энди бу къонакъ сау болсун, кеслерини джанындан сейир хапар айтды. Мен да, буюрсагъыз, бизни

джанынбыздан хапар айтырыкъма! — дегенди.

Джамагъат:

— Айт, марджа, айт, айхай айт!

— Да башха айтырым джокъду. Бизде да бусагъатда бек сейирлик бир иш этиледи: дуниядан эм уста багъырчыладан эки мингнге джууукъ багъырчы джыйылыб, бирини чөгюч тауушун бири эшитмей, бир-бирлеринден алай кенг-узакъ олтурушуб, бир мазаллы къазан ишлейдиле. Бу къазан энди кёбге бармай битерге болур...

Ходжа бу хапарны айтхан бла халкъ уллу сейирге къалгъанды. Амма ол ётюрюкчю, ийнам болмай, ышарыб, хыликке этген къан бла Ходжагъа айтханды:

— Да сонгра, Ходжа, ол къазанны не этерик эдиле да?

Ходжа, ётюрюкчюню кесни къагъыб:

— Ма ол сизде битген къабны биширликдиле! — деб джууаб бергенди.

Сенден къартла бардыла

Насра Ходжаны джаш заманында, бир джерде джарым патчах оноу башына джангы тюшюб, анга кёб адам джыйылыб, алгъыш эте тургъанларына баргъанды.

Хар джерден келечиле: окъа чынлыла, байла, тюлкю тонлула, юслери-башлары джана, бирем-бирем чыгъыб трибунада алгъыш эте келгендиле.

Ходжа да, «мени айтырым барды» деб, трибунагъа чартлаб мингенди.

Джарым патчах, муну юсюн-башын джаратмай:

— Сен тюш да кет, башха къартыракъ адам, чыны сенден тамада болгъанладан бири чыгъыб сѣлешсин, сен джашса! — дегенинде, Ходжа олсагъат:

— Да, иги киши, иш джашда-къартда болмаз, деб мен умут этеме. Иш джашда-къартда болса, мен бек сюерик эдим. Алай эсе, сонгра, сен да тахтагдан тюш да, кесинги орнунга, бу джыйында сенден тамадала кѣбдюле, аланы бирин минме къой! — деб джууаб бергенди.

Алалырма

Бир бай тюкенчини тюкенин сакълаб тургъан бир сакъ маймулу болгъанды.

Бир кюн Ходжа тюкенчиге айтханды:

— Тюкенчи, мен сени тюкенингден къумачынгы урларма!

— Урламазса, маймул сени эки да атлатмаз!

Бу экиси ёчешиб, тюкенчи ёчге кѣб ачха салгъанды. Ходжа бир кюн, тюкеннге кириб, маймулну не этиб джанлаталмагъанды. Маймулну, адам къолун-бутун къалай этсе, алай этиб баргъан къылыгъы болгъанды.

Ходжа башын къашыса, маймул да башын къашый, къолун ууса, ол да къолун

ууа келгендиле да, Ходжа эки кьолу бла кёзлерин кьысханды. Маймул да, Ходжаны этгенин эниклеб, кёзлерин кьысханды. Маймул кёзлерин джабханлай, Ходжа сермеб кьумач тобну тон тюбюне ургъанды да кетгенди.

Былай бла уллу ёч алгъанды.

Аллыма келдиле

Бир афенди, ауаз бере келиб:

— Бу дуняда адам афендиге-моллагъа бир ашхылыкъ этсе, ол ашхылыкъ ол адамны аллына он кьат кёб болуб келеди, — деб айтханын Ходжа эшитгенди да, бу сёзю керти бла ётюрюк болгъанын сынаргъа суюб, ол афендини кесине Ходжа сынгыр тиши танасын тутханды да бергенди.

Афенди, Ходжаны танасы джангыз болгъанына да къарамай, алгъанды да кьошуна ийгенди. Насра Ходжа уа берген танасы он кьат кьайтырын сакълай-сакълай безгенди, амма бир да анга киши он кьат игилик этиб кёрмегенди.

Аны танасын алгъан афенди таб бир кесекден Ходжаны таныргъа да унамай тебрегенди. Бу халда тогъуз-он джыл озгъанды.

Бир джолда, Насра Ходжа ол афендини юйюню джаны бла озуб бара тургъанлай, бир адам, афендини арбазында тогъуз-он тууарны бармагъы бла кёргюзюб:

— Кёремисе, Ходжа, бу тууарла сени танангы юзюгюндендиле, — дегенди.

Насра Ходжа сейирсингенди. Бир кюн а бу тууарла тизилиб Ходжаны арбазына кириб баргъандыла. Ходжа, быланы кёрюб, афендиникиле болгъанларын билген бла, сюрюб барын да кесини баууна ургъанды.

Ингир ала тууарланы излей афенди келгенди да:

— Ходжа, былай бери тууар келиб кёрмедингми? — деб соргъанында:

Ходжа:

— Тууарла кесиме келгендиле! — дегенди.

— Да сонгра, хайырсыз, аны билдирсенг а барыб, мен аланы излеб айланама, бери чыгъар, элтме къой!

— Қъайры?

— Юйюме!

— Огъай, бераллыкъ тюлме!

— Нек?

— Да, «бир игилик он болуб аллынга келир» деб ауаз бересе да, ма мени да бир танам он болуб, аллыма келди, энди кишиге бераллыкъ тюлме!

Къургъакъ-къургъакъ кийиниб

келир эдинг

Бир джолда бир хан гаибойлары бла уугъа тебрегенди, Ходжа да ала бла тебрегенди. Хан да, пёгерлери да айырма ат-

лагъа мингендиле. Насра Ходжагъа уа бир осал арыкъ алашаны бергендиле.

Была, уугъа айлана, узакъ джары баргъандыла, кюнортадан ингирге ырхыла къобаргъан бир уллу джангур келиб башлагъанды.

Иги атлары болгъанла эрлай атларына къамчини джетдириб, думп болуб кетгендиле, Ходжа алашаны тюе къалгъанды.

Сора, болмазын таныгъанында, джангур джетгенлей, юсюнде кийимлерин тешгенди да, тюбюне салыб, джангур тохтагъынчы тургъанды.

Джангур тохтагъанлай, ариу къургъакъ кийимлерин кийиб, салыб, кюн да аязый, ханнга келгенди.

Хан, сейирсиниб:

— Бизни атларыбыз да игиле болгъанлай, суу кылдылача, джибиб, алай келгенбиз, сен былай къургъакълай къалай келдинг? — деб соргъанды.

Насра Ходжа, ачыуун сездирмей, къуанч бет бла:

— Да быллай аты юсюнде адам джибиймиди!— дегенди да къойгъанды.

Бу сёзню эшитген бла хан: «Бу атха менден башханы миндирмегиз, кесим мине турлукъма!» — деб буйрукъ бергенди.

Экинчи джолда уугъа чыкъгъанларында, хан ол атха кеси миниб чыкъгъанды. Қъайта туруб, биягъынлай джангур къуб башлагъанды. Иги атлары болгъанла джангур джетгинчи къутулгъандыла, хан кючлю джибигенди. Юйюне келгенди да,

Насра Ходжаны кесине чакъырыб айтханды:

— Айыб тюлмюдю санга, мени алдаб джибитдинг, чий тели, кёр сен аны!

— Бош джанынга тиймесин, сени акъылынг башынгданмы къачхан эди, сен да, мени кибик, джангур джаугъан заманда кийимлеринги ариу тешиб, тюбюнге салыб туруб, джангур тохтагъанлай, алыб кийинсенг, юйюнге къургъакъ-къургъакъ келир эдинг! — дегенди.

Къутулур мадар бармыды?

Насра Ходжа бла джашы базардан элге къайтхан заманда, джашын эшекге миндириб, кеси джаяу келе болгъанды. Джолда бир бёлек адам джолукъгъандыла да:

— Ол джашха къара, кеси эшекге миниб, къарт атасын джаяу джюрютеди! — деб хыликке этгенди.

Джаш, уялыб, эшекден тюшгенди да, Ходжа мингенди. Бираз баргъандан сора, бир бёлек адам тюбөб:

— Бу джылында киши эшекге миниб, сабийни джаяу бардырмы? — деб хыликке этгенди.

Бу джол Насра Ходжа, джашын да артына миндириб, элни къыйырындан киргенди. Сабийле:

— Оу, бир эшекге экеулен миниб баргъаннга къара! — деб ызларындан хыликке этерге къалгъандыла.

Муну эшитгенлеринде, экиси да эшекден тюшюб, алларына сюрюб бара тургъанлай, экеулен тюбоб:

— Былагъа къара, эшек джюксюз джор-туб барады, бу экиси да букъугъа булгъана барадыла, — деб мысхыллаб кюлгендиле.

Бу сёзге Насра Ходжа тамам гурушха болуб:

— Кёремисе, бу халкъны тилинден къутулур мадар бармыды? — дегенди.

Бу ол джолгъу ючюн болсун

Насра Ходжа джууунургъа хамамгъа баргъанды. Хамамны къуллукъчулары, Ходжаны юсю-башы къолай кёрюнмегени себебли, къайгъы этмегендиле, саннга да алмагъандыла, бир эски быстырны да бериб, уллу, суукъ залгъа кийиргендиле.

Ходжа, джууунуб бошав чыкгъанды да, эки-юч къат артыкъ багъа бериб кетгенди. Хамамда къуллукъ этгенле сейир болгъандыла.

Дагъыда экинчи да Ходжа хамамгъа келгенди. Бу джол Ходжагъа эслерин уллу бёлюб, бир таза, джылы номерге джи-бериб джууундургъандыла.

Насра Ходжа бу джол нек эсе да хамам какъгъа чыгъарыны джартысын узат-

ханды. Муну былай нек этгенни себеин соргъанларында, Ходжа джууабха:

— Бу бергеним ол алгъын джолда джуууниганымы багъасы болсун, ол джол берген ачхам да бу джуууниганым ючюн болсун! — дегенди.

Басхыч къайда да сатылыр

Насра Ходжа, бир мийик джатмагъа басхыч салыб башына ёрлеб, дагъыда басхычны алыб, бери бу джанына салыб, терек бачхагъа тюшгенди да алмала джулкъа башлагъанды. Бу кёзюуде тереклени иеси салгъанды да Ходжаны юсюие келгенди да къалгъанды.

Тереклени иеси Ходжагъа:

— Сен кимсе, не айланаса мында? — деб соргъанды.

Насра Ходжа да, амалсыз болуб, сорууна соруу джууаб этгенди:

— Сен а кимсе?

— Мен тереклени несиме!

— Мен да басхычны несиме!

— Сонгра басхычны великге алыб айланаса?!

— Сатхан этеме.

— Былайы санга базармы болгъанды, мында басхыч сатыламыды?

— Не телесе сен, мубарек, басхычла сатаргъа энчи базармы болады, басхыч къайда да сатылыр!

Мени къатыным менден да акъыллы!

Тюркстанда Теймур деб бир асхакъ хан болгъанды. Муну 500-ден артыкъ къатыны болгъанлай, дагъыда ариу тиширыу кѣргенин буйрукъ этиб келтиртиб, экинчи кюнюнде кыстаб ийиб тургъанды. Джарлыракъ эллилени кызларына этген зору элlege кѣб джайылмасын деб, къошулуб бошагъанлай, джаллатларына (палачларына) башын кесдиртиб, узакъ джары элтиртиб, анда джерге бастыртыб тургъанды.

«Къынгыр иш кыркъ джылдан сонгра болса да билинир» дегенлей, бу ханны этген зорлукълары халкъгъа билиниб, аны аты эсгерилген джерде халкъны тѣппе тую кѣлтюрюлюб, алай эрши кѣрюб, «ол залим, ол къанлы» дегенден башха атын да айтмай, азарлаб тургъандыла.

Бу хан, баргъан шахарында, элинде былай джарлыракъ къауумдан ишекли адамланы чакъыртыб:

— Мен терсликчимеми огъесе тюзлюкчюмеми? — деб соруб, «терсликчисе» дегенни да, «тюзлюкчюсе» дегенни да башын кесдириб тургъанды.

Бир джолда хан, Насра Ходжа джашагъан джерге келиб, адамлагъа бир-бир чакъырыб биягъы сорууларын бериб, эки джуабны къайсын да болсун айтханлай, башларын кесдириб башлагъанды.

Бир кюн Насра Ходжаны чакъыртханды. Насра Ходжа, къатынына келиб халпарын айтыб:

— Топал Теймур мени да чакъыртханды, анга барама, туз-гырджынны орнуна уллу алмала алыб барырмы эдим? — деб соргъанында, къатыны:

— Огъай, алма элтме, инджир элт! — дегенди.

Ходжа, башына бир маймёзю да байлаб, чалма этиб, инджирле да алыб, бир ёгюзге да джер салыб миниб, салыб асхакъ ханны аллына баргъанды, салам бериб, тохтагъанды.

Ханны кюлюрю да келгенди, алай болса да хыны-хуну этиб:

— Бу ёгюзге да миниб нек айланаса, мени аллыма джаяу келалмаймыса, не уа ат бла келсенг а, эшек кибиксе! Былай чалмангдан тутуб тюйдюрюрге керекди сени, — деб джекиргенди.

Ходжа, джанындан тюнгюлюб, «манга болуру да мени кибиклеге болгъан зат тюлмюдю!», — деб, кесип джунчутмай, джыр бла былай айтханды:

Къайры барыб къутулайыкъ, айт, сени джаулугъунгдан?

Ёгюз табсакъ да — минг шукур ма сени саулугъунгдан!

Бу халкъны кёр, къан суу джууад аны бетин, джаягъын.

Джарлы халкъны джаны саулай сояд зулмунг, таягъынг! — деб джырлагъанында, Теймургъа эм ачыу, эмда сейир болгъанды. Эм ахыры хап мынга да:

— Мен тюзлюкчюмеми, огъесе терсликчимеми? — деб соргъанды.

Насра Ходжа:

— Сен тюзлюкчю да, терсликчи да тюлсе, халкъгъа азабха берилген бирсе! — деб джууаб этгенди.

Ол кюн алайда сейирге къарагъан халкъ кёб болгъаны, эмда Ходжаны айтханларынын сюйюб тургъанлары себебли, хан, Ходжагъа джукъ этерге да ол бирикген, къаны бузулуб тургъан халкъдан къоркъуб, «субайы» бла баргъанды.

Ходжаны Теймур, инжирлерин алыб, ачыуланыб башына-башына бериб:

— Мен сен къарт бёрюден ит адам кёрмегенме, сен акъылсыз тюлсе, итсе ансы, — деб сёлешгенинде:

Ходжа:

— Менден да мени къатыным акъыллыды ансы, мен санга уллу алмаланы алыб келиб берсем, мени бююн тешилмеген джерим къалмаз эди! — дегенди.

Башхалыкълары олду

Биреулен Насра Ходжагъа джолукъгъанды да:

— Насра Ходжа, дунияда сен билгенден, афенди бла къасабчыны арасында не башхалыкъ барды? — деб соргъанды.

Насра Ходжа, кёб сагъыш этиб турмай:
— Башхалыгъы олду: къасабчы хайыу-

анланы эм алгъын ёлтюреди да терилерин алай алады, афенди уа адамланы терилерин алады да кеслерин алай ёлтюреди!— дегенди.

Буюругъуз, кийимле

Сый-сыр болгъан бир джерге Насра Ходжа осал кийиниб баргъанды да, киши сан этиб, къулакъгъа алыб, не «юйге кир» демегенди, неда киргенинден сонгра да маджал тепсиге олтуртмагъандыла.

Бу халгъа ачыуланыб, эшикге чыгъыб, юй артында къашбакъгъа кириб, Ходжа артмакъларындан иги кийимлерин кийгенди да келгенди.

Юсю-башы иги кёрюннгенше, Ходжаны эки къолтугъундап экеулен кириб, юйге элтиб, байла, афендиле олтургъан маджал тепсиге олтуртхандыла.

— Буюругъуз, Ходжа, марджа! — деб ачыкъ болуб сёлешгенлеринде, Ходжагъа ауур тийиб:

— Буюругъуз, кийимле! — деб, абасын, бёркюн тепсиге тартханды.

Алай нек айтханын соргъанларында, Ходжа, хапарын ангылатыб, мени кесиме хурмет этилмей, кийимлерим ючюн деб этиле тура эселе бу этилген затла, буюрсунла кийимле! — дегенди.

Къады ариуларгъа тыйышлыды

Бир кюн бир ит бир-бирлерине туура эки юйню арасы орамгъа кир этгенди. Орамны эки джанындагъы юйледен эки къатын чыгъыб: «Сени юйюнге джууукъду, сен ариула!» — «Огъай, сени юйюнге джууукъду, сен ариуларгъа керексе!» — деб бир-бирлерине илиниб, болмагъанлары къалмай урушхандыла. Иш махкемеге тюшюб, эки къатын да къадыны аллына келгендиле.

Ол кюн Ходжа да, неден баргъан эсе да, анда болгъанды.

Къады, къатынланы тарыгъыуларына тынгылаб, ышармыш этгенди да, сонгра, осмакълаб, Ходжагъа:

— Ходжа! Бу дауну сен сюзерге джараулуду, марджа, бир сюд эт!—дегенди.

Насра Ходжа, секириб туруб:

— Орам бу къатынланы бирини да энчи мюлкю тюлдю, ол къралны-элни ортада орамыды, ол хыйсабдан ол кирни да, мени акъылым бла, къады ариуларгъа тыйышлыды, — дегенди.

Сен да ийнанма

Насра Ходжа амбал (джюк келтюрюючю, ташыучу) болуб джюрюген заманын-

да, бир алыш-баришчи, ашчик бла бир мияла сауутну алыб келиб:

— Насра Ходжа, сен бу ашчикни кёл-тюрюб мени тюкениме бир элтсенг эди, санга дунияда киши билмеген юч кертти зат айтыр эдим, — дегенди.

Насра Ходжа да, «хо» деб разы болуб, ашчик бла мияла сауутланы сыртына кёл-тюрюб, тюкенчини ызындан тебрегенди.

Бираз баргъандан сонгра Насра Ходжа: «Ол юч кертти затны айта бар», — дегенди. Тюкенчи айтыб башлагъанды:

— Сонгра биреу: «Токълукъдан эсе, ачлыкъ игиди», — десе, ийнанма, — дегенди.

Насра Ходжа:

— Мардасыз тюз сёздю, — дегенди.

Экинчиси:

— Сонгра биреу: «Джаяу джюрюу ат бла джюрюгенден игиди десе, анга да ийнанма», — дегенинде, Ходжа, бу сёзге кьол салыб, разы болгъанды.

Насра Ходжа:

— Къайда ючюнчюсюн да айтчы! — дегенинде:

— «Амбалладан сыйлы зат джокъду, алада да Ходжадан тели барды», — десе-ле, анга да ийнанма, — деб тюкенчи аны айтыргъа, Ходжа, имбашында ашчикни «шаркъ» деб джерге уруб:

— Санга, муну ичинде сауутла сынмагъандыла деб, биреу ант этсе, сен да ийнанма! — деб, бериб кетгенди.

Бир сомгъа сатарма

Бир кюн Насра Ходжаны эшеги тас болгъанды. Сау кюнню эртденден нигирге деричи элни ичинде бир орам, бир тыгъырыкъ кьоймай кириб, джер тентериб излеб айланганды, алай болгъанлыкъгъа табалмагъанды. Кюн батханды, арну кёз байланганды.

Насра Ходжа да, арыб-талыб келиб, эшик аллында олтуруб, ачууланыб былай айтханды:

— Тохта сени, эшек! Аллах, сеп эшеги ми бу джол табдырсанг, мен аны, тамбла огъуна базаргъа чыгъарыб, бир сомгъа сатмай кьоймаз эдим!..

Насра Ходжа алай айтыб бошаргъа, эшеги окъуб арбазгъа келгенди.

Эшекни келгенин көргенден сонгра, Ходжа антына сокъурапаракъ да болгъанды, алай болса да, эртденбла эртде туруб, бир джибни алыб, бир учу бла эшегини бойнундан, бир учу бла киштикини бойнундан тагъыб, базаргъа сюрюб баргъанды.

Алыучу келиб соргъанды:

— Эшекни багъасы неди?

— Эшекни бек учуз береме аллыкъгъа.

— Да не дейсе, айт!

— Джангыз бир сом дейме!

Бу сёзден сонгра, алыучу эшекни багъасын хурджунундан чыгъарыб, Ходжагъа сомну узатханды. Ходжа:

— Эшекни багъасы сомду, алай а бу киштикини да аны биргесине сатама, аллыкъ эсенг, экисин да биргелей аллыкъса!

— Да киштигинге уа не дейсе?

— Киштикини багъасы тогъуз тюмен бла беш сомду.

Алыучула, бу сёзю эшитгенден сонгра, бир-бир Ходжаны къатындан чачылгъандыла. Ходжа уа, ингирге деричи туруб, эшегин киши алмай, юйюне къайтыб келгенди. Юй аллында тыркыкга олтуруб:

— Кёремисе, аллах, мен сени алдамагъаныма сау базар халкъ шагъатды, ингирге деричи айландырдым, киши алмады, — дегенди.

Сизники чыкъгъан басхыч бла

Дни китаблада: «Муслиманланы файгъамбары Мухаммат кёкню тёртюню къатына чыкъгъанды, крестендени файгъам-

бары Исса кёкню джетинчи къатына чыкыгъанды...» — деб ётюрюк джомакъла джазыладыла.

Бир кюн юч-тёрт бабас (попла) Насра Ходжагъа тюбоб:

— Сонгра, бир ишекли затыбыз барды да, аны сорургъа келгенбиз!— дегендиле.

Ходжа да «соругъуз» дегенди.

— Сизни файгъамбарыгъыз кёкню тёр-тюнчю къатына къалай чыкыгъанды, не бла чыкыгъанды?

Ходжа джууабха:

— Сизни файгъамбарыгъыз кёкню джетинчи къатына чыкыгъан басыхч бла чыкыгъанды, — деб, бу джалгъан ётюрюк джомакъланы бирине да ийнанмагъанын билдириб, бабасланы да джууабсыз этиб ийгенди.

Эшитмедим деме

Бир кече тюшонде Насра Ходжаны хоншу къатынла тегерегин алыб, бир тиши-рыуну кёргюзюб: «Биз бу арну тиширыуну санга бек тыйышлы кёре эдик, муну алмай мадарынг джокъду, не тукъум джанындан да бу сени юй этерик эди», — деб буугъандыла.

Насра Ходжа, бир заманда уяныб, къатынына:

— Къатын, ый, джаман кюджур адамса сен, тур юйюнге, хоншу къатынла мени

зор бла юлендире айланадыла, аланы айтыб тохтатыр мадар эт, ансы, кьолунгдан мени кьоратырыкъларын билдим, артада эшитмедим деме! — дегенди.

Бир эсиргенден алгъанма

Насра Ходжа да, бир нѳгери да кече джассы заман озгъандан сора бир джерден келе болгъандыла. Эл межгитин арбазына киргенлеринде, эсириб джерде тѳнгереб, сархы бир джанына атылыб, таягъы бир джанына атылыб, кьолтугъундан китаблары да бир джанына атылыб, чачылыб тургъан биреуге тюбегендиле. Кече ачы кьарангы болгъаныны себебинден, бу адамны таныялмагъандыла.

Насра Ходжа эсиргенни сархын да, таягъын да, абасын да, китабларын да джыйыб алгъанды да юйюне келгенди.

Экинчи кюнюнде Насра Ходжагъа бир иш чыгъыб, афендини абасын да, сархын да кийиб, таягъын да кьолуна алыб, афендиге келгенди. Келсе, афендини юйюне талай адам джыйылыб тура.

Афенди, Ходжаны юсюнде кийимлени кѳргенлей, кѳзлерише къан чабыб ачууланьыб:

— Мени урланган кийимлерим саига къайдан чыкъгъандыла, къарт бѳрю кибик, энди къабхын кийим кнерге тюзелибми айланаса?! Бусагъатдан тешиб ол абаны да, ол сархны да былайгъа сал, сонг-

ра экибиз кёрюшюрбюз! — деб, секириб ёрге кыобланды.

Насра Хожа, кефин не аз да бузмай:

— Сабыр бол, афенди, кийимле манга кыялай тюнгенни айтайым!..

Алайда адамла да, тыгылауну ийиб, бу экисини сейирлерине къарай болгъандыла.

Насра Ходжа:

— Тюнене бир иёгерим да, мен да, сабацлагъа мал кирмесин деб къараб, джасы артында юйге къайтыб келе, чачы-баны тозураб, ауузундан силегейлери келе, межгит аллында тёнгерек тургъан биреуню юсюне тюбедик да къалдыкъ. Ол эспреген, бир затын да билмей, ауун да джибитиб, сархы да бир джаньына тёнгерек, джата эди. Не этерик эдим, мен алмасам да, биреу аллыкъ эди. Мени дауум джокъду, джаным, кийимле сеникиле эселе, ол джиккил тартыб джатхан да сен эдинг эсенг, ким огъай дейди, — деб, Ходжа абасын тешиб тебрегенлей, афенди, кьолун силкиб:

— Огъай-огъай, менкиле тюлдюле, мен джангылгъан этгенме, кеч, Ходжа, марджа! — деб ариу айтыб ашыргъанды.

Мени кымыжамы айландырлыкъ эдинг?..

Насра Ходжа бир кюбюр сатыучуну тюкенини аллы бла базаргъа озуб бара, тюкенчи аллына чыгъыб:

— Насра Ходжа, бу алакат кюбюрледен ал, бошалыб кьаладыла, экинчи дуняда быллай кюбюр излеб табалмазса!— деб кьадалгъанды.

Насра Ходжа:

— Сонгра мени кюбюр неме джарарыкъды?

Тюкенчи:

— Ичине кийимлеринги салырса!

Насра Ходжаны юсюндегиледен башха кийими туугъанлы да болмагъаныны себебинден, Насра Ходжа:

— Ай, джаман акъыллыса! Мени кийимлерими кюбюрге джыйдырыб, элни арасында кымыжамы айландырыкъ эдинг!— дегенди.

Сен бир кесек джюзе билемисе?

Насра Ходжаны элде бир тийреде эки хоншу къыз суйгендиле. Быланы бирини аты Гокка, бирини аты Асий болгъанды.

Бу эки къыз ичлеринден хар бири: «Ходжа, андан эсе, мени бек сюе болур», — деб умут этиб тургъандыла.

Насра Ходжа уа джюрегинден Асий деген къызны суйгенди. Алай а селешгенде, экисин да сюеме деб кюя болгъанды.

Бир кюн бу эки къыз, кюн турушха олтуруб, бир-бирлери бла: «Ходжа мени бек сюеди», — деб бири, «Огъай, мени бек сюеди», — деб да бири, даулаша тургъанлайларына, Ходжа салгъанды да юслерине баргъанды. Къызла, секириб ёрге ёрге кюбуб, Насра Ходжаны экиси да эки билегинден тутуб, орталарына олтуртхандыла.

Ходжа:

— Не ушакъ этесиз, къызла?

Къызла:

— Сенден не джашырыу, Ходжа, сени юсюнгден даулаша турабыз, энди кюярыкъ тюлбюз, айт, къайсыбызны бек сюесе!

Ходжа: «Экигизни да сюеме, тенг сюеме», — деб кюрешгенди, алай болгъанлыкъгъа къызла унамагъандыла.

— Энди, Ходжа, сен бизни къайыкъгъа миндириб, тенгизде бара тургъанлай, биз

экибиз да суугъа джыгъылыб кетсек, къайсыбызны алгъа чыгъарыр эдинг? деб къысханларында, Ходжа, чырт джюзе билмегени эсине тюшюб, суюген къызына къараб:

— Асий, сен не кесек да джюзе билмеймисе? — деб соргъанды.

Аллахчамы, адамла суюгенчамы?

Насра Ходжа базардан чыгъыб келе, джол джанында даулаша тургъан бир талай сабийни юсюне келгенди. Сабийле, Насра Ходжаны кёргенлеринде:

— Насра Ходжа, барыбыз да ортада алгъан къозланы кеси арабызда юлешалмай турабыз, сен бир юлешиб берсенг а,— деб тилегендиле.

Ходжа, сабийлени алларына чёгюб:

— Аллах айтханчамы юлешейим, адамла суюгенчамы юлешейим? — деб соргъанында, сабийле:

— Аллах айтханча юлеш, — дегендиле.

Насра Ходжа да, «бек ашхы» деб, къозланы этегине алыб, кимине кёб, кимине аз бергенди, кимине уа чыртда джукъ да бермегенди да къойгъанды.

Аз юлюш джетгенле да, джукъ берилмегенле да секириб туруб:

— Бу неге джарагъан юлешиюду, бир къауумгъа болгъанны бериб, бир къауум-

лагъа джукъ да бермей? — деб дауургъа кьайландыла.

Насра Ходжа:

— Да сиз «аллах айтханча юлеш» деб кесигиз разы болуб айтхан джорукъ бла юлешгенме, ма бу джашны атасыны уллу мюлкю барды, бу джашны атасыны джангыз ийнеги барды, а... бу джашчыкъны уа кирирге юйю, джатаргъа орну да джокъду, аллахны юлешнуо былай болады, — дегенди.

Тургъан джерин алай излерсиз

Бир джолда Насра Ходжагъа:

— Аллахны тургъан джери къайдады экен? — деб соргъанларында, Насра Ходжа:

— Эм алгъын керти барын билигиз да, тургъан джерин алай излерсиз, — дегенди.

Джырлай-джырлай излер

Бир джолда ханны эшеги тас болгъанды. Аны излерге чыкыгъан адамла Ходжагъа:

— Ходжа, биз бу джанына къарайыкъ, сен да ол къулакъгъа бир къара, — дегендиле да кетгендиле.

Ходжа, бир чегет къулакъгъа кириб, джырлай-джырлай айланганына бирсу тюбегенди.

— Ходжа, не айланаса!

— Ханы эшегин излейме.

— Да эшек излеген, сенича, алай джырлаймы излейди?

— Биреу биреуно эшегин джырлай-джырлай излер...

Мен да миналмадым

Джыйылгъан джерде къартла хар ким кесини атха-эмилкге мнереге усталыкъларындан селеше келгендиле да, сёзюю Насра Ходжа алгъанды:

— Мен аскерде айланган заманымда, бир командирин бир огъурсуз тарпан байталы бар эди. Бу байтал, чий эсирик болуб, кишини къатына къоймай эди. Бир кюн командирле келиб, кёзюу-кёзюу мнереге умут этиб кюрешдиле, алай болгъанлыкъгъа бир сынгары да миналмады. Сонгра мен, белимде белибаууму къаты тартыб, эки дженгими чынагъа дери артына этиб, эки этегими да белиме къайтарыб, былай аягъымы тюу дегинчи ёзенгиге салыб, кесими къангич кирик къатдырыб, секирдим да... — дегенлей, ол кюн алайда къараб тургъан адамладан бирин келгенди да, Насра Ходжа, сёзюю юзмей:

— Мен да миналмадым! — деб сирелгенди.

Тюз сют этмесенг...

Насра Ходжаны бир тюкенчи бла ниш-даулагъаны болуб, махкамеге баргъанды. Эм алгъын Насра Ходжа дауун айтханды да артына тургъанды. Экинчи тюкенчи сѣлешиб тебрегенди.

Махкемечн къады, тюкенчини сѣзюне айырыб эсин бериб, аны тюзсюннген бет кѣргюзгенинде, Насра Ходжаны къаны бузулуб, «биягъы тюкенчи онглаб кете шойду» деб, къадыгъа джашыртын хурджунун къагъыб кѣргюзгенди.

Къады: «Насра Ходжа, улху берлик болуб, хурджунун аны ючюн къагъа болур»,— деб, джюреги алайгъа айлануб, сюдню Насра Ходжагъа хайыр болурлай этгенди.

Насра Ходжа, чыкъмай, артха къалыб, къадыгъа:

— Сен мени ишими бюгюн манга джараулу этмесенг эди, сени башынга ма бу таш бла уруб тѣнгеретирик эдим! — деб, хурджунундан бир мазаллы ташны чыгъарыб кѣргюзгенди.

Табхан заманында

Эл ичинде халкъ джыйылыб сѣлеше тургъанлайларына, Насра Ходжа да барыб

кьошулгъанды. Сёздеп сёз чыгъа кетиб,
биреулен биреуге:

— Ашны не заманда ашайдыла экен? —
деб соргъанды.

Насра Ходжа, уруб араларына кириб:

— Бай болса — суйген заманында,
джарлы болса — табхан заманында ашай-
дыла! — дегенди.

Тюзеллигин билиб, кюлесе

Насра Ходжа афендиге фитирин берме-
генди, афенди да кюн сайын келиб бууар-
гъа къалыб тургъанды.

Бир кюн Насра Ходжа, терезеден кыраб, биягы афендин келе турганын кюрюб, кыатынына:

— Кыатын! Биягыланы бири келеди, «фитир берлигизни беригиз» деб бууарыкды, сен чык да джууаб эт, мен кюрюннюк тюлме! — дегенди.

Кыатыны, афенди эшикке джетерге, терезени ачыб:

— Ким керекди? Ходжа мында джокду! — дегенди.

Афендини кыаны бузулуб, эки кыаны бир-бирине джете туйюлюб, огъурсуз кыан алганды.

— Сизге кюн сайын бир келебиз, уялыргыа керексиз, фитиргизни берликмисиз? Огыесе джума кюн сизни бетигизни кыаралтырлай селеширигибизниме сакълайсыз, бу не ишди?! — деб, афенди Ходжаны кыатынына ачуланыб кыараб тохтаганды.

Ходжаны кыатыны:

— Берликбиз, айхай, берликбиз. Ходжа тамбладан башлаб юйюбюзню джанына чалман эшерикди, элли кыойлары алайтып озгъан заманда кыабыргыаларын алайгыа ышырыкдыла, аладан чалманга илениб талай джун кыаллыкды, ол джунно алыб ийирликме да, базаргыа элтиб сатыб, санга фитирибизни берликбиз, биз сизге чыгыарык затны кесибизге кыалдырыгыа излемейбиз, — деб джууаб бергенди.

Афенди, Ходжаны кыатыныны бу селешире тыгылаб туруб, быладан фитир

чыкмазлыгъын сезиб, бир джанына къараб ышаргъанды.

Ходжа афедини ышармыш этгенин эс-легенинде, чабыб келиб, терезеден къатыныны сыртына къабланыб:

— Ай антсыз, бетинг кёгериб ёле эдинг да, ишинг тюзелгенин билгенинде уа, ышараса, — дегенди.

Нукъсамлыкъ— улхучу кьолунда

Шариат сюд этнучю бир улхучу къады болгъанды. Бу къады улху келтирмеген адамны ишине къараргъа унамай тургъанды.

Насра Ходжаны бир иши болуб, аны юсюнден къагъытына ол къады кьол салыргъа керек болгъанды. Насра Ходжа, ол къагъытны къадыгъа джибериб, сау эки-юч айны сакълагъанды, алай болгъанлыкъгъа къагъытын ызына алалмагъанды. Сонгра джюрюген адамладан айтдырыб тебрегенди, алай а андан да файда чыкмагъанды. Къады Ходжаны къагъытына кьол салыб иймегенди. Эм ахыры Ходжа, ишни нек чырмалыб тургъаныны себебин сезиб, дагъыда кеси тебрегенди.

Бир уллу кьошунну белине деричи саз толпракъ балчыктыны къуйгъанды, аны юсюне да бал къуюб, къадыгъа алыб келгенди.

Къады Ходжаны кьошунун кёрген бла ийнакълар, кеси тургъан юйге кийриб,

арну айтханды эмда олсагъатдан къагъытына да къол салыб бериб, ашыргъанды.

Насра Ходжа кетгенди.

Бир кюн къадыгъа къайдан эсе да биреулен улхугъа сютбашы алыб келгенди. Къады, Ходжа келтирген къошунну бир башха сауутха къотарыб, келген сютбашыны къошуннга къуяргъа деб, къараса, къошунну башын бир къат джабхандан къалгъаны — саз топракъ...

Муну былай кѳргени бла къады, ачудан не этерин билмей, мыртазагъын чакъыртыб:

— Бар, марджа, не мадар, не хыйла бла да болсун, Насра Ходжаны манга чакъырыб алыб кел! — деб ийгенди.

Къадыны мыртазагъы, Ходжагъа келиб:

— Насра Ходжа, сени къагъытында бир уллу нукъсамлыкъ кетгенди, кел да къадыгъа тюзетме къой, кесини да санга айтырыкълары барды, — дегенинде, Насра Ходжа:

— Мени къагъытымы ол джазмагъанды, ол джарашдырмагъанды, нукъсамлыкъ мени къагъытымда тюлдю, нукъсамлыкъ къадыны улхугъа юренген къолундады! — деб, мыртазакъны къайтарыб ийгенди.

Анга соругъуз

Бир кюн Насра Ходжа да, талай халкъ да эл ичинде орамда ушакъ эте болгъандыла. Сѳзден сѳз чыгъа кетгенди да, адам ланы бириси Насра Ходжагъа:

— Арабин, Ходжа, къанны къаллай тукъум татыуу болады экен, татлымы болады, огъесе татыузуму болады? — деб соргъанды.

Бу кёзюуде элде бир уллу бай, джер неси (помещик) ёлюб, аны ёлюгюн алыб озуб бара болгъандыла. Насра Ходжа, ёлюкню кёргюзтюб:

— Сиз, шохла, аны бу баргъандан соругъуз! Ол ёмюрю къан нчиб джашагъанды, къанны татыуу татлы бла татыууз болгъанын ол билликди, — дегенди.

Ол заманда мен да къайтарырма

Бир джолда Насра Ходжа да, къатыны да бир элге кетиб, къайтханларында, юйлерини эшиги безгисинден къобарылыб, хар неси урланыб тургъанына келгендиле. Насра Ходжагъа бу зат ауур тийиб, бек мыдах болгъанды.

Бир кюн Насра Ходжа орамны кетиб бара, афендиге тюбегенди:

— Ходжа, къайрыса?

— Ишим барды!

— Алай болса да?

— Юйюме эшик ишлетирге уста излеий барама.

— Эски юйюнге эшик ишлетмей, эндиге дерн тургъанмы эдинг?

— Огъай, урлаб кетгендиле.

— Алай деген неди?

— Алайды!..

— Ай гяуурла дегин, аллах азабын берсин!..

— Аллах аны къайдан билликди ким болгъанын?

— Аллах а кёредн кимни къалай атлагъанын...

Бу сёзден сонгра Насра Ходжа, нигирде келиб, межгитни эшигин кьобарыб, кёлтюрюб тебрегенлей, ол бнягъы афенди кёрюб:

— Ходжа, неди бу этгенниг, аллахны ююню эшигин алыб барыргъа уялмаймыса?

— Мени эшигимни кьобаргъанны аллах биледи дейсе да, аманлыкъчыла бла тилин бир этиб, кёрген затын айтмай нек турады, келтиртсин эшигимни, алыр эшигин!..

Мени кьоюгъуз да пиллени кьолун тутугъуз

Бир ханны кёб пиллери болгъанды.

Быланы бирин Насра Ходжа тургъан элге асыраргъа-багъаргъа ийгенди. Бу пил марданы тышында хаталы пил болгъаны себебли, эллилени бачхаларыпа, сабанларына, тереклерине кириб теблеб, ашаб, ууатыб джер бла тенг этиб, саулай элни тарыкъдырыргъа кьалгъанды. Элни мюлкюне бу кьадар зырафлыкъ сала тур-

гъанлай да, халкъ, джукъ айтыргъа, ол огъай эсенг, бачхадан, сабандан къыстаргъа мадар табмай, къоркъуб тургъанды.

Бир джолда элни джарлылары джыйылыб, элни старшинасын да алларына салыб, ханнга келгендиле.

Тарыгъыб пилни къайтартыргъа-къоратдырыргъа умут этгендиле. Джыйылыб келиб, халкъ ханны арбазында тохтагъанды да старшинагъа:

— Сен бар, ханны пили бизге салыб тургъан хатасын ангылат да тиле, пилни не къоратсын, неда ызындан кесини эркинлиги бла бир тыяр-джыяр, къарар адам салсын, — деб ийгендиле.

Старшина ханнга киргенди да, ханнга бетсиниб, былай айтханды:

— Ханыбыз, джаныбыз, сени бир джуаш пилинг бизни элдеди, акъыллыдан ёледи, биз аны асыраргъа бек да сюебиз, алай болса да джангыз кеси болгъаны себбли, ёксюз къозуча, мылах болуб гурады, мадарынг бар эсе, анга негерлик этерге бир тиши пил да джиберт! — деб тилегенди.

Хан, старшинаны бу сёзю ючюн улуу разы болуб, анга саугъала да бердиртиб, ол пилге негерге бир тиши пил да ийдиртирге айтыб ашыргъанды.

Старшина эллилеге уа:

— Ханнга айтдым, пилни къоратдырылкъ болурла, — дегенди да къойгъанды.

Ючюнчю кюнюнде элге бир тиши пил да келгенди. Муну кёрген бла эл арну саудан ёлгенди, джарлыла джыйылыб

старшинагъа атайпысла къуюб тебреген-леринде, Насра Ходжа:

— Мени джиберигиз ханнга, мен барайым, — дегенди.

Халкъ разы болгъанды, эм ахыры Насра Ходжа барыб ханнга айтханды:

— Мени эллиле джибергендиле. Санга тилеклери барды. Эллиле, бар ханнга деб, мени ийгендиле. Бизни кезюбюзню ачыб тургъан пилни тиши негери келгенли, старшина, баууна джыйыб, кезюбюзге кergюзмейди. Халкъда джyрюген хапаргъа кере, старшина тиши пилни халкъны кезюнден ташада эркек пилге къошуб, ташатын бууаз этдириб, ташатын къозлатыргъа, баласын кесине къымаргъа деб умутлуду дейдиле. Биз эригиб ёлебиз, пилни баудан тауушун эшитсек, кюн кермей, кезлеуден суу ичмей, борбайсыз болуб тургъанына бек къыйналабыз, мадарынг бар эсе, бизге да бир пил джибер, алай тюл эсе, старшинагъа оноунгу эт, ма, ханыбыз, эллилени санга тилеклери буду!— дегенди.

Ходжаны ауузундан бу сёзлени эшитген бла, хан, секириб ёре туруб:

— Алай деген не сёздю, мен аны келиб былайда тюлкую кибик ышаргъанындан ол старшинаны бир мураты болгъанын сезиб, ишекли болгъан эдим. Ол, ит кибик, кесине къабхын пил тюшюрюрге умут этиб айланган кереме, алай эсе, не элни кезюне, не старшинаны кезюне кergюз-мем мен ол пилни! Сиз пил кереме келгенсиз, бусагъатдан эки пилни да берн

келтиргиз, старшинаны да ол элден кы-
стайма! — деб, олсагъат пиллени ызла-
рына келтиртгенди.

Насра Ходжа ишни былай толтургъа-
нына халкъ келиб къолун тутаргъа къал-
гъанларында:

— Джамагъат, мен джукъгъа да кет-
мейме, сизни бла къалама, мени къюю-
гъуз да пилни къолун тутугъуз, старшина-
ны къолун тутугъуз, ала кетген этедиле!—
дегенди.

Эринги бир кёр

Насра Ходжаны къатыныны кёзлери
къартлыгъында азгъандыла, экили кёрюб
башлагъандыла.

Бир кюн Насра Ходжа барыб базардан
бир харбыз алыб юйюне келгенинде, къа-
тыныны кёзю экили кёрюб:

— А киши, бизни кимибиз барды, сен
эки харбызны бирден алмай, бир харбыз
алсанг, экибизге болмаймы эди? — де-
генди.

Дагъыда, Насра Ходжа харбызны ке-
сиб, экиси да ашай тебрегенлейлерине,
къатыны:

— А киши, сени къатынгадгъы къарт
а кимди, мен сизни бла бирге олтуруб
ашарлай, мени алай адебсизгеми санай-
са? — дегенинде, Насра Ходжа:

— Қъатын, юйню ичинде нени экили
кёрсенг да, эринги бирли кёрюрге керек-
се, — дегенди.

Сабийни да джукълатыр

Бир кече Насра Ходжаны сабийни джылаб, джукъларгъа унамай, хаман тынгысыз этерге къалгъапында, къатыны Ходжагъа айтханды:

— Бу сабийге не болду эсе да, билмейме, не этиб да джылагъанын тохтатыб, кёзюн джукъугъа иялмайма. Къойнума алсам, унамайды, бешикге салсам, бютюн бек джылайды. Туруб сен да бир къарасанг а, бир мадар эт, бешикден ал, ала бла сала, эки билегим талыб, арну тоблукъ болдула!

Насра Ходжа, секириб туруб: «Тохта, мен аны джукълатыр мадар табайым», — деб, табхадан бир мелте тышлы китабны алыб келиб:

— Ма, къатын, бу китабны сабийни алына тут да чапракъларын ачыб аудура тебре! — дегенди.

Къатыны, Ходжа селеке этиб айтады деген кёлге барыб, дагъыда ачууланыб:

— Мен, къыйналгъан огъай, ёлсем да, санга не лязим, сан этерик тюлсе, къайда болса да бир таза тиширыу келтирликсе да, барын да унутурукъса. Ашарыкъ джокъ, ичерик джокъ, мен мында сау отуз джылны чачымы бу юйге сибиртки этиб турдум, мени сабийим кибик, сени да сабийингди, сен да къарасанг, сейирмиди? Манга мысхыл этиб тураса энди, алаймыды?

Насра Ходжа:

— Мен керти накъырдамыз айтама, нек мысхыллайма, джаным, къаты сёлешиб джюрегиме аурутханымдан не чыгъарыкъды!

Бу сёздең сонгра къатыны джумушаб:

— Бу не китабды? Неге джарарыкъды сонгра?

Ходжа:

— Тынгыла, мен санга айтайым, эм алгъын не болгъанын бил да, айтырынгы алай айтырса. Бу китаб — бурунгу китабды, атына «къуран» дейдиле, афенди муну окъуб тебрегенлей, халкъ да межгитде джукълаб башлайды, къартланы джукълатхан китаб сабийни джукълатмай бир мадары боллукъ тюлдю! — дегенди.

Беш кычырымгъа джылыу къалай барды да

Насра Ходжаны хоншуларындан бир къауум киши, Ходжаны не этиб да ёчге тюшюрюб, кеслерин сыйлатырлай, бир хыйла табаргъа тиллешгендиле.

Бир ингирде Насра Ходжаны аллына тюбегендиле да, кишилени бири айтханды:

— Насра Ходжа! Сени биз, керти адамлыгъынгы сынар ючюн, джукъгъа къаллай бир чыныкъгъанынгы, анда тёзюмлюлюгюн къалай болгъанын билирге суйюб,

бир иш табханбыз. Сен аны эталсанг, биз санга ёч салабыз — алдынг, алай эталма-санг а, сен да бизни барыбызны да бир сыйларгъа борчлу бол! — дегенди.

— Да не затды, мени къолумдан кел-мезлик не иш эсе да, айтыгъыз, мен да алай джууаб берирме!

— Айтсакъ-къалсакъ да, аны хазна адам эталырлай иш тюлдю!

— Бир айтыгъыз муну, бир эшитейик!

— Сёз ючюн, бюгече элден беш къычы-рым узакълыкъгъа чыгъыб, не от болгъан джерге бармай, не бир ышыкъгъа къы-сылмай, тангига дерн туралмазса, дейбиз. «Огъай, турурма»,— дей эсенг.. алай а, билебиз, сен эталыр иш тюлдю бу!..

Насра Ходжа, эришиб, къызарыб:

— Турурма, айхай турурма! — деб сёз бергенди эмда, абасын юсюне къаблаб, элни къыйырына чыгъыб кетиб, тангига деричи тургъанды.

Эртденбласында Ходжаны бурну сууукъ-дан кёгериб, элге келе тургъанлай, ол ёчешген кишиле аллына чыкъгъандыла да соргъандыла:

— Ходжа, туралдынгмы?

— Туралдым, айхай туралдым!

— Не бар, не джокъ, бекми сууукъ эди?

— Сууукъ эди, бир зат да кёрмедим!..

Бир да бек къарангы кече эди, джангыз элни къыйырында бир юйчюкден чыракъ джарыкъ чыгъа эди ансы!..

Ходжа былай айтханлай, кишилени би-ри:

— Ах, Ходжа, сёзюнгю туталмагъанса.

ишни бузуб кьойгъанса да! Биз сен не аз да от джылыуну кёрмей туругъа керексе деген эдик, сен а, юйде джанган чыракъны туурасындан къараб, джылыныб тургъанса, хайда, шохум, ёчге тюшдюнг, бизни сыйла! — деб тохтагъанды, кългъан кишиле да «алайды, алай» деб, Ходжаны ауузундан сёзюн чыгъарыргъа кьоймагъандыла.

Ингирде сыйланыргъа Ходжаны юйюне келгендиле.

Ходжа къазан къайнатыр къайгъыгъа киргенди. Была уа, аш бише болур, келе болур деб, кечени туура арасына деричи сакълагъандыла, — аш келмегенди. Эм ахыры, Ходжа къазанны кълалай къайната эсе да, къарайыкъ, быллай бир нек кечикди бу деб, туруб барыб къарасала, Ходжа юй артында бачхада терекни бир мийик бутагъына къазанны тагъыб, тюбюндеп да бир джау чыракъчыкъ джана тура!..

— Ходжа, не этесе?

— Къазан къайнаталмай кюрешеме!

— Айюнге, бу чыракъ къазанны кълалай къайнатыр, бир джылы турса да, къайнатхан огъай, джылытыр ышан да этмез!

— А-а-а, кесигиз айтханны кесигиз не дженгил упутасыз! Бу къазан бла чыракъны арасы беш аршын да джокъду сонгра, элни кыйырында терезеде джарыгъы чыккъган чыракъ мени беш кычырым узакълыкъда кълалай джылытхан болур эди да?

Мен да ораза тутмагъанладанма

Насра Ходжа бир кюн базаргъа эингешинде, бир эрменли къанганы юсюне олтуруб эт ашай тургъанын кёрюб, сёлешмей, сёз айтмай, барыб къатына чёгюб, узалыб этден ашаб тебрегенди.

Эрменли, Ходжаны бу ишине сейирсиниб:

— Къарт, сен муслиман тюлмюсе, эрмен кесгенин ашаб!..

— Да сен а бусагъатда, эрмен оразаны кёзююнде, эт нек ашайса?

— Мен эрменлилени ораза тутмагъанларынданма.

— Сен эрменлилени ораза тутмагъанларындан болгъанлыгъынг киби, мен да муслиманланы миллет айрылыкъ тутмагъанларынданма!

Мени сыртыма

Тёрт-беш нөгери бла Насра Ходжа, айлана, джер, суу кёре, бир элге баргъандыла. Бир ыйыккъгъа джууукъ заманны элде туруб, бир ингирде ызларына айлана тебрегенлеринде, джашла, къайдан эсе да урлаб алыб, эки машок будай, бир кесек бал, бир токълу келтиргендиле да, ким нени кёлтюрюге керек болгъанындан сёлешиб айтхандыла:

— Унну мени сыртыма!

— Бир машокну да мени сыртыма!

— Токълуну мени сыртыма!

— Балны да мени сыртыма!..

Джашла былай айтыб кёлтюрюшкюб тебрегенлерине, Насра Ходжа, къараб туруб, ушатмай:

— Биз былайдан чыгъыб, бу ишле халкъгъа айгъакъ болгъанлай, хар не аман сёз, кир ат бар эсе, ол да—мени сыртыма! — дегенди.

Насыбха, ёлмедим

Насра Ходжа, джаш болуб медиреседе окъугъан заманында, бир кюн биреулен афендиге табакъ бла хычыпла алыб келгенди.

Афенди, бир ашыгыш иш чыгыб, ары тебрегенди да, хычынладан киши ашамасын деб, табхагъа салдырыб:

— Сохтала! Бу хычынлагъа киши тиймегиз, быланы мени суймеген бир джауум ийгенди, ичлерине ёлюр от куюуб келтиргендиле, сиз аладан ашаб кырылсагыыз, менге сизни амалтын айыб келирин билгиз, ахыры джанындан тоймагъан былагъа тиймесин, бир такыйкъадан озмай ёллюкдю, — деб, чыгыб кетгенди.

Насра Ходжа, бу сёздеде бир хыйла болгъанын сезиб, афенди кетгенлей огъуна: «Барыб тапхадан табакъны алыб келигиз, джашла», — деб, къалгъан сохталаны да чакъырыб, хычынланы алагъа салгъанды. Къалгъанла, ашаргъа къоркъуб:

— Огъай, кет, биз ёлюр отлу хычынланы ашаб тынкайыргъа тансыкъ тюлбюз, керек тюлдю, — деб унамай да тебрегендиле, алай болса да Ходжа:

— Ийнанмагыыз афендини сёзюне, хыйлагъа айтханды, — деб ашай башлагъанында, къалгъанла да къошулуб, хычынланы бошагъандыла.

— Энди афенди келсе, бнягъы таягъын ууатхынчы тюерикди, къалай этерикбиз, не айтырыкъбыз? — деб сохтачыкъла къайгылы болгъандыла.

Насра Ходжа:

— Къоркъмагыыз, мен анга сылтау табдым, — деб, афендини бир бек суйген къамиш къаламын алыб, белинден эки сындырыб, хычынла келген табакъны юсюне салгъанды.

Была былай этиб тургъанлайларына, афенди келиб киргенди да, къараса — къаламы белинден эки сыныб, табакъда хычынла да бошалыб тура. Афендини кёзлерине къан чабыб:

— Ким этгенди былай? — деб соргъанды.

Насра Ходжа, джылаб, былай айтханды:

— Мен къаламны алыб джаза тургъанлайыма, сындырдым да къойдум. Джонаргъа-джамаргъа кюрешдим, болмады. «Энди мен афендини бетине къалай къарайым», — деб кесими ёлтюрюрге умут этдим. Барыб къуюгъа секириб кетейим деб, акъылыма алай тюшюб тебретим, алай болгъанлыкъгъа халкъ суу алгъан джангыз къуюну да мурдар этиб къоярма да, сынгар мени амалтын саулай эл суусуз къалыб, къыйынлыкъ чегерле деб, ёлюр отлу хычынланы ашадым, насыб хурттагым болур эди, ёлмей къалдым!

Афенди, джууабсыз болуб, Ходжаны бу сылтау къурашдыргъанына ачудан, кёзлери табакъгъа къатыб къалгъанды.

Таб айтханыча этер

Бир кюн биреулен Насра Ходжагъа овамда тюбегенди да:

— Насра Ходжа! Мен сени бла ушакъ этерге бир бек сюеме, кел, мени юйюме барайыкъ, бир кесек олтурурбуз, туз бла

гырджынымы да кёрюсе! — деб, юйюне алыб баргъанды. Таб, айтханыча, Насра Ходжаны аллына туз бла нартюх гырджын салгъанды.

Бу кёзюуде терезеден бир садакъачы къараб, садакъа тилерге къалгъанды.

Юй иеси, садакъачыгъа ачуланыб:

— Кет, бездирдинг, бусагъат туруб иегилеринги ууатырыкъма! — дегенинде да, садакъачы кетерге унамагъанына къараб. Насра Ходжа, терезени ачыб, садакъачыгъа.

— Кет, къарнашым, керти айтады, сен муну къалгъанлача умут этме, не айтса, аны этерине ишексиз бол! — дегенди.

Сен быллай

халгъа тюшгенсе

Бир шахарда прустоб болуб тургъан оноучуну бир саякъ, осал къатыны болгъанды. Бу къатын не айтса, прустоб андан чыкмай, къуллукъгъа адам саллыкъ болса да, къатыны айтхан адамны салыб, къатыны не аз да унамагъан адамны къуллукъдан чыгъарыб тургъанды.

Ол шахарны базарына элледен юслерн-башлары аман, джарлы эллиле баргъанын бу къатын терезеден къараб кёрюб: «Ол джарты къалнакъ, джырмач халкъны мени кёзюме кёргюзмегиз!» — деб айтса, эри олсагъат бирер сылтау бла эллилени тюйдюрюб, тутдуруб, тутмакъгъа салыб, базардан чачыб тургъанды.

Юсю-башы джылтырагъан, чырайлы эркиши кёрсе, аны, эрине айтыб, къагъытчылыкъгъа неда бир башха затха алдырыб, аны бла джууукълукъ этиб, эрикгенден сора къыстаб тургъанды.

Къатынны бу халилерин бир адам ауу-зундан чыгъарса, аны эшитиб, сюдсюд-джолсуз тутдуруб, ёлтюрюб тургъанды.

Эрини артыкълыгъыны юсюне да къатыныннан да бу зорлукъну кёрген халкъ бир-бири араларында таймаздан тарыгъыб джашагъандыла.

Бу затла бары да Насра Ходжагъа эшитилгенинде, Насра Ходжа айгъакъ этиб, аланы халкъгъа берген къыйынлыкъларын айтыб айланнганы прустобну къатынына эшитилгенди.

Къатын да эрине айтыб, Ходжаны сюдге чакъыртханды. Хапар элге джайылыб, ол кюн Ходжагъа сюд этиллигин эшитген бла кёб халкъ келиб, сюд юйню аллына джыйылгъандыла.

Прустоб бла къатыны да келгендиле.

Насра Ходжа, кесини юсюне эшегини джерин салыб, башына нохта кийдириб, сыртына да къатынын миндириб, похтаны учуи да къатынына тутдуруб, терт аякъланыб, сюд этиллик юйню аллына келгенди да, алайда тохтаб, эшекча юч кере окъугъанды. Халкъ сейир-тамашагъа къараб тургъанлай, прустоб да, къатыны да даургъа чыкъгъандыла да, Ходжаны этиб тургъанына къараб, сейир болгъандыла.

— Ходжа, былай нек этесе, эшекми бол-

гъанса, башынга похта да салдырыб, къатыныгы да юсюнге миндириб, бу ишни этерге ыйлыкъмаймыса? — дегенинде, Ходжа джууаб бергенди:

— А-ха! Энди сен кесинг тюшондюнгмю, биз къара халкъбыз, биз не этсек да, бара барыр... Мен, къагыныма нохтаны тутдуруб, юсюме миндиргенликге, халкъны ишни къатышдырмайма... А сен? Ма сен бу халгъа тюшгенсе да, кесинги джюгенинги кесинг асыры бошлаб, джюгенинги бу саякъгъа тутдуруб, халкъны къанын бютюн да бек ичесе, санга кесинги болумунгу эсгертирге деб этеме!..

Тобладан къоркъуб, бу да былай болду

Насра Ходжагъа орамда бир эски межгитни къатында бир ётюрюкчю тюбеб, аскерден хапар айта келгенди да:

— Хей, шохум, анда ишлени кьой сен, бизни аскерде эм баш тулпар мен эдим, буйрукъ этген да мен эдим. Анда ол къазауатны кьой сен, беш джюз минг адамны аллын къуру кесим тыя эдим... Анда ол тобларым а! Былай джюуюлдеб хауаны, теңгизни вулкан чайкъагъанча, чайкъабкъатышдырыб ол тоб окъла озуб тебреселе...— деб къолларын кёлтюрюб кёкге къарагъанлай, ётюрюкчюню кёзлери межгитни ауаргъа джетиб тургъан чирик, гампил минарасына илингенинде:

— Бу минара былай нек болгъанды? —
деб Ходжагъа бурулгъанды.

— Ол сен айтхан тобланы джелинден
болгъанды! — дегенди Ходжа.

Бёркюм хандан саугъады

Бир кюн базарда бир алыш-беришчи
Насра Ходжагъа ийирилген джюи къыппа
сатханды. Ходжа, къыппаны юйюне алыб
келиб, къараса, ичинде бир уллу ташы...

Баришчи Ходжаны алай алдаб кетге-
нине Ходжа бек сейирсингенди, алай
болгъанлыкъгъа этерге мадар табмагъан-
ды.

Бир джолда Насра Ходжа, ашаргъа деб,
бир хант юйге баргъанды, барса — анга
къыппаны сатхан баришчи да анда тура.

Насра Ходжа джашыртын хант юйню
несине тогъуз-он кере ашарына чыгъа-
рыкъ ачханы бир джолгъа бергенди.

Насра Ходжа, хант юйге келгени сайын
ашаб, ачха бермей, бёркюм алыб, чес бе-
риб чыгъыб кетиб тургъанын ол баришчи
кёре да сейир бола тургъанды.

Бир джолда Насра Ходжа, кириб ашаб,
ачханы бермей, бёркюм алыб, чес бериб
кетгенинде, ол баришчи соргъанды:

— Насра Ходжа! Сен, ненча кирсенг да,
ашагъанынга ачха бериб кёрмейме, бёр-
кюнгю алыб, чес бериб, чыгъыб кетесе,
муну сылтауу къалай эсе да, бир айт!

Ходжа:

— Да, хайырсыз, билмеймисе? Мени бёркюмю аллай ышаны барды, бу бёрк манга хандан саугады. Аны кёргюзген джеримде менден ачха алыргъа бир тюкенчини неда хант юйчюню эркинлиги джокъду.

— Керtimi айтаса?

— Керти айтама.

— Сатмаймыса бу бёркню?

— Да багъасын табсам, сатаргъа да болурма!

— Не дейсе багъасына, айт!

Баришчи уллу къызыб, Ходжа да багъаландырыб, эм ахыры Ходжа бёркюн кемсиз уллу багъагъа сатханды.

Таб бош джууукълугъум да джокъду

Насра Ходжа джашагъан шахаргъа узакъ джарытын эки афенди кьонакьгъа келиб, кече кьалыргъа Насра Ходжаны излеб тебрегендиле.

Насра Ходжа башхаладан хапарны эшитиб-билиб джанласа да, кьонакьла излеб табхандыла.

Бирлери:

— Насра Ходжа, биз кьонакьлабыз, «къонакь аллахны кьонагъыды» дейдиле, эртденли излейбиз, сен бизден нек къачаса?—деб, афенди гюлкюча ышаргъанды.

Насра Ходжа:

— Аллахны кѳонагъы эсегиз, сиз а аллахны юйюнден нек кѳачасыз, майнама, ары барсагъыз а! Мен бир джарлы, мени аллах бла кѳарнашлыгъым-эгечлигим, таб бир бош джууукълугъум да джокъду, — деб, межгитни кѳргюзюб кетгенди.

Туураб джулдузла этедиле

Ингир ала ныгъышха халкъ джыйылыб, кѳекде айны, кюнню, джулдузланы хакъындан ушакъ эте тургъанлайларына, Насра Ходжа юслерине баргъанды.

Адамланы бири:

— Насра Ходжа, ий-ий, джангы ай чыкъса, эски ай кѳайры кетеди, аны не этедиле? — деб соргъанды.

Насра Ходжа джууабха:

— Джангы ай чыкъса, эски айны туу-
раб джулдузла этедиле, — дегенди.

Ичлерин тышларына айландыргъандыла

Емюрюнде межгит-минара кәрмеген бир
адам бла Насра Ходжа кетиб бара тур-
гъанлай, ол адам, минараны бармагъы
бла кәргюзюб:

— Ходжа! Была, бу джити башла, не-
ледиле, неге джарайдыла? — деб соргъан-
ды.

Насра Ходжа:

— Неге джарагъанларын мен да билал-
майма, тейри, айталмам!..

— Къалай айталмайса, быланы не бол-
гъанларын сен да айталмасанг, ким ай-
тыр?..

Къонакъ къадалгъанды, эм ахыры Нас-
ра Ходжа:

— Была эски къуюла эдиле, суулары
къуруб, бош болгъанларында, кебдирир
ючюн, ичлерин тышларына айландыргъан-
дыла, — деб джууаб этгенди.

Неге соруб тураса

Ходжа юйюне бара, хоншуларындан би-
ри тюбөб:

— Бюгече сизин юйде ол тонулдагъан

тауушла не эдиле, Ходжа? — деб сор-
гъанды.

— Бош... алай... къатын, ачыуланыб,
мени абама бир-эки джумдурукъну берди
ансы, джукъ да джокъ эди.

— Ходжа! Юйюнге, къуру абаны адам
къалай урур?!

— Къой муну, несин соруб тураса...
нчинде мен да бар эдим!

Къуйрукъ узакъда тюлдю

Джолда бара туруб, Насра Ходжаны
кёзлери эшегини къуйругъуна илинген-
диле. Къараса, батмакъ къатыб, чакъ-
макъ болуб тура.

Ходжа, бу халны ушатмай, хайда джю-
реги къыйналыргъа къалгъанды, «базар
малгъа къараб, бу къуйрукъну кёрселе,
эшегинг кирлиди» деб алмазла деб, бир
да тынчлыкъ табмазгъа къалгъанында, эм
ахыры эшекни къуйругъун артындан ке-
сиб, бу халында базаргъа сюрюб бар-
гъанды.

Сонгра бир алычу, эшекни алыргъа
келиб, къуйругъун кёргенинде:

— Ай анасыны уа, бу иги эшекни къуй-
ругъу болмагъаны къалай аманды ансы,
мен муну алмай чырт къоймаз эдим! —
деб къайгъырыб сёлешгенди. Насра Хо-
джа:

— Сен керти аллыкъ эсенг, кел, багъасына джарашсакъ, къуйрукъ узакъда тюлдю, — деб джууаб этгенди.

Дуня кёре чыкыгъанма

«Ахырат барды, адам, ёлгенден сонгра, тириледи, анда Мункир, Нанкир деб эки мёлек соруу этедиле» зат деб алай-алай ётюрюк айтыулагъа, афендилени алай ауазларына Ходжаны джюреги ийнам болмагъанды. Ол бу тукъум дин сандыракълагъа мысхыл кёзден кюлюб тургъанды. Адам аланы къалай этиб сынасын деб ойлаша тургъанды.

Бир кюн хоншуларындан бир-эки сау джашны чакъырыб:

— Манга бир къабыр къазыгъыз, — деб тилегенди.

Бу джашла да разы болуб, Насра Ходжагъа джол джанында къабыр къазгъандыла.

Ходжа, эртденбла бек эртде къобуб, барыб джашланы биргесине алыб, къабырына кириб, кесин басдыртханды. Тилеб къабырны юсю сюремде дунягъа къарай турургъа бир тешик къойдуртханды.

Бир кесекден къабыргъа учуб келиб бир гылын къуш къоннганды.

Муну кёрюб, Ходжа, къолун акъырын тешикден чыгъарыб, сермегенди да къушну аягындап тутханды.

Къуш ычхыналмай, Ходжа да иймей, къанатларын къагъыб дыгалас эте, тыпырдай тургъанлай, джолну тѣбен джанындан, джюкю улоуланы сюрюб, джолоучула чыкыгъандыла.

Луур джюкю атла, эшекле, къадырла, джолну юсунден къушну къанаты тыпырдай тургъанын кѣрюб, хама бирер джары юркюб, халекге тебрегендиле.

Джолоучула, бу халгъа сейир болуб, бу не затды деб, чабыб келселе, бир къол тешикден бери чыгъыб, къушну аякъларына къадалыб тура. Тартхандыла да къушну алгъандыла, къолну иесин да тартыб чыгъаргъандыла.

Ходжагъа: «Нек этгенсе быллайла?» — деб соргъанларында:

— Мен къабыр ахлыладанма, бюгюн дуня кѣре чыкыгъанма, — дегенди. Аны бла башын алыргъа умут этгенди. Амма джолоучула, ачыу болгъаны бла:

— Ма санга, къабыр ахлы! — деб къагъа башлагъандыла да Ходжаны кѣзюнкъашын къан джугъу этгендиле.

Ол кюн а элде, Насра Ходжа ёлгенди, басдыргъандыла деб, хапар уллу...

Эрни-бурну къан джугъулай, Ходжа салгъанды да элге келгенди.

Сау халкъ: «Насра Ходжа ахыратдан къобуб келгенди, хапар сорайыкъ», — деб, межгит аллына джыйылыб, Ходжаны да чакъыртхандыла. Бирлери туруб:

— Ходжа, не кѣрдюнг, не бар, не джокъ? — деб соргъанды. Насра Ходжа:

— Джамагъат! Джолоучуланы улоулары юркютмегеннге бир зат да джокъду!— дегенди.

Мен да анга сагъыш эте тура эдим

Насра Ходжа кѳетге еч болгъанды. Кесини тереги болмагъаныны себебинден, чыдаялмай, бир кече биреуню тереклерине кириб, машок бла бир алма джыйгъанды. Ол да машокну башын кысаргъа аууз бауун былай алгъанлай, артындан тереклени иеси шыбыртсыз келгенди да, Ходжаны сермеб джагъасындан буууб:

— Сен кимсе, не айланаса мында? — деб соргъанды.

— Мен джолоучума, хапарымы айтайым: тюнене ингир ала сени тереклеринги джаны бла джолтун ашыгъыш кетиб бара тургъанлайыма, бир къаты джел уруб мени бери атыб ийди. Мени гюнахым джокъду!

— Хайыр, бу чапракъланы, бутакъланы былай ким ууатды?

— Аланы уа, джел мени терекге келтириб бергенинде, мен да узала, къолума тюшгенни кыса да кыркъа, дыгалас бла ууатыб тюшюргенме!..

— Хайыр, да бу алмаланы уа былай кеблеб машокга ким джыйгъанды да?..

— Аны уа... бусагъатчыкъда мен да анга сагъыш эте тура эдим!

Аны кьоюгуз да анга шукур этигиз

Джума кюн джамагъат межгитге джы-йылыб, намазны бошай тургъанлай, кечирек да болуб, Насра Ходжа джетгенди да, кишиге тынгыламай, намазын да этмей, терезеден тышына, арбазгъа, къараб, хаман: «Шукур, шукур!» — дерге къалгъанды.

Джамагъат намазны бошаб, дууа эте тебреген заманда, афенди, арабча окъуб:

— Бизни сокъур, асхакъ этмеген аллах-ха шукур дегиз! — деб селеше башлагъанлай, Насра Ходжа, секириб туруб:

— Ой, афенди, тохтагъыз, аллах сокъур, асхакъ да этеди, аны кьоюгуз да (бармагъы бла терезени кѣргюзюб) ары къарагъыз, ол тюени кѣремисиз, ма аны къанатлары болмагъанына шукур этигиз ансы, ол къанатлы болса эди, учуб келиб юйлеригизни башына къонама деб, оюб-оюб салыр эди, — дегенди.

Къайгырмаз, аны да бер

Насра Ходжа джукълаб тургъанлай, тюшюнде биреу анга тогуз сом ачха бергенча болгъанды. Алай а Насра Ходжа:

— Он сом джетдирмесенг, аллыкъ тюлме! — деб, алыргъа унамагъанды.

Бир кесекден Насра Ходжа уянганды, секириб туруб, орундукъда олтуруб къараса, юй ичи къарангы, киши да джокъ, сом огъай, капек берген да кёрмегенди.

Олсагъат башын джастыкъгъа салыб, кёзлерин джумуб, къолун узатыб:

— Бер, къайгъырмаз, тогъуз сомну да алайым! — деб кычыргъанды.

Ол чыкъгъан а не эди экен

Халкъны онгун алыб, уруб, джегиб, не табхан артыкълыгъын этиб тургъан бир бий болгъанды. Бу бий, джашай туруб, кюнледен бир кюнде алыннган этгенди.

Адамла, келиб, Ходжагъа:

— Ходжа! Эшитдингми хапарны, халкъны къанын ичиб туруучу бий алыннганды! — деб хапар айтхандыла.

— Къалай алыннганды?

— Алыннган къалай алынады, тели болуб, башындан акъылы къалмай чыкъгъанды!..

— Асто, мен аны башында акъыл кёрмеген эдим, арабин, ол чыкъгъан а не зат эди экен? — дегенди Насра Ходжа.

Былай тутуб туругъуз

Насра Ходжа бла бир чиновникни араларында уллу дау чыгыб, Ходжаны сюдге бергенди. Сюд къараб, Ходжаны тут-

макъ азабха буюргъанды. Ходжа, бу халпарны эшитгенлей, ол элден бир башха элге къачыб джолгъа чыкъгъанды. Ходжаны алай къачханын сезиб, ызындан мыртазакъла къууа тебрегендиле.

Ходжа бир заманда эс этиб ызына къарагъанды. Къараса, артындан бир сюрюу мыртазакъ сюрюуб джетиб келе тургъанларын кёрюб, джолну тарында бир гампил къаягъа сыртын тиреб тохтагъанды.

Бираздан мыртазакъла, Ходжагъа джетиб:

— Сен кимсе, былай ары бир адам озуб кёрмегенмисе? — деб соргъандыла.

— Бусагъатда былайдан ары ташайды, ол къыйын тюлдю, аны джетериксиз. Амма къара палах — ма былайдан озмакълыкъды. Къаяны, сыртымы тиреб, мен тутуб турама ансы, оюлуб басыб къоярыкъды!

— Да къалай болсун, энди не мадар?

— Сиз былай келиб бу къаяны сыртыгъызыны тиреб кючлю тутугъуз да аудурмай туругъуз, мен эрлай бир тиреу мадар этейим. Ийиб къоюб, кесигизни басдырыб, халек этдирирсиз, сакъ болугъуз! Алайсыз чотугъуз терсине айланлыкъды.

Мыртазакъла, сыртларын тиреб, къаягъа джабышхандыла, Ходжа да, хаман къачыб, къутулгъанды. Мыртазакъла къаягъы къадалгъанлай, кеч болуб, кез байланнгынчы тургъандыла, алай а киши да алагъа тиреу келтирмезин сезиб, къаядан бир-бир айырылыб джанлагъандыла.

Къыйналсам да, орнуна салдым

Ай джарыкъ кечедэ Насра Ходжа челек бла суу алыргъа арбазда къуюгъа келгенди.

Къараб айны суратын къуюну ичинде (сууда) кёрюб, кеси кесине «ай, джазыкъ а, не теренликге тюшгенсе»,—деб, джюреги къыйналгъанды.

Сонгра челегин къуюну ичине джыджым бла салындырыб, айгъа илинген болур деген заманда, хамаи къара мыллыкны салыб тартханды.

Челекни ичине суу толуб чыгъа келгенди да, къуюну тамагъында агъачлагъа

илиниб тохтагъанды. Ходжа, анга да къарамай, кюч этиб аякъларын тиреб тарта кетиб, джыджымны юзгенди да, джыджым юзюлгени бла Ходжа, джыгъылыб кетиб, сыртындан тюшгенди. Сора къараб кёкде айны эслегенлей:

— Ыхы-ы!... Қыйналгъан да этдим, алай болса да аны орнуна салдым! — дегенди.

Бизни бери кёчюрмеймисиз?

Кече Насра Ходжаны юйюне уручула киргендиле. Насра Ходжа, быланы келгенлерин эмда юйюнде болгъанын джыйыб кетиб тебрегенлерин кёре тургъанлайына, бир джукъ айтмагъанды.

Уручула чыкъгъанлай, бу да аланы ызларындан, кеси джатхан тёшегин, джуургъанын да кёлтюрюб, чыкъгъанды.

Ала да бара, бу да бара, ала а бара, бу да бара, эм ахыры уручула элни тёбен къыйырында бир юйге киргендиле. Бу да, барыб, ол юйюне босагъасындан ары кирир оноу этгенлей, уручуланы бири кёрюб, мынга айланыб:

— Сен кимсе, санга мында не барды?— деб соргъанды.

Насра Ходжа къызмай, ачыуланмай:

— Да сиз мени бери кёчюрмеймисиз?!— дегенди.

Бек иги сылтауду

Насра Ходжаны бир хатерсиз хоншусу, эшик аллына келиб, джиб хаух тилегенди.

Наера Ходжа, юйге кириб кетиб, бир кесек тургъандан сонгра чыкъгъанды да:

— Джибни юсюне ашлыкъ джайгъандыла, бош тюлдю, — дегенди.

Хоншусу, сёзюне кюлюб:

— Ходжа, джибге уа къалай ашлыкъ джаядыла? Ол а неге ушагъан сылтауду? — дегенинде, Ходжа:

— Шохум, бермезге суйсенг, ашлыкъ огъай, тары да джайылады, — дегенди.

Билиб салгъандыла

Насра Ходжа джолоучу болуб бир элли къыйырындан киргенди. Бек суусаб болгъандан, бир юйню арбазына къайтыб: «Суу ичиригиз!» — деб тилегенди. Адамланы бири:

— Сауутубуз джокъду ансы, майна, бёчкеде суу! — деб, арбазда ичи суудан толу бёчкени кёрюзгенди.

Ходжа, къараб тюбюнде тешигине агъач чюй салыныб тургъанын кёрюб, агъач чюйню чыгъарыб суу ичерге умутлу болуб, ауузун тешикге туура элтиб, чюйню бери чыгъаргъанлай, суу шырылдаб бетине кючлю ургъанды.

Насра Ходжа, бу ишге къараб, ачуланыб:

— Сени былай адебсиз чыкыгъанын ючюн ургъан болурла бу чюйню, — дегенди.

Сол аягъымы: абдези джокъду

Гъайд намазгъа баргъан джерлеринде Насра Ходжаны сол аягъы къанагъанды да, сонгра, къаз кибик, бир аягъыны юсюнде ёрге туруб, намаз кылыб башлагъанды.

— Ходжа, быллайла нек этесе, эки аягъынгы юсюне миниб туралмаймыса? — деб соргъанларында, Ходжа:

— Сол аягъымы абдези джокъду, — деб джууаб бергенди.

Бу бошланса

Насра Ходжаны эки танасы болгъанды. Быланы бири къалай эсе да орундан чыгыб кетгенди да, Ходжа, излеб, айланыб, танасын табмагъанды. Сонгра, къайтыб келиб, бауда къалгъан тананы хаман тюйюб башлагъанды.

Ходжагъа:

— Ходжа, бу гюнахсыз тананы уа нек тюесе? — деб соргъанларында:

— Бу ычхынса, андан да бек къачар, тьююб татыуун билдирирге керекди, — дегенди.

Манга керек тюлдю

Бир молла бир джолда, ауаз бере келиб:

— Хар адам бюгече эки эрекет намаз кылыб, афендиге зекатын-фитирип бериб джатса, аллах ахыратда ол адамгъа аллай уллу хур кызла берир, аланы аякълары джерде, башлары кёкге джете боллукъду, — дегенин эшитиб, Насра Ходжа ёрге тургъанды да:

— Афенди, мен ол эрекетлени кылыргъа огъай демейме, амма ол кызла манга керек тюлдюле!

— Нек? Алай не ючюн айтаса?

— Да ол кызны башы кюйюмда тургъанлай, аякъларындан хапарым боллукъ тюлдю, андан эсе къарт къатын бла кююгъуз мени!..

Ах, джашлыкъ

Насра Ходжа, бир джары барлыкъ болуб, арбазда атха мишерге силкиниб кю решгенди-кюрешгенди, амма миналма гъанды.

Мынга ыйлыгъыб:

— Ах анасыны, джашлыкъ а, джаш заманым, къангич заманым къайры кет-

ди?! — деб сөлешгенди, сонгра, төгерени-
не къараб, киши болмагъанын кѳргенинде,
кеси кесине:

— Ай, сени огъесе... джашлыгъында
да асыры къолай зат тюл эдинг! — де-
генди.

Не башхалыкъ барды

Бир кере Насра Ходжаны терилте ке-
гиб сюдге джалгъан шагъатха элтгендиле.

Даулары будай урланганны юсюнден
болгъанды.

Сюдюню аллында Насра Ходжа, джа-
нгылыб, будай дерини орнуна арпа деб,
дау айтханды.

Сюд бошалгъандан сонгра, Ходжаны
джалгъан шагъатха элтген адам:

— Ходжа, эшигими джабыб къойдунг
да! Будай деринги орнуна арпа деб, ишни
сездирдинг, — деб ёпкелегенди.

— Джалгъан шагъатха баргъандан сонг-
ра, суйсе, будай, суйсе, арпа болсун, не
башхасы барды! — дегенди Ходжа да.

Къалгъан халкъ не этер

Бир молланы ачхасы кѳлге тюшгенди.
Молла таякъ бла хаман кѳлню сууун ары-
бери къатышдыра тургъанын кѳрюб, Хо-
джа моллагъа:

— Алай этиб нек тураса? — деб сор-
гъанды.

— Ачхам тюшгенди, ким билсин, таягъымы учуна джабышыб чыгъармы, деб эте турама! — дегенди молла.

Ходжа да анга джууабха:

— Сиз, моллала, быллай теллиликле этген заманда, сизден онглу къадыла, мюфтиоле къаллай затла эте болурла? — дегенди.

Хар нени да эт алесе

Базардан Насра Ходжа эт алыб келиб, къатынына:

— Мындан не тукъум аш этерге болур? — деб соргъанды.

Къатыны:

— Не тукъум да болур! — дегенинде, Ходжа:

— Алесе барын да эт! — дегенди.

Бир джанына аууб кетер

Насра Ходжагъа:

— Ходжа, эртденбла болгъанлай, быллай къараб, сынаб турсанг, бу адамланы кими ары, кими бери — быллай нек джюрюю-дюле? — деб соргъандыла.

Ходжа:

— Адамла бары да бир джары барыб турсала, джерни бир джаны ауур болуб, аууб кетерге боллукъду, — дегенди.

Мен да аны сатаргъа келтирмедим

Насра Ходжа эшегин сатаргъа базаргъа сюргенди.

Алыучула келиб, эшекни джылып билир ючюн, тишине къараргъа умут этселе да, эшек, къабаргъа, табанларгъа къалыб, кишини къатына къоймагъанды.

Алыучуланы бири:

— Бу эшекни киши аламыды, къылыкъ-сыздан тишине къараргъа да къоймайды сонгра,— дегенинде, Ходжа да:

— Мен да аны сатаргъа деб келтиргенме, мени не азаб чегиб тургъанымы халкъ кёрсюн деб келтиргенме, — дегенди.

Къалайында да болугъуз

Бир къауумла афендиге:

— Арабин, афенди, айыб этме соргъаныбызгъа. Ёлюкню басдырыгъа алыб баргъан заманда, шеригъат бла, сал агъачны къайсы джанында, къалайында барыгъа тыйыншлыды? — деб соргъандыла.

Афенди, сакъалын сылай, кёзлерин кёрге къаратыб, къалай алдаб джууаб этерге чемерлеб ичинден сагъышха киргенлей, Ходжа:

— Ичинде бармагъыз ансы, къалайында да да барыгъыз! — дегенди.

Этда къылыкъмы этгенсе

Насра Ходжа, базардан бир эшек сатыб алыб, бойнундан узун джиб бла тагъыб, джибни да созуб учундан тутуб, юйюне келе тургъанлай, джолда бир бёлек джаш, тиллешиб, бири эшекни башындан джибни чыгъарыб, кесини башына салыб, Ходжаны ызындан келгенди. Бир джаш да эшекни алыб кетгенди.

Арбазына киргенинден сонгра, Ходжа ызына айланыб кьараса: эшекни орнунна бир адам джибге тагылыб тура.

Насра Ходжа, адамны кьатына келиб, сейирсиниб:

— Сен кимсе, эшек не болду? — деб соргъанды.

— Мен адамма, анам, манга урушуб: «Сени эшек болуб кёрейим!» — деб кьаргъагъанында, эшек болгъан эдим. Энди, сени кьолунга тюшгенлей, джангыдан адам болдум, берекет берсин!..

Ходжа:

— Бар, кьора, бу джолдан сонгра, анангы ачыуландырыб, аман кылыккь эте турма! — деб, башындан джибни алыб ийгенди.

Бу сёз бла адам кетгенди. Экинчи кюн Ходжа, эртденги базарда биягъы эшекни сатыла айланганын кёрюб, акъырын кысыла барыб, эшекни кьулагъына:

— Ай гяуур адебсиз, энтда биягъы сен аман кылыккьмы этгенсе? — деб шыбырдагъанды.

Джолоучулукъда

Ходжа, узакъ джолоучу болур муратда, эшегине миниб, джолгъа чыккьгъанды. Алай болгъанлыккьгъа, не кюрешиб, эшегин кеси айтхан джолтун элталмагъанды, эшек кеси суйген джары алыб тебренгенди.

Чөгет чауулладап да ётиб, бир тала-
гъа чыгъаргъа, Ходжагъа агъач эте тургъан
эки адам тюбоб:

— Ходжа, къайры бараса? — деб сор-
гъандыла.

Ходжа:

— Эшекни кефи тартхан джары бара-
ма! — деб джууаб бергенди.

Сени сау къалгъанынга джылайма

Ушхууургъа Ходжаны къатыны шорпа
этгенди да иссилей тепсиге салгъанды.
Хар кимдеп алгъа кеси чолпу бла бирни
уртлайма деб, ауuzu кючлю кюйгенди,
алай болса да, ыйлыгъыб, Ходжагъа бил-
дирмегенди.

Къатыныны кёзлеринден джыламукъла
агъыб-агъыб баргъанын кёрюб, Ходжа:

— А къатын, нек джылайса, не бол-
гъанды? — деб соргъанды.

Къатыныны Ходжа бла накъырда этери
келиб:

— Анам хариб шорпаны бек сюйюучен
эди да, ол эсиме тюшюб джылайма! — де-
генди.

Бу сёзю ызы бла Ходжа да чолпу бла
бир шорпаны кёлтюрюб уртлагъанды, —
ауuzu кюйюб, хаман дыгаласха къалгъан-
ды. Кёзлеринден джыламукъла тёпгере-
гендиле.

Къатыны, муну эслеб:

— А киши, сагга уа не болду, нег джылайса? — деб соргъанды.

— Ол иги ананг ёлюб, сен сау къалгъанынга джылайма, — деб ышаргъанды Ходжа.

Сюйсем да, айыбы джокъду

Ходжа джашагъан элде бир уллу бай, къызгъанч адам болгъанды. Джалчыларына ит тегенеде аш бердириб, алагъа аякъны-къашыкъны джюрютдюрюрге кёзю къыймай тургъанды.

Бу бай бир джолда, Ходжагъа тюбөб:

— Насра Ходжа, ачхапы сен да сюемнесе? — деб соргъанды.

Ходжа джууабха:

— Адамны къызгъанч, осал адамлагъа джалынныгъч этмегени ючюн, сюйсем да айыбы джокъду! — дегенди.

Сонгра киштик а къайдады

Ходжа, эки кюренке эт алыб келиб, къатынына хычын этерге буюргъанды. Къатын хычын къайгъыгъа киргинчи, этни киштик къоратханды.

Ингирде Ходжа:

— Къатын, хычын этдингми?— деб соргъанды.

— Огъай, этни киштик ашагъанды!

Бу сёзню эшитгени бла Ходжа, бир киштикни тутуб келиб, базманнга салыб чекгенди да, киштик тамам эки кюренке тартханды.

Насра Ходжа, бу ишге сейирсиниб, кеси кесине:

— Энди бу эки кюренкени киштик тарта эсе, эт къайдады да, неуа бу ауурлукъ этники эсе, сонгра киштик а къайдады? — деб сагъышха къалгъанды.

Бир кере тюзюне да бир барайым

Насра Ходжа джаш заманында, былай эт деген затынгы тюз терсине этиб, былайтын бар десенг, аны терсине барыб тургъанды. Ходжаны атасы, аны бу къылыгъын билиб, бир затны этдирирге суюсе, «этме» деб, этдириб, этдирмезге суюсе уа, «эт» деб, этдирмей тургъанды.

Бир кюн Ходжа да, атасы да, тирменден улоу бла ун келтире, джолда бир суугъа джетгендиле.

Ходжаны атасы айтханды:

— Ходжа, джашым, мен огъарлакъда тап кёчюуден ётейим, сен эшекни сууну сайы бла ётдюрме да терени бла ётдюр!

Ходжа ойлашханды да: «Мен къуру да атам айтханы терсине барыб турама, бир кере тююне да бир барайым», — деб, эшекни элтиб сууну эм терен джерине уруб, джюгюн да, кесин да кемеуолге кёмгенди.

Кесим тюшерик эдим

Ходжа эшекге миниб кетиб бара турганлай, сабийле, чыгъана бла тюртюб, эшекни чочутхандыла.

Ходжа, юсюнде туралмай, эшекден джыгъылгъанды.

Бу кёзюде сабийле хаман төрт джанындан:

— У-оу, эшекден джыгъылгъан, эшекден джыгъылгъан! — деб кюлюб, самаркъау этиб башлагъандыла.

Ходжа былагъа джууабха:

— Неге дауур этесиз, юйюме джетген эдим, джыгъылмасым да, кесим тюшерик эдим! — деб кёйгъанды.

Былай игиди

Насра Ходжа бир талай нёгери бла, эшегин да алыб, отунга чыкыгъанды. Джолда эшегине терсине (арты аллына) миниб баргъанын кёрюб, нёгерлери соргъандыла:

— Ходжа, эшекге артыгы аллына айландырыб нек мингенсе?

— Мен тюз минсем, сиз мени да артым-да кыласыз, сиз аягы чыкысагыз, мен сизни артыгызда кылама. Андан эсе, былай мингеним игиди, — дегенди Ходжа.

Бешим барды

Насра Ходжа, ачыракъ болуб, бастаны, кьолу бла ууучуна алыб, ауузуна буштукълай тургъанына биреу келиб, соргъанды:

— Ходжа, бастаны, беш бармагъынгы да бютеуден тыгъыб, алай нек ашайса?

— Мени алты бармагъым джокъду, бешим барды, — дегенди Ходжа.

Сёзюме тынгыламаз

Насра Ходжа джашагъан элни старшинасы бла Ходжа хар кьуру урушуб, даулашыб тургъандыла. Кюнледен бир кюн бу старшина ёлгенди.

Басдырыгъа элтген кёзюуде Ходжаны чакъыргъандыла:

— Кел, Насра Ходжа, марджа, талкъан окъумасанг, боллукъ тюлдю! — деб, Ходжаны джаназыгъа тартаргъа умут этгендиде.

Ходжа, кефин бузмай:

— Огъай, ол мени бла даулулай кьалгъанды, экибиз джау эдик, мен анга талгъан окъугъанлыкъгъа, сёзюме тынгыламаз! — деб кьойгъанды.

Чыгъартхандан иги дарман джокъду

Бир суймеген адамы аллына тюбөб,
Насра Ходжагъа:

— Насра Ходжа! Сен билгенден, кёз
ауруугъа эм иги дарман неди? — деб сор-
гъанды.

Насра Ходжа:

— Мындан алда мени тишим ауругъа-
нында, чыгъарыб атыб, ох этдирдиле, чы-
гъартхандан иги дарман джокъду! — де-
генди.

Къачан берирсе къайдам

Насра Ходжа бир кюн, чегетден къозла джыйыб келиб, базаргъа чыгъаргъанды. Кёб борч этиучю биреулен келиб:

— Ходжа, арт борчха бир кесек къоз берсенг а! — деб тилегенди.

— Не этериксе?

— Къозла бла, оразама, аууз ачарыкъ эдим!

— Бу не оразады?

— Кетген джылдан къалгъан тёлеу оразады.

Бу адам ётюрюк сёзлю, кеси да борчха къыйын адам болгъанын Ходжа билиб, бермезге суююб:

— Кет, джаным, кет! Аллахны борчун былай кечигиб тёлеген, мени борчуму, ким билсин, не заманлагъа элтирсе!..

Къабхандан да озар

Ходжаны юйюню аллында эки сабий айлана келиб, дауур-суююр этиб, туююш чыгъаргъандыла.

Дауургъа Ходжа да чыкъгъанды. Сабийле Ходжаны кёрген бла дауларын айыртыргъа анга тарыгъыб тебregenдиле.

Бири:

— Ходжа, бу мени къулагъымы къабханды, — деб тарыкъгъанды.

Экинчиси да:

— Алайды, мен кѳабмагъанма, кеси кесин кѳабханды, — дегенди.

Бу сѳз бла экиси даугъа кирген заманда, Ходжа:

— Тохтагъыз, мен бусагъат чыгъайым, — деб, юйге кириб, адам кеси кѳулагъын кеси кѳабаллыкъмыды деб, сынаб тебрегенди. Башын энишге ийиб, кѳулагъын ауузу таба тартыб, созуб кюреше тургъанлай, бир аягъы юй тюбюнде уру кѳазылгъаннга тайыб, джыгъылгъанды. Бетин сыдыргъанды, башын тешгенди.

Бу халда сабийлеге чыгъыб кѳараса, бнягъы сабийле даупу кѳызыуунда.

Сабийлени бири:

— Энди, Ходжа, бу манга «кеси кѳулагъын кеси кѳабханды» дейди, адам кесини кѳулагъын кеси кѳабармы? — деб соргъанында, Ходжа:

— Кѳабар, балам, кѳабар, кѳабханны кѳой, таб, джыгъылыб башын да тешер! — деб джууаб этгенди.

Ойнаргъа чыгъар

Насра Ходжаны кѳатыны, ичли болуб, сабий табаргъа ауруб джатханды. Алай а табалмай кѳб кѳыйналгъанды.

Кѳатынла хапарны Ходжагъа айтханларында, Ходжа:

— Тохтагъыз, мен аны амалын билеме! — деб, кетиб, тюкенден тюрю-тюрю

оюнчакъла, гоккала алыб келиб, къатыныны къатына салгъанды.

— Ходжа, была нелерингдиле, былай-былай нек этесе? — деб соргъауларында:

— Сабий тюмюдю, быланы кёрсе, ойнаргъа чыгъар да келир! — дегенди Ходжа.

Къатын, сен да тюзсе

Ходжа, къаллайла эсе да сюдюню орнуна къалыб, бироз заманы тургъанды.

Мынга бир кюн, бир-бири джагъаларындан тутуб, эки даучу даулары айтыргъа келгендиле. Бу эки даучу, сюдю болгъан юйге кириб, дау айтыб башлагъандыра.

Биринчи, кёб тарыгъыула айтхандан сонгра, Ходжагъа:

— Мен тюзме да огъай! — дегенди. Ходжа да:

— Тюзсе, джаным, тюзсе! — деб джууаб бергенди.

Экинчи даучу да, кесни дауун айтхандан сонгра, Ходжагъа:

— Огъай, Ходжа, тюзме да, ха? — деб соргъанды.

Ходжа мынга да:

— Тюзсе, джаным, айхай, тюзсе! — деб джууаб бергенди.

Ходжа эки даучугъа да бир халили «тюзсе» деб джууаб бергенин эшитиб туруб, къатыны да аладан сонгра кириб:

— Ходжа, сен эки даучуну экисине да

«тюзсе» деб нек бардынг? Дунняда аллай сюд боламыды?— деб кьадалгъанында, Ходжа джууабха:

— Къатын, сен да тюзсе! — дегенди.

Ат тюл, къуш да джетмез эди

Ходжа ат чабыргъан джерге ёгюзге миниб баргъанында, халкъ тёрт джанындан кюлюрге, хыликке этерге къалгъанды.

Биреулен:

— Ходжа, быллай затха дженгил аякълы хайыуан керекди, бу ауур ёгюзге миниб не этесе? — дегенди.

Насра Ходжа:

— Э-э-э, шохум, мен муну он джыл мындан алгъа бир чабханын кѳргенме да, ат тюл, къуш да джетмез эди! — дегенди.

Сен да тюшюрмей айтсанг эди уа

Насра Ходжа, оноучула тургъан бир мийик юйге кеси къуллугъу бла мниб бара тургъанлай, басхычны тюбюнден бир таууш эшитгенди. Айланыб къарагъанында, тюбюнде бир адам энишге тюш деб ышан этгенин кѳрюб, ызына айланыб, басхычдан тюшгенди.

Барса — бир садакъачы: «Ий, аллах разылыгъы ючюн, бир садакъа бер»,—деб тилегенди.

Ходжа:

— Кел ёрге! — деб чыгъыб тебрегенди, садакъачы да ызындан чыктыгъанды, басхычны башына ёрлегенден сонгра:

— Бар энди, санга берирлай затым джокъду, — дегенди.

Садакъачы:

— Да, мени бу къадар мийикге соймай, садакъа бермезинги тюбюнде айтсанг эди уа!

Ходжа:

— Да, сен садакъа излегенинги, мени энишге, тюбюне, тюшюрмей, башында тургъанлайыма айтсанг эди уа!

Ийнанмайса

Ходжадан хоншуларыны бири эшегин хаух тилеб келгенди.

Ходжа:

— Эшегим мында джокъду, — деб, бер-мегенди.

Бу сёзю айтханлай, эшек бауда окъур-гъа къалгъанды.

Хоншусу:

— Ходжа, сен джокъду дейсе, эшек бауда тургъанлай! — деб, Ходжаны уялтыр-гъа тырмашханды.

Ходжа:

— Менича акъ сакъаллыны сёзюне ийнанмайса да, эшекин тауушуна ийнанаса, сен не тукъум адамса?!

Къалгъаны къалай тюрленди

Бир джолда Насра Ходжаны эшегини башындан нохтасын урлагъандыла. Бир-эки күнден сора Ходжа, нохтасын бир башха эшекни башында кёрюб:

— Астоприлла, бу эшекни башы, нохтасы бизни эшек болсун, сонгра къалгъан тюрсюню, териси уа къалай бла тюрленди да? — деб кюлдюргенди.

Кимге да кёрюн

Насра Ходжаны тийреси-хоншусу джы-йылыб, кенгеш болуб, Ходжагъа къатын алыргъа оноу этгендиле. Алай а, кесине джукъ билдирмей, бир-экилерни барыб, бир тул къатынга сёз тауусуб келгендиле. Къатын эрши къатын болгъанды. Иш былайгъа киргенден сонгра Ходжагъа айтхандыла. Ходжа да огъай демей, къатынны келтириб Ходжаны юйюне салгъандыла.

Эртденбласында, Ходжа юйден чыгыб тебреген заманда, къатыны Ходжаны тохтатыб соргъанды:

— А киши, энди мен сени джууукъларыгы танымайма, билмейме, сен айт, кимге кёрюнмейим?

Ходжа, арам-къарам этмей:

— Кимге кёрюнсенг да кёрюн, манга кёрюнме ансы! — дегенди.

Бютюн да кышха бек игиди

Байладан бири бир джерде бир уллу юй салдыргъанды. Бу адам Ходжаны кыо-накыгъа чакыргъанды. Ходжагъа теиен келиб, сыйланганды, сѣлеше, ушакъ эте келиб, бирлерн:

— Ходжа, бу юй кышхамы игиди, джайгъамы игиди? — деб соргъанды.

Ходжа, бираз сагъыш этгенден сонгра:

— Кышха игиди!

— Нек дейсе?

— Нек дейме деб, сѣз ючюн, бизни юйню бир терезеси бла бир джангыз эшиги барды. Биз кышда ол эшик бла терезеши этсек, юйюбюз джылы болуб, зауукъ этебиз. Бу юйню уа юч-тѣрт эшиги, тогъуз-он терезеси барды, быланы барын да этсегиз, кыш сизни юйюбюз бизникиден да джылы боллукъду. Бу хыйсабдан кыарасакъ, бу юй, джайдан эсе, кышха игиди.

Мен да тас болур эдим

Ходжа бир джолда эшегин тас этгенди. Кюн узуну излегенди, табмагъанды. Кыатышы, хоншулары кыошулуб излегендиле, табмагъандыла.

Сонгра Ходжа, бетин сылаб, хамаң шукур этерге къалгъанында:

— Ходжа, алай нек этесе? — деб соргъандыла.

— Шукур болсун дегиз мен эшекин юскюнде болмагъаныма, ансы мен да тас болур эдим,— деб Насра Ходжа хоншуларың харх этдиргенди.

Акъылыма келгенни этдим

Ходжаны, эки мюйюзю да джая болуб, бир къарт ёгюзю болгъанды. Ходжа аны кёргени сайын:

— Ай анасыны, ол эки мюйюзню арасына олтуруб бир джолоучулукъгъа чыкъгъа эдим, — деб сукълана тургъанды.

Бир кюн, ёгюзню джатыб тургъаның кёрюб, барыб эки мюйюзюню арасына олтурама дегенлей, ёгюз, башың силкиб, Ходжаны атыб ийгенінде, Ходжа чартлаб узакъгъа тюшюб, табсыз халда джыгъылгъанды.

Ходжаны кёлю кетиб, арбазда джыгъылыб тургъанына къатыны чабыб келиб, башында олтуруб джылай тургъанлай, Ходжа, эсин джыйыб, башың кёлтюрюб:

— Къой, къатың, джылама, кертиди, бир кесек къыйналдым, алай болса да кёлюме келгенни да этдим,— дегенди Насра Ходжа.

Джайны арасындабыз

Бир адам, Ходжа бла чам этери келиб:
— Ходжа, сенде пенча сагъатды? — деб
соргъанды.

Ходжа да, аны селекесин сезиб:

— Бир джангыз сагъатым барды!—де-
генди.

— Огъай, алай демейме, пенчагъа кел-
генди?

— Юч тюменнге.

— Огъай, аны сормайма, бу сагъатда
биз не замандабыз?

— Джайны арасында!

Тангны атханын билсем

Ходжа базаргъа бир гугурук чыгъар-
гъанды. Джолда кеси кесине: «Бу хайы-
уанны аякъларын байлаб, азабын бериб
баргъандан эсе, бошлаб, аллыма сюр-
ейим», — деб, джерге бошлагъанды. Ол
заманда Насра Ходжа, бир таякъны да
бойнуна салыб, гугурукну ызындап былай
айтыб сюргенди:

— Ай гяуур, кечени арасында тангны
атарын билиб кычыраса да! Уллу джол-
да кесинги тюзетиб бара билмеймисе!

Бирин кем беригиз

Ходжа он сокъур джолоучуну бирер сомгъа сууну бир джанындан бирер джанына кѣлтюрюб ѳтдюрюрге деб джарашханды. Быланы бирем-бирем кѣлтюрюб тогъузун сууну ары джанына чыгъаргъанды, онунчуларыи къалай эсе да сууну ортасында джыгъыб ийгенди.

Нѳгерлери бу халны кѳрген бла Ходжгъа ачуулана, ѳпкелеген сѳзле айта башлагъандыла.

Ходжа джууабха:

— Биригиз джыгъылды эсе, энди анда не зараи барды, бир сомну кем бериреиз, битди, кетди, ассалам! — дегенди.

Къозлагъан ѳлсе, сейирмиди

Насра Ходжа, хоншуларыны биринден бир къазанны алыб, хаух тута тургъанды да, сонгра бир кюн, ичине да бир гитче къазанчыкыны салыб, песине элтгенди да бергенди.

Песн:

— Бу къазанчыкъ а не затды? — дегенди.

Ходжа:

— Къазаныгъыз къозлагъан этгенди, — дегенди.

Къзанышы песи эки къзанышы да бек кыуаныб алганды.

Бираздан дагыда бир кюп Ходжа, къзанышы хаух деб алыб, песине элтмей кыойганды.

Иеси, келиб Ходжаны эшигин къагыб:

— Къзанышы беригиз! — дегенинде, Насра Ходжа:

— Къзанышыгыз ёлгенди, башыгыз сау болсун! — дегенди.

Иеси, сейирсиниб:

— Къзан къалай ёледди? — деб сорганында, Насра Ходжа:

— Къозлагъан къзан ёлсе, сейирми этесе? — деб джууаб бергенди.

Андан санга не барды

Биреу, Ходжаны имбашына къагыб:

— Ходжа, кёремисе, бёрекле алыб бардыла! — дегенди.

— Андан манга не файда?

— Сизге элтедиле.

— Сонгра санга не файда?

Ыхы,

энди кыушха ушадынг

Ходжа отунга баргъан джеринде бир узун аякълы чилле табханды. Тёгерегине айланыб къараб, кыушну хар песи да арну, амма бир да аякъларыны алай ча-

кый ишленгенин джаратмагъанды, Эрте барыб, чыдаялмай, эки аягъыны базукларындан балта бла уруб юзюб, чиллени къазыкъ юсюне салгъанды да:

— Ыхы, энди бираз къушха ушадынг! — дегенди.

Иги да джазылмагъанды

Бир джерде келин келгенин, уллу той-оюн, артыкъсыз да сый-сыра, сыйлау уллу болгъанын Ходжагъа эшитдиргендиле.

Насра Ходжа, чакъырлыкъ болурла деб, умут эте да тургъанды, алай болса да чакъырылмазын билгенди.

Ходжа, эки кюнден берн да ачыракъ тургъаны себебли, ашыкъ-бушукъ этиб, бир бош къагъытны да бош конвертге салыб, келин келген джерге, хамаи чабыб, баргъанды.

— Не хапар, Ходжа, нек гузабаса? — деб соргъандыла.

— Юйню иесине къагъыт алыб келгенме! — деб, къагъытны ашыгъыш бир халда юйню иесине узатыб, кеси да эрлай юйге кириб, тепсиге олтургъанды.

Юйню иеси, конвертде адрес джазылмагъанын кёрюб:

— Ходжа, муну тышына джукъ джазылмагъанды да! — дегенинде:

— Бек ашыгъыш келгенини себебинден, тышына огъай, ичине да джазылмагъанды, — деб джууаб этгенди.

Алыш-беришге юренеме

Ходжа базарда, бир гокканы он капекге алыб, он капекге сатаргъа къалгъанды.

Баришчиле кёрюб:

— Былай нек этесе? — деб соргъандыла.

— Сиз менден юлгю алыгъыз, мен халал арыш-беришге юренеме! — деб джууаб бергенди Ходжа.

Былай боллукъ эсе, джукъ да огъай

Ходжа бир джел кюн, тюеге миниб, джолгъа атланганды. Джолда ач болуб, ауузуна къууут ата, аны да джел учура да ала да кете баргъанын бир къауумла эслеб:

— Ходжа, ашагъанынг неди? — деб соргъандыла.

— Былай боллукъ эсе — джукъ да огъай!

Мени кючюм алгъынча турады

Халкъ джыйылгъан джерде хар ким кесини къарыуундан-кючюнден сёз ачыб, сёлеше келгендиле да, Ходжа секириб туруб айтханды:

— Джамагъат, мени къарт болгъаныма къарамагъыз, мени кючюм, тюрленмей, алгъын, джаш заманымдача турады!

— Къайда билесе?

— Мени юйюю аллында бир уллу таш барды да, мен аны джаш заманымда да кёлтюралмай эдим, энтда кёлтюралмайма, андан билеме — дегенди Насра Ходжа.

Мюйюзлери бармы эди?

Насра Ходжа эртденден ишгирге деричи юзмей ишлеб тургъан адам болгъанды. Ол иште тамам арыб, талыб келиб джатханы сайын, ол арбазда межгитге мшииб, мугъазни, эртден намазгъа кычырыб, Насра Ходжаны джукъусундан бёлюб тургъанды.

Насра Ходжа талай кере, мугъазниге орамда тюбоб: «Мени джукъусуз этесе, мен сени тынч тохтатырма!» — дей тургъанды, алай болгъанлыкъгъа мугъазни бютюн ачы кычырыргъа къалгъанды.

Бир эртденбла, мугъазни тамагъын бошлаб кычыра тургъанлай, Ходжа элгениб уянганды, ачы болуб, балтасын къолуна алыб, минарагъа чыкъгъанды, мугъазни бла алайда дауур-суююр болгъандыла.

Мугъазинни ауузу от чагъыб, Ходжагъа таягъы бла керилгенлей, Ходжа балта бла ургъанды да мугъазинни бойшун тюшюртгенди, башын алыб келиб, юйде машокга салгъанды.

Къатыны бу ишни кѳргенлей, бети-къуту кетгенди, эрине урушханды, алай болса да не этерик эди..

Насра Ходжа эл ичине чыкъгъанлай, къатыны, Ходжадан джашыртын, адам башны узакъ къоратыб, аны орпуна кѳб болмай кесген текелерини башын салгъанды.

Ходжа, орамда ёлюкню излегенлеге тюбѳб:

— Аны мен ёлтиргенме, ыйшапмасагъыз, башын да кѳргюзюрме!— деб къадалгъанды.

— Къайда, кѳргюз!

— Хайдагъыз юйге! — деб алыб келгенди.

— Сиз былай эшикде сабыр болугъуз, мен башын алыб чыгъайым, — деб, юйге кириб, машокга къолун тыкъгъанлай, къолларына мюйюзле тюртюлгендиле. Къайтыб эшикге чыгъыб келиб, соргъанды.

— Тохтагъыз, сизге бир сорайым, сизни мугъазинни мюйюзлери бармы эди, огъесе?..

Излегенле:

— Ой, сен кесгенни юйю къурусун! — деб, къарынларындап тутуб кюле, юйлерине къайтыб кетгендиле.

Къызыны махтауу

Ходжа бир джолда ийнегин, сатаргъа умут этиб, базаргъа элтгенди, амма саталмай келе тургъанлай, саудюгерчиледен бири тюбөб:

— Бер ийнекни, мен бек дженгил сатайым, — деб, ызына къайтаргъанды.

Экиси да базаргъа баргъандыла.

Бу адам:

— Ийнек бууаз, сютлю ийнекди, къарнында алты айлыкъ бузоуу барды, — деб, къычырыб, ийнекни къараб-къарагъынчы багъа сатханды.

Бир кюн, Ходжаны къызын тилей, келечиле келгендиле. Ходжаны акъылына ийнекни сатхан кишини сёзлери тюшюб, келечилеге:

— Къзыбыз семиз къызды, къарында алты айлыкъ баласы барды! — деб махтагъанды.

Бу сёзлени эшитгенлей, келечиле, клуб, бир-бир чыгыб кетгендиле.

Ол кесини айыбын биледи

Насра Ходжаны бачхасына бир ёгюз киргенди. Ходжа ёгюзню туюб къыстаргъа таякъ излеб келгичи, ёгюз чыгыб бериб кетгенди.

Экинчи кюнюнде джолтун озуб баргъан бир арбада ёгюзню таныб, чабыб ызындан джетиб, туюб тебregenди.

Иеси:

— Джаным, сен телми болгъанса, ёгюзню нек туюсе? — дегенинде, Ходжа:

— Сен тынч тур, ол кесини айыбын кеси биледи! — дегенди.

Бу андан да сыйлыды

Насра Ходжа базарда бир байгуш къушну (понугайны — сёлеширге юренген къушну) уллу багъагъа сатылгъанын керюб, кеси кесине:

— Бу къанатлыланы багъалары уллугъа кетген кереме, мен да тауугъубузну келтирейим, — деб, юйюне келгенди.

Бек ашыгыш бир халда, тауукъларыны бирин тутуб алыб, базаргъа сатаргъа элтгенди.

Ходжа бу тауукъгъа дунняда болмагъанча махтаула салыб, багъасын да тогъуз-он къат кёлтиюртуб, къычырыб, ары-бери джюрютуб тебрегенди.

Алай болса да халкъ, асыры багъасын-игандан кюлюб къойгъан болмаса, бурулуб да къарамагъанды.

Насра Ходжа, эм ахыры тауугъун ол кютю къушну къатына элтиб:

— Бу андан да уллу, андан да къарыулу эмда сыйлыды, муну алыгъыз! — деб махтаргъа къалгъанды.

Адамладан бири Ходжагъа айтханды:

— Ходжа, къой, быллай бир къычырыб айланма, бу бош тауукъну аллай багъагъа ким аллыкъды?

— Аны мындан неси артыкъды, нек алмайла?

— Ол кютю къушду, сёлеше биледи.

— Ол сёлеше биле эсе, бу да тынгылай биледи!

Адам бир сёзде турургъа керекди

Насра Ходжаны танышларындан биреу гюбоб:

— Ходжа, санга непча джыл болгъанды? — деб соргъанды. Ходжа да:

— Эки джыйырма джыл! — деб джуу-уаб этгенди.

Муну бла къалгъанды. Тогъуз-он джыл

кетгенден сонгра, быяггы адам, къалай эсе да Ходжагъа тюбоб:

— Ходжа, энтда саумуса, хариб, ненча джыл болду экен санга? — деб соргъанды.

Насра Ходжа, кѳб саггыш эте турмай:

— Эки джыйырма! — деб джууаб этгенди.

— Айюнге, Ходжа, алай деген неди, мен мындан тогъуз-он джылны алгъа санга тюбоб соргъанымда да, «эки джыйырма» деген эдинг, энтда алай айтаса, бу къалай болур?

— Къалай боллукъду, тюздю, шохум! Адам бир сѳзде туругъа керекди!

Ёлюмден къачады

Ходжа бир кюн, тюкенден къозла алыб, таш юсюне салыб, таш бла уруб ууата келгенлей, бир къоз ташны тюбюнден чартлаб кетгенди.

Ходжа, къозну артындай къараб:

— Сейир тюлмюдю, къоз да ёлюмден къача биледи! — дегенди.

Муну да ашар

Насра Ходжа бир джолда базардан харбыз алыб келгенди да:

— Къатын, муну ингир шхууургъа ашатырса, асыраб къой, — деб къатынына

бериб, кеси орамгъа чыгъыб кетгенди. Ингирде Ходжагъа харбыз къалмай бошалабы тургъанына келгенди. Экинчи джолда да алай этиб, Ходжагъа харбыз юлюш къалмай тургъанына келиб, къатынына соргъанды:

— Къатын, меннге харбыз джетдирмей нек къоясыз?

— Кимге да джетмейди. Бир киштик тюзелгенди да, алыб кетеди.

Ходжа, бу сёзю эшитген бла балталарын алыб, кюбюрге салыб, киритин этгенин къатыны кёрюб:

— Не этесе? — деб соргъанды.

Насра Ходжа:

— Киштик алыб кете эсе, балтасыз къалырбыз деб этеме.

Къатыны:

— Сонгра балтаны киштик алыб башынамы урады, не этерикди? — дегенинде:

— Сом джарымлыкъ харбызны элтген киштик эки сомлукъ балтаны элталмазмы?

Джартысы кеси джюлюнюб эди

Ходжа, баш-сакъал джюлюучюге кириб, башын джюлютгенди. Джюлюб бошагъаларында, джарым багъасын чыгъарыб берирге туракълагъанды.

Ходжаны башы уа къашха болгъанды. Джюлюучю:

— Ходжа, джарым багъасын нек бересе, толусу бла бер!

— Мени башымы джартысы кеси аллына джюлюнюбдю.

Тутуб бошагъанма

Бир молла, бир кюн ауаз бере келиб:

— Ашура кюнлени бирини оразасы эки айлыкъ оразадан сыйлыды, бу кюнледе ораза тутугъуз, — дегенди.

Ходжа, муну эшитиб, ашура кюнлени биринде кюн ортагъа дери ораза тутханды.

Ораза айда ашаб айланганды. Муну кӛргенле:

— Ходжа, сен ораза тутмаймыса?

— Мен, ашура айны кюнлерини биринде джарым кюншо ораза тутуб, сау айны балахындан къутулгъанма.

Къыркъ ауузум джокъду

Бир алим, Ходжагъа келиб:

— Къыркъ сорууум барды, аланы са-нга сорайым. Сен, керти да Ходжа эсенг, барына да бирден джууаб бер! — дегенди.

Ходжа айтханды:

— Барына да бирден джууаб берирге, мени къыркъ ауузум джокъду.

Мен кесим минген эшекни санамайма

Ходжа тогъузунчулары болуб, бир къауум адам отунга тебрегендиле. Отунга хар адам башына бирер эшек элтгендиле. Эшеклени тогъузун да Ходжаны аллына этиб, нёгерлери:

— Сен сюр да бара тур, биз ызынгдан джетейик, — дегендиле да, кеслери не эсе да артха къалгъандыла.

Насра Ходжа, кесини эшегине миниб, къалгъанланы аллына сургенди. Бара тургъанлай, не эсе да эсине тюшюб, эшеклени санагъанды да, бары да сегиз бол-

гъанды. Секириб эшегинден тюшюб, тёрт джанына къараб, бери айланыб санаса — эшекле тогъуз!

— Хы, бары да турадыла, — деб рахат болуб, эшегине миниб, джолуна атланганды. Бара тургъанлай, дагъыда санагъанды. Эшеклени саны быягъынлай сегиз болгъанын кёрюб, баш тюклерни ёрге туруб, эшегинден тюшюб, тёрт джанына эшек излей чабханды, амма джукъ да кёрмегенди.

Къайтыб келиб къараса — эшекле бары да тура. «Хы, тура шойдула!» — деб, дагъыда эшегине миниб атланганды.

Эшекде бара тургъанлай, дагъыда санаб, эшеклени саны сегиз болгъанын кёргенинде, тамам акъылындан чыгъаргъа джетиб, эшегинден тюшюб: «Бир эшек джетмейди», — деб, джылай тургъанлайына, нёгерлерни келгендиле.

— Не болду, Ходжа, санга?

— Эшеклени бири джокъду!

Бары да къайгъы болуб, санагъандыла да, эшеклени тогъузу да тура.

Дагъыда, Ходжа да эшегине миниб, атлангандыла. Ходжа, чыдаялмай, дагъыда санаб, эшекле сегиз болгъанын кёрюб:

— Тохтагъыз, бир керекди! — деб кычыргъанды.

Нёгерлерни тохтаб санагъандыла да, эшеклени тогъуз этгендиле.

Эм ахыры Ходжа кеси миниген эшекни санаргъа унутуб, оюну андан чыкыгъанын ангылагъандыла.

Сени анангы чырт сабийи болгъанмыды?

Бир джангы келин, Ходжагъа келиб:

— Ходжа, сабийим джокъду, къаратон-
ма, манга бир дарман, бир мадар этсенг
а! — деб тилегенди.

Ходжа, кесин кертда уста кѣргюземе
деб:

— Къатын, сени анангы уа чырт сабийи
болмагъанмы эди? — деб соргъанды.

Бир джукъ да төгюлмеген эди

Ходжа базаргъа, сатама деб, бир тешикли машокну чыгъаргъанды.

Адамла:

— Ходжа, мында мюрзеу тохтарыкъ тюлдю, бу тешикли машокну ким аллыкъды, бош келтиргенсе ансы! — дегенлеринде:

— Огъай, тешик болгъанлыкъгъа, бир бюртюк да акъмайды, анам бусагъатда джюнюн къотаргъанында, къараб турдум, тешиклеринден бир устуккусу да акъмагъан эди, — дегенди.

Андан эсе къырылыб кетгени игиди

Муслиманла сакъал джюлюмеген бир заманда Ходжа сакъалын хар ийыкъдан джюлютюрге къалгъанды.

Бир джолда:

— Ходжа, сен кесинг къартая тебреген бир эсли къарт, сакъалынгы бошлаб ёсмеге къоймай, джюлютюб мёлеклени уяларын нек чачдыраса? — дегендиле.

— Мёлек мени ёмюрюмде, сакъалына, башына миндиргенни къой, юйюне къонакъ этиб да кёрмегенме, сонгра мени сакъалымда мёлекни не иши барды, къорагъанлары игиди! — деб джууаб бергенди.

Энди табдыгъыз

Бир кѡауум сабий, аякъларын бир-бирлерине чалышдырыб, суугъа салыб даулаша тургъанлайларына, Ходжа юслерине баргъанды.

Бир айтханды:

— Энди аякъларыбызны кѡалай табарыкъбыз? Кѡатышдыргъанбыз да кѡойгъанбыз.

Экинчи сабий:

— Мен айта эдим да сизге, энди аякъларыбыз бары да бир-бирине кѡатышдыла да кѡалдыла.

Ходжа быланы кѡатларына келгенде, сабийле:

— Ходжа! Ходжа! Бизни аякъларыбыз кѡатышхандыла да, бир-биринден айырыб таныялмай турабыз, сен бир айырыб берсенг а, марджа, — деб осмакълагъандыла.

— Мен сизни аякъларыгъызны бек дженгил табдырайым, — деб, бир сипи чыбыкъ бла Ходжа сабийлеги сыртларына тартыб тебregenди. Сабийле, кычырыкъдан алыб, бирер джары туруб кѡачхандыла. Ходжа, бу халгъа кѡараб:

— Энди аякъларыгъызны табдыгъыз да! — дегенди.

Мени тюерле, сени сюерле

Танышладан бири келиб, Ходжадан эшегин хаух тилегенди. Ходжа, олсагъат туруб:

— Барыб эшекге бир сорафым, разы болса, берирме, — деб, бауга кириб кетгенди да, бираздан келиб:

— Эшекге сордум да, унамайды, «сени мени халкыга бериб айландырыучу болсанг, сени сюерле, мени тюрерле», — дейди, — деб джууб бергенди.

Тюзюн да табмазса

Насра Ходжага:

— Мангылайынг кыалайынгдады? — деб соргандыла.

Насра Ходжа джелкесин кергюзгенди.

— Хайырсыз, Ходжа, туура терсин кергюзесе да!

— Бир заты терсин табмасанг, тюзюн да табмазса.

Башы бармы эди?

Бир джолда Ходжа бла бир чиновник берю ууга чыкыгандыла. Бир берю быланы аллары бла кыачыб бир тешикке киргенди. Ходжаны негери да, берюно ызындан кыууб барыб, белниден огъарысын тешикке тыгыб, кирирге умутлу болганды. Ходжа, сейирсениб, саклаб кыраб турганды.

Бир заманда оноучуну кымылдаганы тохтаганды да кыалганды.

Эм ахыры Ходжа келиб адамны аягындан тартыб бери чыгъарса, башы юзюлюб тура. Сагъышлы болуб, элге келгенди да ёлгенин къатынына барыб соргъанды:

— Къатын, мындаи чыгъа туруб, сени эршиги башы бармы эди, огъесе джокъму эди?

Мен да анга къарайма

Бир кюн, Ходжа бла бир негери кенюрден ётюб бара, негери:

— Ходжа, ол чабакълагъа къара! — деб, бармагынын тутуб сууну кергюзгенди.

Ходжа да, кезлерин джандырыб, ол адамны бармагына къарагъанды.

— Мени бармагымда не барды, аны кьой да келге къара!

— Да сен манга бармагынгы тутдунг, мен да анга къарайма!

Ол келмей эсе, мен барама.

Ходжа быягы, къайдан эсине тюшген эсе да, бир кюн:

— Пайгъамбар болгъанма! — дегенди да тургъанды.

Халкъ кюлюб соргъанды:

— Пайгъамбарлыгынгы не бла бегитесе?

— Тауну, ташны, терекни, ышара этиб чакъырсам, къатыма келтирме!

— Чакъыр, алесе, ма ол аллыбызда терекни, келлик эсе, кёрейик.

Ходжа ышара этиб терекни чакъыргъанды, амма терекни кеси огъай, чапрагъы да къымылдамагъанды.

Ходжа олсагъат, кишиге къарамай, секириб туруб, терек таба кетиб тебрегенди.

Халкъ, муну кёрюб:

— Ходжа, къайры бараса, терекни чакъыр да келтир! — дегенлеринде:

— Мен терекге барама, менде уллу кёллюлюк джокъду. Ол манга келмей эсе да, мен анга барайым, — дегенди.

Сен былайда тур

Насра Ходжагъа биреулен джолда тюбеб:

— Сен, джигит эсенг, мени алдачы, мени ёмюрюмде адам алдамагъанды! — деб къадалгъанды.

— Алдарма, махтапма! — дегенди Ходжа:

Ол адам:

— Тейри, алдагъанны къатына да бармазса, къалай алдарыкъ эсенг да, ма бир кёрейим!

— Алаймыды?

— Алайды, алайды!

— Тохта алесе, мени алдаучу къапчы-

гъым юйде къалгъанды , бусагъат алыб джетеим, амма сен былай тур, кетме!..

Бу сёз бла Ходжа кетгенди. Келеди джокъ, келеди джокъ, сау беш-алты сакъатны ол адам алайда сакълагъанды. Сонгра бироздан Ходжаны аядаб кетгени шаркъ деб эсине тюшюб, туруб, мыдах-мыдах джолуна атланганды.

Джюрегигизде не барын билеме

Ходжа быягъы бир кюн «мен шыйыхма» дерге болгъанды. Бир къауум халкъ, Ходжаны бу сёзюн эшитиб, соргъандыла:

— Ходжа, шыйыхлыгъынга бегимниг бармыды?

— Дйхай, барды!

— Цеди?

— Хар кимни джюрегинде не болгъанын билеме.

Бизни джюрегивбизде не барды, биле эсенг, айт!

— Сизни барынгы да джюрегигизде бусагъатда: мени шыйыхлыгъым ётюрюкдю деген бир ишеклик барды.

Уялыб бугъунганма

Кече, халкъ джатыб бошагъандан сонгра, Ходжаны юйюне уручула киргендиле. Ходжа, уручуланы киргенлерин билген бла, барыб эшик артында бугъунганды.

Уручула хапчюк излеб, тиитиб, къараб кюренгендиле, амма Ходжаны юйюнде къолгъа аллыкъ зат табмай, чыгъыб теб-регендиле.

Бирлерни, артхаракъ къалыб, къолу бла узалыб джукъ излей баргъанлай, къолу бир адамгъа тюбегенди да, кючлю тукъум сесеклениб:

— Бу кимди, не этесе былайда? -- деб соргъанды.

Ходжа:

— Менме, сиз мени юйюмде бир джукъ табмай чыгъыб баргъаныгъызгъа уялгъандан, эшик артына кириб турама, — дегенди.

Юйню ичи къарангы болгъаны ючюн, былайда излейме

Ходжа, неге эсе да сагъышылы болуб, бир джолда юйюнде, къолундан джюзюгюн чыгъара да сала, булджуй тургъанлайына, къолундан тюшюб тёнгерегенди да, джюзюк тас болгъанды.

Ходжа джюзюкню мутхуз, къарангы юйде излегенди-излегенди, табмагъанды. Сонгра, эшикге чыгъыб, арбазда излеб башлагъанды.

Хоншуларындан бири, Ходжаны не затны эсе да излегенни кёрюб:

— Ходжа, арбазда не излейсе? — деб соргъанды.

— Джюзюк.

— Къайда тюшюргенсе?

— Юйде.

— Сонгра, арбазгъа чыгъыб излемей, юйде излесенг а!

— Юйде къарангыды, кёрмейме, аны ючюн былайгъа, джарыкыгъа, чыгъыб излейме.

Бу адам келиб къалмаса

Ходжагъа узакъ джерден бир къонакъ келгенди. Хапар айтыша келиб, ол къонакъ:

— Бизде бир бий юй ишлетеди, эни джюз аршын, бою джюз бла джыйырма аршын болады, — деб хапар айтханды.

Ходжа:

— Бизни элде бир юй ишленеди да, эни беш минг аршын, бою... — дегенлей, ол элде джашагъан адамланы бири тоб деб эшикден тюшгенди.

Ходжа, хапарын кесмей:

— Ол юйню бою джыйырма аршын болады, — дегенди.

— Ходжа, алай дегенинг неди, ол не тукъум юйдю, эни боюна келишмеген?

— Бу адам келиб кирмесе, мен аны боюн энине келишидириб айтырыкъ эдим!

Мен кесим кимме да

Ходжаны юйюнден абасы урланганды.

Бир кюн, орамны кетиб баргъанлай, урланган абасын биреуню юсюнде кёргенди да былай айтханды:

— Тобаста, энди ол киши мен болайым, сонгра мен кесим а кимме да?!

Джукъуму излейме

Ходжа бир джолда кече арасына деричи не кюрешиб джукълаялмагъанды. Къатыны, муну эслеб:

— Джукъунг къачыб эте болурса, не эсе да джукълаялмайса, киши? — дегенин-

де, Насра Ходжа, орундан кьобуб, орам-
гъа чыгыб бара тургъанлайына, биреу
тюбеб:

— Не айланаса, Ходжа, бу заманда? —
деб соргъанды. Ходжа:

— Джукъум къачханды да, аны излеб
айланама! — деб джууаб бергенди.

Бу джолтун барыучан эдиле

Насра Ходжа терекге ёрлеб, бир кьуу
бутакъны аллына олтуруб, артындан кесе
тургъанын биреу кёргенди да, Ходжагъа:
къараб:

— Джыгылырса, Ходжа, алай кесме!—
деб кюрешгенди.

Ходжа, кьулакъгъа алмай, кесе келген-
ди да, эм ахыры бутакъ да, Ходжа да те-
рекден кырылыб тюшгендиле. Ходжа,
олсагъат секириб кьобуб, ол адамны
ызындан джетиб:

— Сен, мени терекден джыгылырымы
билген, къачаи ёллогюмю да билесе, хай-
да, айт! — дегенди да буугъанды.

Бу адам, башын алыргъа кюрешсе да,
алалмай, эм ахыры:

— Сени аджалынг отунга барыб
агъачха юч балта ургъанлай джетерикди,
аякъларынг-къолларынг суугъанлай, ёл-
гешинги бил, — дегенди да кетгенди.

Экинчи кюн Ходжа, ол айтхапча, отун-
нга барыб, агъачха юч кере балта ур-
гъанлай, сермеб кьолу бла бутун, аягъын

тутуб кӛргенди да, кышхыда арну буз ташча болуб тургъанын кӛрюб, «энди ёл-дюм» деб, джыгъылгъанды.

Ходжа юйюне келмегенинде, адамла излей баргъандыла да Ходжаны чегетде джерге аунаб тургъанлай табхандыла. Сал агъачха салыб, элни кыйырына келтиргендиле.

Элни ичине кирген джерде джол талап бутакъгъа айырылгъаныны себебинден, адамла, Ходжаны юйюне кыйсы джол бла барыллыгъыны юсюнден сӛз болуб, даулашхандыла.

Быланы былай даулашханларын эшитгенинде, Ходжа, чыдамай, сал агъачдан башын келтирюб, адамлагъа:

— Мен сау заманда бу джолтун барыучан эдик! — дегенди.

Таб школгъа да барыр

Ходжагъа алгъап къатынлары ючюнчю айына... улан табханды.

Улан туугъанын эшитгенлей, Ходжа, чабыб тюкеннге барыб, къалам, тефтер, мерекеб, дагъыда ала кибик талай затны алгъанды да келгенди.

Ходжагъа соргъандыла:

— Джангы туугъап сабинге была неге керекдиле, нек ашыгъаса?

— Тогъуз айны ючге тюшюрген сабий, энди юч кюнден школгъа барыб да тебер!..

Не этерими билеме

Ходжа бир элге баргъанында, эл джанла Ходжаны эшегини дорбасын алыб джашыргъандыла.

Ходжа дорбасын соруб, излеб кюрешгенди, алай болгъанлыкыгъа табалмагъанды, элни джыйыб:

— Дорбаны табыгъыз, алай болмаса уа, не этерими мен кесим билеме! — деб селешгенди.

Бу сёзден саулай эл кьоркыгъанды. Быягы Ходжа бизге бир оюн этмесин деб, бары да джыйылыб излеб, дорбаны табыб келтиргендиле.

Биреулен Ходжагъа соргъанды:

— Ходжа, дорбаны табмаса къ, не этерик эдинг?

— Юйюбюзде бир эски машок бар эди да, аны тигиб дорба этерик эдим.

Дамлы этиб ашай биллик тюлсе

Ходжа эт алыб келе, биреулен джолугъуб:

— Ходжа, этни къалай биширликсе? — деб соргъанды.

— Джоругъу къалай эсе, алай!..

— Огъай, татлы аш эте билликмисе? — дегенлигимди. Мен айтайыммы?

— Лйтма да джазыб бер ансы, унутуб кьоярыкъма!

Бу адам, этни къалай биширлигин къагъытха джазыб, Ходжагъа бергенди.

Этни, алыб келиб, эшик аллында багъанада чюйге такъгъанлай, олсагъатдан бир къаргъа учуб келиб, этни келтюргенди да кетгенди. Ходжа, муну кёрюб, къаргъаны ызындан:

— Бош этни алыб баргъанлыгъынга, бир да махтанма, дамлы этиб ашай биллик тюлсе, къагъыт менде къалгъанды! — дегенди.

Мисирге барыр къарыуум джокъду

Биреулен келиб Ходжадан:

— Манга, Мисирге иерик эдим, бир къагъыт джазсанг а! — деб тилегенди.

Ходжа:

— Мисирге барыр къарыуум джокъду!..

— Айюнге, Ходжа, мен санга Мисирге бар демейме, бир къагъыт джаз деб тилейме!

— Мени къагъытымы, хатымы анда окъуяллыкъ адам джокъду, джазгъанымы кесим барыб окъургъа керек боллукъма, аны ючию айтама, — дегенди.

Мени юйюме да бир келир эди

Хоншуларындан бири келиб, Ходжагъа:

— Ходжа, ол къатының сени нечк аман къатынды, ол кирмеген бир юй къалмай айланады, — деб тил этгеинде:

— Айтханынг тюз эсе, ол мени юйюме да айлана келиб бир кирир эди, — деб джууаб бергенди Ходжа.

Айхай да, сабанчы

Ходжагъа соргъандыла:

— Патчахмы уллуду, огъесе сабанчымы уллуду?

— Айхай да, сабанчы уллуду! Сабанчы мюрзеу сюрюб бермесе, патчах ачдан да ёлюр! — дегенди Ходжа.

Кюнден эсе, ай хайырлыды

— Насра Ходжа! Аймы хайырлыды, кюнмю хайырлыды? — деб соргандыла Ходжагъа:

— Кюн кюндюз чыгъады, аны къараптылыкъны кетерирге файдасы болмайды. Ай, кече чыгъыб джарытханы ючюн, кюнден эсе, кёб да хайырлыды! — дегенди ол.

Къыйналмагъыз, сау болугъуз

Ходжаны къатыны ауруб джатханды да:

— Бар, Ходжа, белим бир аман чанча башлады, дохтурну келтир, — деб ийгенди.

Ходжа арбаздан тюгел ташайгъынчы, къатыны, дагъыда ызындан къычырыб, Ходжаны къайтаргъанды.

— Нек къычыраса?

— Чанчханым тохтады, энди дохтурну чакъырма деб къычырама.

Ходжа, бу сёзю эшитген бла да тохтамай, дохтургъа кетгенди.

Барыб, дохтурну эшикке кьаратыб айтханды:

— Къатынымы чанчхысы тутхан эди да, сени чакъыра чыкыган эдим. Къатынызымдан кычырыб, чанчхыны тохтагъанын, сени чакъырыгъа керек болмагъанын айтды. Мен да санга билдирирге келдим. Сау бол, энди келиб кыйналма!

Мени анда ишим джокъду

Бир кюн Ходжаны юйюне от тюшюб, кюйюб башлагъанды. Бу хапарны, келиб, ныгында олтуруб тургъанлай, Ходжагъа айтхандыла.

Ходжа, чырт кьулакыгъа аямай, джуу-абха былай айтыб кьойгъанды:

— Юйню ичинде мени ишим джокъду: экибиз юлешгенбиз да, юйню ич кьайгысы къатыныма, эшикде ишлерибиз манга джетгенди. Мен аны ишине къатышырыкъ тюлме.

Кёз-къаш кьалмаз эди

Ходжа бла бир негери, айлана барыб, бир кёб тереклеге киргендиле. Тереклеши тюбюнде сыртларындан джатыб, бир-бирлерине:

— Бу — кьоз терек, бу — алма, ол да — кертме терек! Ай анасыны уа, терекледе, алма, кертме битгенча, харбыз-хауун да

битсе эди, кьалай иги боллукъ эди. — деб сёленгендиле.

Бу кёзюуде Ходжаны башына терекден бир алма тюшюб тийгенди. Олсагыат Ходжаны бети-кьуту кетиб, секириб туруб, нёгерине:

— Тоба де, бу терекде алма-кергме битгенча, харбыз, хауун битсе, менде кьаш-кёз кьалмаз эди, — дегенди.

Отунда

Ходжа отунга бир кьалын чегетге кетгенди. Агъачда бир иги джилекле кёрюб, аланы кьаба тургъанлай, огъары джанында бир айюню аны таба келе тургъанын эслегенди да, кьоркьуб, бир терекни башына ёрлегенди.

Айю да ол терекни тюбюне джатыб, ашхамгъа дери тургъанды. Айю, ашхам болгъанлай, терекге ёрлей тебрегенди. Айю ёрге чыгъа баргъаны сайын, Ходжа да ёргеден ёрге чыгъа баргъанды.

Терекден юзюб алыб, айю, кертме ашай келгенди да, ал аягъын ёрге тутханды. Ходжа, муну «сен да алыб кертмелени нек ашамайса» дегеннге элтиб, ол кьоркьуб тургъаны бла: «Ашамайма!» — деб уллу таууш бла кьычырыб ийгенди.

Билмей тургъанлай бу ачы тауушну эшитгенлей, айю кесин терекни башындан атханды да, ичи бузулуб, ёлгенди.

Не сѣз барды

Бахир деб бир хан бла Ходжа чырт бир-бирин кѣрюб болмагъандыла.

Ханны аягъы асхакъ болгъанды.

Беш джюзден артыкъ къул, аллай бир да къарауаш джеге болгъанды.

Бу ханны Чингиз деб бир ѳзюрю (заместители) да болгъанды. Ходжаны бютюн ызлаб, къанын ичиб тургъан бу Чингиз деген бла аны мыртазакълары болгъандыла.

Ходжа, ташада ханны къулларына тюбесе, ханны аманлай тургъанды.

Бир джолда ханны къулларындан бир къауумгъа тюбев, ушакъ эте келгенди да, аланы бир ангысызлары ханны джакълаб сѣлешгенди.

Ходжа, ачыуланнгандан не айтаргъа билмей:

— Сени ийманынг-динниг бармыды? — деб урушханды.

— Барды, сенден эсе, мени ийманым игиди.

— Неди ол иги ийманыгы, бир айт!

— Ийманым Бахир ханны ийманыды!

Ходжа, баш энниге къараб, ачыу болуб тохтагъанды.

Ходжаны негери, мысхыллаб:

— Муну пайгъамбарын да бир сорсанг а ахырда да! — дегенди.

— Не сорлукъса, ийманы — тонал Бахир болгъанны пайгъамбары — Чингиз боллугъуна не ишегнинг барды!

Аны тауушу эртденбла чыгъар

Ходжа бла нёгери кечге кялыб юйге келе, орамда уручула бир эшикни кядауун кесе тургъанлайларына, юслерине баргъандыла. Джукъ да айтмагъандыла да озгъандыла.

Нёгери:

— Ходжа, тауушун чыгъармай ол кядауну кялай кеселедиле экен? — деб соргъанында:

— Къайгырма сен, аны тауушу эртденбла чыгъар! — дегенди Ходжа.

Тойгъаны бла кыйнамайым

Ходжаны эшегин бёрю ашаб былай айырылгъанлай, юсюне баргъанды. Амма олсагъат олтуруб кяалгъан болмаса, не кычырыб кюугъун этмегенди, не да кюумагъанды.

Ходжагъа:

— Алай нек этесе? — деб соргъанларында, Ходжа:

— Къой джазыкъны, тойгъандап сонгра кыйнамайым, — дегенди.

Биринг биринги хакъына тиймегиз

Ходжагъа сюдюлюк къалгъан бир кѣ-
зюуде эки даучу келгендиле.

Быланы бириси дау айтханында былай
айтханды:

— Мен кече, кеси юйюмде джатыб тур-
гъанлай, тюшюмде бу киши джюз сомуму
зынгыр-зынгыр этдириб алыб кетди. Энди,
андан бери талай заман озса да, къайта-
рыб бермейди.

Ходжа бу даугъа тынгылаб сейир бол-
гъанды. Ол биринден джюз сом алыб, та-
бакъгъа къуйдуруб, даучугъа айланыб:

— Мен билген бла, бу сенден ачха ал-
магъанды. Сен да бу ачхаланы тауушла-
рын ал да кет. Экинчи бир-биринги ха-
къына тие турмагъыз! — деб ашыр-
гъанды.

Бер, мен да бир кере ёлейим

Биреу Ходжаны къонакъгъа чакъыр-
гъанды да, Ходжаны да, кесини да ал-
лына айран салгъанды. Амма кеси уллу
чолпуну алыб, Ходжагъа сай къашыкъны
тутдургъанды. Юйню неси хар уртлагъа-

ны сайын: «Оу аллах, ёлдум!» — деб, алай айтыргъа къалгъанды.

Амма Ходжа уа айраннга джукъ асыу эталмагъанды. Сонгра эм ахыры, болмагъанында:

— Алан! Берчи, мен да ол къашыкъ бла бир кере бир ёлейим! — деб, къолундан чолпуну алыб, айраннга джаранханды.

Сизден тели кёрдюм эсе

Эки хоншу, кюп аллы бла экиси да юй алларына чыгыб, къолларыни джайыб, дууа эте тургъанлайларына, Ходжа юслерине баргъанды да къулагъын салыб тынгылагъанды.

Бирини:

— Аллах, сен манга минг къой бер! — дегенини, экинчини да, кёкге къолларыни джайыб:

— Аллах, манга да минг бёрю бер, аны минг къюкюп къырдырырча! — деб сёлешгенлерин эшитгенди.

Бу сёзню юсюнден ол эки хоншу бир-бирлерине чабхандыла да, хайда джагъалашыргъа, хайда туююшюрге къалгъандыла.

Ходжа орчагъа чабыб кюрешгенди, бир-бирлерине къарышыб къалгъанларыны себебинден, айырыргъа къарыуу джетмегенди.

Арыб, тамам ахырына джетгенинде, ачы-

удан эшегини юсюнде кыапчыгъын алыб келиб, узунуна джарыб:

— Мен да мунуча джарылайым, сизден тели адам кёрдюм эсе, — дегенди.

Чёгюб нек ашамайса

Ходжа тюкенден хурмала сатыб алгъанды да, юйюне келтириб ашагъан заманда, чегиб ашаргъа кыалгъанды. Муну эслеген адамладан биреу:

— Ходжа, хурмаларынгы ашагъан заманда кесек-кесек бёлюб неге чегесе? — деб соргъанында:

— Тюкенчи манга алгъан заманда чегиб бергенди сонгра, мен ашагъан заманда чегиб нек ашамайма?!. — дегенди Ходжа.

Нёгери болгъанынгы билмедим

Ходжа кыабырланы ичи бла озуб бара, бир ит тюкенчини кыабырыны кыатында тургъанын кёргенди. Таш атыб, «хиррр!» деб кюрешгенди, амма ит, хырылдаб тургъан болмаса, кетерге унамагъанды. Аны алай кёргенинде, Ходжа, кесин айыблыгъа санаб:

— Кечмеклигинги тилейме, мен джаныгылышдым, сен ол адамны нёгери болгъанынгы билмей эдим, — деб кетгенди.

Кесингикин кесинг ашасанг а

Ходжа бир нёгери бла джолоучулукъгъа чыкъгъанды да, азыкъгъа тохтагъан заманда, гырджынын энчи алыб, энчи ашаб башлагъанды.

Нёгери мынга:

— Ходжа, келсенг а, бирге олтуруб ашайыкъ! — дегенди.

— Бир хыйланг джокъ эсе, кесинги гырджынынгы кесинг олтуруб ашасанг а! — дегенди Ходжа.

Билирге суюб

Ходжаны Шахым деб бир адамгъа берлиги болгъанды. Ачхасы джокъ кёзюуде Ходжа, Шахымгъа тюбейме деб кьоркьгъандан, джанлаб айланганды.

Бир кюн орамны ёрге джол салыб Ходжа рахат кетиб бара, Шахым Ходжаны аллына чыкъгъанды да кьалгъанды. Аны кёргенлей, Ходжа, дженгил-дженгил атлаб Шахымны аллына барыб:

— Алап, сен Шахым дегенни кёреми-се? — деб, аны танымагъанча этиб, кесин кесине соргъанды.

Шахым:

— Кёреме, нек излей эдинг?

— Мени анга берлигим барды, бусагыга да, ачхам болмагъан кёзюуде, тубеб кьалыр деб, кьоркьуб сорама!

Бир кесек эт кьалса

Насра Ходжа базардан эт алыб келгенди. Алай болса да кьатынын юйде табмагъанды да, олтуруб, от этиб, кеси этни бишириб башлагъанды.

Бу кёзюуде хоншуларындан бир кьауум джаш келиб, кьазандан бирери бирер кесек эт алыб, кёрген сылтау бла ашай тебегендиле.

Бирлери айтханды:

— Ай анасыны уа, бу этни тузу джокьуду ансы, кьалай иги боллукь эди!

Экинчилери да, кьазандан бир кесек этни чыгъарыб алыб, кьаба-кьаба:

— Аланла, бу этге бир кесек сирке суу кьошаргъа не бек керек эди, иги боллукь эди, — дегенин кёрюб, ючюпчюлери да, узалыб кьазандан бир уллу кесекни алыб:

— Сиз билмейсиз, бу этге бир кесек шекер атылса, джаман иги боллукь эди!— дегенди.

— Ходжа, была былай эте, кьазанны ичинде эт кьоймай бошарыкъларын билиб, эрлай кьазанны сынджырдан алыб, гёзенге салыб чыгъыб:

— Бизни кьазанда кесибизге да бир кесек эт кьалса, игиден да иги болур! — дегенди.

Сапының-сууңг къайсы джанында эсе,—ары

— Насра Ходжа, джууунган заманда къалайгъа айланыб джууунургъа керекди?

— Сапыны-суу къайсы джанында эсе— алайгъа!

Къалай ариу тишлери барды

Ходжаны джаш заманында атасы:

— Бишген къой баш ал да кел! — деб, эт сатхан тюкеннге джибергенди.

Ходжа къой башны алгъанды да, джолда кёзю къараргъа къалгъанында, олтургъанды да ашагъанды. Бошагъанындан сонгра, къуру агъаргъан баш сюекни алыб, юйлерине келгенди.

— Къайда, алдынгмы? — деб соргъанларында, къуру баш сюекни тутдургъанды.

Атасы:

— Муну эти къайдады? — деб соргъанды.

— Арыкъ къой болгъанды, эти болмагъанды.

— Тили къайдады?

— Тилсиз болгъанды.

— Кёзю къайдады?

— Сокъур къой болгъанды.

— Да сонгра муну нек алыб келдинг да?

— Атам, къарачы, къалай ариу тишлери барды!

Моллагъа соругъуз

Ходжа соргъандыла:

— Ходжа, ёлген адам экинчи тирилирми?

— Сиз муну моллагъа соругъуз, тирилсе, къалса да, манга башхалыгъы джокъду, моллала уа аны кеслерине джараулу этиб айта билирле!

Базаргъа барама

Ходжа, ачха тюшген кёзюю болуб, харакет алыргъа базаргъа тебрегенди.

Таныш адамладан бири, Ходжаны ашыгыш атлаб кетиб баргъанын кёрюб:

— Къайрыса, Ходжа? — деб соргъанды.

— Базаргъа харакет-хадек алыргъа барама, табханымы алыб, бай боллукъма!

— «Ишшаллах» де, «иншаллах» де!

— Къуджурса сен, ачхам къойнумда, бардым, базардан табханымы алдым да къайтдым, мында аллахны не иши барды?!.

Мен сау болдум, къайтыгъыз

Ходжа аураб джатханында, Ходжаны джуугъу-тенги джыйылыб, юйюн тыктыкълама этгендиле. Келген-келген олту-

ра да къала, кетерге унамай, юйюню хау-асын бузгъандыла. Ходжаны да бездириб, башын аурутуб, джанындан этгендиле.

Ходжа, тамам болмагъанында:

— Энди сау болдум, сиз да юйюгюзге барыгъыз! — деб, секириб орундан къобханды.

Болурму, огъесе

Ходжа бла къатыны, одджагъада олтуруб, ушакъ эте тургъандыла да, бир заманда, отну отуну тауусула башлагъанында, къатыны туруб отха салыргъа джаркъала келтиргенди.

Къатыны:

— Ходжа, кет, арлакъ тур, отха отун салма къой, эки аягъынгы эки тыбыр ташха саласа да тураса! — дегенди.

Ходжа, туруб чарыкъларып кийиб, юйден чыгыб кетгенди. Эли кыйырына джетерге, биреуге тюбөб:

— Алан, барсанг, мени къатыныма бир сор, болурму, огъесе энтда арлакъ кетимми? — деб айтдыргъанды.

Насыбым да бар эди

Ходжа бир кюн шахарны тамадалыгъын джюрютген бир оноучугъа тепсиге салыб юч къоз ийгенди. Оноучу, къалай эсе да

мынга кьууаныб, Ходжагъа уллу саугъа-ла бергенди. Экинчи джол быягъы оноучу-гъа чюгюндюрле алыб баргъанлай, аны джумушчуларындан бири тюбеб:

— Къой, элтме, ачыуланлыкъды, джюзюмле элт, джюзюмню бек сюеди, — деб, джюзюмле элтдиргенди.

Амма оноучуну джюзюмден суюмези болмагъанды. Къараб тепсиде джюзюм-лени кёргенлей, бир-бир алыб, Ходжаны бетине уругъа буйрукъ этгенди. Ходжа, бетине джюзюм тийгени сайын: «Шукур, шукур!» — дерге къалгъанды. Нек «шукур» дегенин соргъандыла.

— Мен чюгюндюрле келтире эдим, насыбыма къайтартдыла, ансы менде бюгюн кёз-къаш къалмаз эди! — дегенди.

Бир зат кёрюб къача болурла

Бир нигирде Ходжаны пактырдачылыгъы келиб:

— О-ха-ха-ай, аскер джетди, бизни кырадыла! — деб элни тёбен джанындан кьуугъун этиб огъары джанына чыкъгъанды.

Халкъ бирден кьозгъалыб къачыб, элде бир адам къалмагъанча чегетге киргенди.

Былапы ызларындан къараб туруб, Ходжа:

— Керти да халкъ бир джукъ кѳрюб къача болур, — деб, этеклерин джанына уруб, къачыб халкъны ызындан кеси да чегетге киргенди.

Тebleмейим деб къачама

Джангур джауа тургъан кѳзюуде бир афенди чабыб бара тургъанын терезеден Насра Ходжа кѳрюб:

— Афенди, нек къачаса? — деб соргъанды.

— «Рахматдан» (джангурдан) къачама!

— Кесинг афенди болуб, рахматдан къачаргъа айыб тюлмюдю? Ай-яй-яй!..

Бу сѣзден афенди уялыб, джортханын кѣлюб, акъырын-акъырын атлаб, аягъы-башы кѣара батмакъ болуб, юсю джибиб, юйюне алай келгенди.

Экинчи бир кѣаты джангур джаугъан кюн, Ходжаны чабыб баргъанын бу афенди кѣрюб, терезеден кѣычыргъанды:

— Ходжа, нек чабаса?

— «Рахматдан» кѣачама!

— Муслиман адам рахматдан кѣачармы?

— Мен рахматдан кѣачмайма, рахматы аягъым бла басыб гюнахлы болма деб кѣачама!

Не кѣадар да берейим

Биреу келиб:

— Ходжа, тюмен сикюч бер, байрым кюнден кѣалдырмазгъа мен да сѣз береме, дегенинде, Насра Ходжа:

— Ачха бермейме ансы, бек шохумса, сѣз, не кѣадар керек эсе, мен да берейим! — дегенди.

Джырлауу былай болур

Ходжа, орамны озуб бара, джолну джанында бачада бишген шапталла кѣрюб, кѣзю кѣараб, не боллукъ эсе да деб, пошуб, терекге мингенди. Кѣзыуу шаптал

ашай тургъанлай, неси кёрюб, джетиб:

— Терекге нек мингенсе, кимсе сен?— дегенди.

— Мен булбул чыпчыкъма, джырлагъан этеме!

— Къайда джырлачы, булбул эсенг, кёрейик!..

Ходжа тамагъын бошлаб джырлагъанды.

— Эй аман, булбул алаймы джырлайды?!

— Къоркъгъан булбулну джырлауу алай болур!..

Бёрю ашар

Ходжа, эшегин тас этиб, излей айланганды, амма табмагъанды.

Къатыны, ачыуланыб, Ходжагъа былай айтыб урушханды:

— Тели зымпыкъ, джангыз эшегинги да джюрюталмайса, сен иемисе, аллах айыб этмесин ансы, сен анга ие тюлсе!

Ходжа бу сёзден, «мен ие тюлме, бош кесими къыйнаб айланама ансы», деген магъананы ангылагъанды эмда чырт излемей тохтагъанды.

Бир кюн Ходжагъа эшегин бёрю ашагъаныны хапарын айтхандыла. Ходжа, чырт кефин-халын бузмай:

— Ашаса да, айыбы джокъду, несиз малны, айхай да, бёрю ашар! — дегенди.

Эсли сабийди

Ходжаны джашчыгыъы бир кюн, къууушха кириб, анасына:

— Анам, мен атамы туугъанын билеме, бюгюнча къараб тура эдим! — дегенди.

Бу сѣзге анасы ачыуланыб, сабийинне урушуб тебрегенди.

Ходжа, къатынына айланыб, къууанган халда:

— Къой, къатын, неге урушаса, джукъ-ну унутмай тургъаны игиди, сабий эсли сабийди, — дегенди.

Къалай тураса

Ходжа, бек ач болуб, узакъ джол джюрюб, бир шахаргъа киргенди. Киргенлей, ич базарда биреулен джылы бѣрекле бишириб, сатаргъа тизиб тургъанына тюеб, соргъанды:

— Бу бѣрекле кимникиледиле?

— Менкиле!

— Кертда?

— Алайды!

— Сонгра аланы ашаб бошамай, къалай тѣзюб тураса да?!

Сен—манга, мен—санга

Ходжа бла къатынын бир шагърейлери къонакъгъа чакъыргъанды. Къонакъбай, быланы бир тар юйге джыйыб, алларына

бир аякъ хантус салгъанды эмда юйню узунлугъуна джете саблары болгъан эки чолпуну экисини къолуна тутдуруб, чыкъгъанды.

Ходжа бла къатыны не кюрешиб, чолпуланы саблары тар юйчюкню къабыргъасына тирелиб къалгъан болмаса, чолпуну учун ауузларына элталмагъандыла.

Къонакъбай да, бу муратны этиб, ала ашаялмаз ючюн, иш этиб аллай чолпуланы аны ючюн бергенди.

Не кюрешиб къарыу эталмазларын билгенлеринде, Ходжа къатынына айтханды:

— Къатын! Аякъны юйню тюз ортасына сал, кесинг да юйню аргъы мюйюшюне олтур, мен да берги мюйюшюне олтурайым да, сен чолпунг бла хантусдан манга узатыб ичир, мен да чолпум бла санга узатырма! — деб джарашхандыла.

Бу амал бла кеслерин тойдуруб кетгендпле.

Къонакъбай, хантусну тауусулуб тургъанына кириб, сейир болуб къалгъанды.

Нек алгъанды да

Бир джолда Ходжагъа соргъандыла:

— Насра Ходжа, адам туугъан эгечин алыргъа боллукъмуду?

— Боллукъду!

— Къалай болады, закон аны унамайды!? — дегенлеринде:

— Да сонгра, мени туугъан атам туугъан анамы алгъанында, закон къалай унагъан эди да? — дегенди Ходжа.

Ичириб иерик эдим

Ходжа эшик аллында, бир исси кюн салкъыннга олтуруб, къараб тургъанлай, бир джолоучу ауур артмакъланы сыртына кёлтюрюб баргъанын кёрюб, джаны ауругъанды, джюреги кыйналгъанды, ол адамгъа таууш этиб, бери къайтаргъанды да, юйюне кириб кетиб, бир талайны да туруб, къолуна да бир гоппаны алыб чыккъанды:

— Ма бу гоппаны ичи кьуру болгъанын кёремсе?

— Кёреме.

— Уллу гоппанды да?

— Уллуду, сонгра уа?

— Сен сусаб болгъанынгы биллиб чакъыргъанма. Тейри, бу гоппан бла бир айраным болса, сеннге ичириб нер эдим!..

Къурмачла джаугъан кече

Насра Ходжа бир кюн, бир калак итни чакъырыб, тойдуруб ийгенди да, экинчи кюн тюбегенинде, итни аллын алыб:

— Тюнене тойдургъанымы багъасын төле! — деб тохтагъанды.

Ит джууаб бермегенди, Ходжа таякъ алыб сюргенди. Ит, Ходжадан къачыб барыб, бир шыякы тешикге киргенди. Ходжа да ызындан кириб барыб, къараса: тешикни арты уллу дорбун, ичинде бурундан къалгъан кёб алтынла болгъанын кёргенди.

Къайтыб келиб хапарын къатынына айтханды.

Кеч эте, къатыны ызындан, Ходжа да аллында, дорбунга келгендиле да шыякыны алтын болгъанын алгъандыла. Тешикден чыгъа туруб, къатыны къурмачланы ууучу бла алыб, Ходжаны башына-башына бюркгенди.

Ходжа, сейир болуб:

— Къатыш! Бюгече къурмачламы джауадыла?

— Да, кѳресе къурмачла джаугъаныш!.. Муну бла юйлерине къайтыб келгендиле. Ходжа бир кюн, халкъгъа махташыб:

— Мени быллай бир алтыным барды, — деб хапар айтханды. Ханарны ханига джетдиргендиле. Хан, Ходжаны алтынларынын сыйырыгъа умут этиб, чакъыртыб соргъанды:

— Насра Ходжа! Сен къралдан-закондан джашыртын алтынла табыб, юйюнгде джашырыб тураса дейдиле, бу кертимиди?

— Кертиди, алтынла табханма, амма кишиден да джашырмайма, айтыб айланама да, ыйнанмай, таб джапыма тийгенле да боладыла!..

— Къачан табханса?

— Къурмачла джаугъан кече!

Ходжаны бу сѳзюню себебинден, хан, ыйнанмай:

— Бар, кет, санга таш джаусун огъесе, алдай тура эсенг! — деб Ходжаны къыстаб ийгенди.

Мен кесим алама

Насра Ходжа бир кюн къарт эшегини, сатаргъа деб, базаргъа чыгъаргъанды.

Базарда биреулен Ходжагъа:

— Эшегинги сен иги саталмазса, манга бер, мен аны бек дженгил огъуна сатарма, — деб, алгъанды.

Бу адам, базарны ичинде эшекни ары бла бери сюрюб, дунияда табхан махтауун салыб, кычырыб, джюрютюб тебregenди. Бу махтаулары эшитген бла халкъ эшекни төгерегине джыйылгъанды.

Ходжа да къатларына баргъанды да къарагъанды. Быягы адам джыйылгъан халкъгъа эшекни махтаб тебregenди. Ходжа, эшегине салынган бу махтаулары эшитгенинде, чабыб халкъны ары-бери тюртюб, араларына кириб, эшегини багъасын бериб:

— Мен кесим алама! — деб тохтагъанды.

Берлигигизни беригиз деб келгенме

Байрам болурну ал кюнюнде джамагъат джыйылыб:

— Ходжа, бу кюлдюргенинги, чамынгы кюя эсенг, хар юй башына бирер саугъа этебиз! — деб тилегендиле. Ходжа разы болгъанды. Экинчи кюнюнде, джамагъат гъанд намазгъа уюб тургъанлай, Ходжа, бир кюлан гаджиге да джер салыб, машокла, къапчыкъла да алыб, тюз джамагъатны аллына барыб:

— Манга берлигигизни беригиз деб келгенме! — дегенлей, джамагъат кюлюб, дырын болуб къалгъанды.

Башынгы суу таба атарса

Ходжа бир кюп, эшегине салам джюк-леб келе тургъанлай, саламны къабындырыб кёрюрге эеппе тюшгенди. Сернек тартыб, эшекни юсюнде кюлтеге джетдиргенлей, олсагъат шуулдаб джаныб, эшекни арт джаны къызыб, хамап чабыб, бу да сюрюб тебрегенди.

Амма эшекни Ходжа джетелмегенинде, ызындан къараб туруб, джууаш ауазгъа кёче:

— Акъылынг бар эсе, башынгы бир суу болгъан джерге атарса, — дегенди.

Арырыкъ эдим да, солумадым

Талай адам сыртлары бла отун келтирирге чегетге баргъандыла. Ходжадан къалгъанла хамап беш-алты атлагъанлары сайын джюклерин джерге тюшюрюб солуб, дагъыда аркъаларына кёлтюрюб алыб, алай бла талай кере солугъандыла Ходжа уа чырт солумагъанлай элге келгенди.

Ходжагъа нёгерлери сейир болуб соргъандыла:

— Ходжа, сеп, бизнича этиб бир солугъан да этмей, къалай келдинг? Аны бир айт, ха-а!

Ходжа, аланы зыккылыкъларын къагъыб:

— Алалла, сиз аллай бирин къалай ангы-

ламайсыз? Мен, анча сайын джюгюмю джерге сала, ёрге ала турсам, арырыкь эдим да, аны ючюн солумадым! — деб негерлерни сейирсиндиргенди.

Муну бла төрт— бир темирли болады

Ходжа отуннга баргъан джеринде бир къоян тутханды. Махтаныб халкъгъа кёргюзюрге деб, элге алыб келгенди. Машокга салыб, башын къысханды. «Сен къараб тур», — деб къатынына аманат этиб, кеси адамла чакъырыргъа кетгенди.

Ходжа эшикге чыкъгъанлай, къатыны машокну башын ачыб къарайма дегенлей, къоян, чартлаб чыгыб, къачыб кетгенди.

Не этерге билмей, Ходжадан къоркъуб, къоянны орнуна бир битир аякъ салгъанды.

Ходжа, халкъны джыйыб, джанууарын кёргюзюрге келтиргенди. Юйню эшиклерин этдириб, халкъ да төгерегине басыныб хазырлангандыла. Ходжа машокну башын джерге къакъгъанлай, битир аякъ дыгъырдаб тюшгенди.

Ходжа, къараб туруб, аякъны къолуна алгъанды, халкъгъа кёргюзюб, джунчугъан, къызаргъан да этмей:

— Джамагъат! Ма муну бла төрт — бир темирли болады! — дегенди.

Барын да бу джарлы хайыуаннга къаларгъа джарармы?

Насра Ходжа джолоучулукъгъа-затха чыкъса, хапчюклерин кесини бойнуна артмакъ этиб салыб, сонгра кеси эшегине алай миниучю болгъанды.

— Былай нек этесе, Ходжа? Джюкню эшегинги белине салсанг а, бойнунга нек кёлтюресе? — дегенлеринде:

— Кесим миннген азмыды, барын да бу джарлы хайыуаннга къалай къалайым, эндиге деричи аллай теллилик этмегенме! — дегенди.

Къатын, эрсиз къалыр эдинг

Кече джатханларындан сонгра, Ходжа, ай джарыкъ бла терезеден къараб, бачхада терек юсюнде адамча бир къаралдыны кёргенди.

Къабыргъада тагъылыб тургъан джаяны алыб, къаралдыгъа тутуб атханды.

Эртденбла кимни ургъанын кёрюрге туруб къараса, джаяны огъу Ходжаны къатыныны джуууб терекге джайгъан абасыны белниден тийиб, тешик этиб чыгъыб тура.

Муну кѳрген бла Ходжа джерде олту-
руб хаман шукур этерге кѳалгъанды.

Кѳатыны:

— Ходжа, аллайла нек этесе? — деб сор
гъанды.

— Кѳатын, сен да шукур де, мен абаны
ичинде болмагъаным кѳалай насыбыбыз
эди ансы, сен эрсиз кѳалыр эдинг.

Тюшгюнчю сакъласын

Насра Ходжагъа бир кюн юч адам ие-
либ соргъандыла:

— Ходжа, тѳрт сомну ючюбюзге кѳалай
юлешейнк?

— Экигиз экишер сом алыгъыз, биригиз
да ачха тюшгюнчю сакъласын!..

Сеники болгъанын билмей алдым

Ходжа, иѳгерлери бла кетиб бара, бир
сынган кюзгю табханды. Алыб кѳара-
гъанлай, ичинде кесини суратын кѳрюб,
бир башха адамды деб:

— Айыб этме, мен сеники болгъанын
билмей алдым, — деб, кюзгюню ызына
джерге салыб кѳойгъанды.

Бууаз эшекни ташлатдынг эсе

Ходжа кѳумда сабан сюре тургъанлай, адамланы бири:

— Кѳумда сабан сюрюб не этериксе?— деб соргъанды.

— Мындан чыкѳгъан ашлыкѳгъа бир бууаз эшек аллыкѳма!

— Ходжа! Манга да бир кере бериб джекдирирмисе?

Ходжа бу адамгъа олсагъат:

— Бууаз эшекни джегиб ташлатдынг эсе...— деб дунияны кѳуюб урушуб тебрегенинде, ол адам амалсыз болуб актырын тжанлаб кетгенди.

Бир тойдурайым

Ходжа кѣб кѣонакѣла чакѣырыб, барын да бир джолгѣа бир тойдуруб нерге сюйгенди, амма ашарыкѣ табмагѣанды.

Бир ийнеги болгѣанды. Аны да бир джолгѣу сютю кѣонакѣланы ашырырча кѣб болмагѣанды. Эм ахыры ийнегин «кѣонакѣланы чакѣыргѣап кюномде сауарма» деб, сау он кюню узагѣына саумай тургѣанды.

Опунчу кюн, ол кетген кюлени сютю: бир джолгѣа алыргѣа умут этиб, ийнекни эмчеклерин созгѣанды, амма ийнек кѣуруб кѣалыб, джукѣ да табмагѣанды.

Мени адебли этген— нѣгерим болду

Бир хап, Насра Ходжаны да, дагѣыда биреуню да гаммойгѣа алыб, джер-суу кѣре чыкѣгѣанды. Джолда азыкѣгѣа тохтагѣап заманда, бир гаммой, хантны юлешиб, хар кимге тенг этиб салгѣанды. Хап, муну кѣрюб:

— Сен ит, манга баш юлюш чыгѣарман, кесниг бла тенгми кѣресе, мен санга ким болгѣанымы танытайым да! — деб, шаны ауузун-бурнун кѣап этгинчи туйгенди.

Экинчи джолда шапалыкъ эгерге Ходжага буюрганды.

Ходжа хант болганы ханны аллына салганды да кеслерине бир кесек затчыкъ алганды. Хан, Ходжаны бу ишине разы болуб айтханды:

— Ходжа, сени былай актыллы, адебли ким этгенди?

— Билемисе, ханыбыз, «нөгөр нөгери кюзгюсюдю» дейдиле, мени адебли, актыллы этген сени адебсизлигинг бла актылсызлыгынг болду!

Отунлада ийне бар эди, ал

Насра Ходжа, эшегин да отундан джюклеб, чегетден кыайтыб келе турганлай, джолда бир кырыу ийне табханды. Кыуаныб, ийнени алыб, «кыатыныма элге йим, ол ийнени бек сюеди», — деб, эшекин сыртында джаркыаланы арасына салганды. Юйге джетгенлей, кыатынына кычырганды:

— Кыатын, бери кел, санга саугъа келтиргенме!

— Не келтиргенсе?

— Ийне!

— Кыайда?

— Эшекин сыртында джаркыалагъа салган эдим, кыара да ал!

— Ай, сени юйюнг кыурумасын, киши

аллайны кёкюрегине туйрейди , тели. Ан-
сы, ийне отун джюкден тюшмей турурму?!

Излегендиле, ийнени табмагъандыла.

Насра Ходжа отунга экинчи джол бар-
гъанында, бир эски къама табханды.
Къатыныны айтханы эсине тюшюб, къа-
маны чепкенини кёкюрегине чанчыб, алыб
келгенди.

Ходжаны къатыны, муну кёргенлей:

— Ай тели, чепкенден бошаб кьойгъан-
са да, алай печик этесе, адам быллайны
белине тагъыб келтиреди, — деб къутур-
гъанды, урушханды.

Ючюнчю джолда да Ходжа бир ит кю-
чюк табханды. Ит кючюкню бойнундан
белине белибауу бла тагъыб, юйге къан-
сыта-къансыта алыб келгенди. Муну кёр-
ген бла къатыны:

— Ит кючюкню кесинги белинге такъ-
май, эшекни артындан такъсанг а! — деб
урушханды.

Дагъыда бир джолда Ходжа бир эски
къазан табханды, къазанны эшекни артына
тагъыб сюйретиб, зынгырдатыб элге алыб
киргенди.

Андан бошарыкъ эдиле

Тюрлю-тюрлю чурумла бла джарлы
халкыны къанын ичиб тургъан бир бай
болгъанды.

Бир кюн Ходжагъа адамла чабыб келгендиле да:

— Ходжа! Бай, билмей тургъанлай, кече бла кюннге кёзлери аралды да ёлдю да къалды! — дегендиле.

Ходжа, чырт къулагъына алмай:

— Алайсыз да халкъ къачан болса да андан бошарыкъ эди, насыбы да бар эди. Кеси ёлгени! — дегенди.

Салам бергенмидиле?

Ходжа бир тюзде кетиб бара тургъанлай, биреуленни:

— «Талкъы бла эски, талкъы бла эски!..» — деб бир джыр джырлагъанын эшитиб, Ходжа да, акъырын аны къатына барыб:

— Алты бла эки, алты бла эки!.. — деб къычыргъанды.

Ол адам сейир болуб:

— Хайырсыз, Ходжа, «алты бла эки» деген а не сёздю, чырт магъанасы болмагъан!..

Ходжа:

— «Талкъы бла эскиден» кёб да та къыл сёздю. «Алты бла эки» бир да къуруса да санау къарнашладыла, талкъы бла эски уа бир-бирлерине туугъанлы салам бергенмидиле?!

Битди-кетди, оссалам!

Ходжаны биреуге 10 сом берлиги болгъанды.

Ол адам бир кюн Ходжаны, орамда тургъанлай, аллын алгъанды да:

— Ачхамы бер! — деб дауур этерге къалгъанды.

— Энди он сомунгу базар кюн бешни береме, бешни да къолума ачха тюшгенлей бериб бошайым. Сени менде борчунг къалмайды, битеди. Сонгра халкъны арасында манга «ачхамы бер!» — деб уялтыргъа санга айыб тюлмюдю? — дегенди.

Бер да къутул

Сёленген джерде адамла Насра Ходжагъа:

— Насра Ходжа! Дунняда, сен билген бла, борчха не мадар барды? Андан къутулургъа бир амал джокъмуду? — деб соргъанларында:

— Айхай барды, борчну амалы олду: бер да къутул! — дегенди.

Не айтырымы билемисиз?

Бир шахарда халкъны арасында: «Насра Ходжа алаамат ханарла айтады, аны ханарлары мардасыз сейирликдиле, адам

тынгылагъандан тоймайды», — деб уллу сёз джюрюю тургъанды.

Бир джолда Насра Ходжа салгъанды да бу сахаргъа баргъанды. Сахарны халктына Ходжаны келгени хапар болгъанды, джыйылыб келиб, Ходжагъа:

— Бизге бир хапар айтсанг а! — деб тилегендиле. Ходжа разы болгъанды.

— Халкыны джыйыгъыз, мен айтырмы хазырлайым, — дегенди.

Халкъ кёб джыйылгъанды. Насра Ходжа, не ойланып кюрешсе да, алагъа айтыргъа бир хапар табалмагъанды. Халкъ уллу джыйылыб, Насра Ходжаны аузуна къараб тургъанын кёрюб, бек дыгаласха кългъанды, сагъыш этгенди да айтыргъа джукъ табмагъанды.

Не этерге билмей, амалсыз болуб, халкыны андан кёб сакълатыргъа да уялыб, джыйылгъан джамагъатны аллына чыгыб, тегерегине къарай келиб, сонгра былай соргъанды:

— Джамагъат, мени не айтыргъымы билемсиз?

— Огъай, сени не айтыргъынгы къайдан билейик, бир зат айт деб, тынгыларгъа, эшитирге келгенбиз!

— Энтда мени не айтыргъа чыкългъанымы билмей эсегиз, ёмюрде да биллик тюлесюз!

Бу сёз бла халкъдан айырылгъанды да кетгенди.

Экинчи да бир эл джыйылгъанда, Ходжа сёленени деб, кысаргъа кългъапларында, Ходжа тургъанды да:

— Джамагъат, мени не айтырымы билемисиз? — деб соргъанды.

Джамагъат, «билмейбиз» десек, алгъып джолдача, джукъ айтмаз да къояр деб, къоркъуб:

— Билебиз, айхай! — дегендиле.

Ходжа:

— Биле эсегиз, мен да айтыб не этеме! — дегенди да кетгенди.

Бу халкъны дагъыда бир уллу джыйылыулары болгъанды. Бу джыйылыугъа Ходжа да баргъанды. Бьягъыла Ходжагъа:

— Бир джукъ айт! — деб къадалгъандыла.

Ходжа, билмейме дерге уялыб, дагъыда чыкыгъанды:

— Джамагъат, бу джол мени не айтырымы билемисиз?

Бу сорууну эшитген бла халкъ бир-бири араларында къуш-муш болгъандыла, «билебиз» десек да, болмайды, «билмейбиз» десек да, болмайды, андан эсе, джартыбыз билебиз дейик, джартыбыз а билмейбиз дейик, сора Ходжагъа сылтау табылмаз, ахыры айтырыкъ эсе, айтыр», — деб кенгеш болгъандыла.

Ходжа, джамагъатны аллына чыгъыб, бьягъы соруун соргъанды. Бу кёзюуде халкъны ичинден:

— Билебиз... билмейбиз... билебиз... билмейбиз!.. — деб хаман аллай тауушла эшитилрге къалгъандыла.

Ходжа, муну эшитгенлей, халкъны «тохтагъыз» деб тохтатыб:

— Аха, сизин арагыызда билгенле да, биламгенле да бар көреме, бек анхы! Билгенле билмегенлеге айтыгыз да билдиригиз! — деб, дагыда бериб кетгенди.

Тут да кёзлерине кюл кьюй

Джайгы кюнню несениде бюрчелени юслеринден сёз чыгъа келиб, биреу Ходжагъа соргъанды:

— Ходжа! Не кече джукъларгъа кюпмагъан, не кюндюз рахатлыкъ бермей, адамгъа азаб чекдириб тургъан бу бюрчелеге бир дарман юретсенг а!

— Аны дарманы олду: тут да кёзлерине кюл кьюй! Андан сора ур да ёлтюр.

Мен да тели

Ходжа орамны кетиб бара, экеулен уруша тургъанларына тюбегенди. Быланы бири тели болгъанды. Ол бири да хар сёз айтханы сайын: «Тели кётлек, тели кётлек!» — деб сёлешгенин Ходжа эшитиб, къатына барыб:

— Телиге кёзюне къараб «тели» деген, сен андан да тели, сени телилигинги кёзюнге тутхап, мен сенден да тели! -- дегенди.

Табдым-табдым

Насра Ходжаны бир шоху къонакъгъа чактыргъанды. Аллына аякъ бла бир бегене салгъандыла да, Ходжа бек суйюб ашагъанды. Сонгра Ходжа къонакъбай къатыннга соргъанды:

— Ий, сау къалгъын, бу хапты атына не дейдиле? Мен бу хапты алай бек суйюдум, ёмюрде унутмазча, джаратдым, къатыныма айтсам, ол манга быллай хапт эте да ашата туруп эди...

— Муну атына «бегене» дейдиле.

Ходжа, туруб, унутуб къоярма деб къоркъуб, «бегене, бегене» деб къызыу-къызыу айта, юйюне тебрегенди. Бара тургъанлай, джолда батмакъ кёлден секиреме деб джыгъылгъанды да, джунчугъа-

ны бла «бегенени» унутханды да ктойгъанды. Хайда олсагъат, алайда чѣлюб, балчыкъны ары-бери булгъаб, сагъыш этиб эсине тюшюре тебрегенди. Биреу келиб, Ходжаны алай эте тургъанына къараб:

— Ходжа, джугъунгуму тас этгенсе, нек эте айланаса аллайла? — деб сорса уа, Ходжа:

— Немени, немени... — деб тургъан болмаса, «немени» не болгъанын айтмагъанды. Ол адам берлакъ, Ходжаны къатына келиб:

— Ходжа, юйюнге, не тас этгенинги бери бир айт, балчыкъны, бегенени булгъагъанча, булгъаб турма да! — дегенлей, Ходжа, секириб туруб:

— Табдым, табдым, тас этгеним ол эди, табдым, — деб хамап юйюне чабыб кетгенди.

Къайсы джаны да болсун

Ходжаны юйю къапхакъ джерде болгъанды. Юйю эскиден оюлуб, тѣбен джанына аууб тебрегенинде, Ходжа огъары джанындан тиреу салгъанды.

— Ходжа! Тиреуню тѣбен джанындан салсанг а! — дегенлеринде:

— Салмай къойма ансы, къайсы джанындан да сал, не башхасы барды! — деб джууаб бергенди.

Халыуа алыб ашарсыз

Насра Ходжа, эшегине да джюк джюк леб, бир узакъ джарыдан келе болгъанды. Эшеги да, кеси да суусаб болуб, джол джанында бир кёлге къайтхандыла.

Суу иче келгенди да, эшекни эки ал аягъы тайыб, кёлню терешине тебрегенлей, макъала къурулдагъандыла. Эшек, сескеклениб, макъа тауушдан юркуюб, ызына чыкыгъанды.

Ходжа къууанигандан тартыб алыб хурджунундан бирталай ууакъ ачханы кёлге атханды.

— Аферим, суу къушлагъа, магъыз, магъыз муну, халыуа алыб ашарсыз! — дегенди.

Терекден ары джол чыкыса уа

Тийре джашла, кеси араларында накъырда этерлери келиб, Ходжаны башмакъларын урларгъа къалай мадар табылыр деб сёлеше болгъандыла.

Сонгра джашланы бири, секириб гуруб:

— Мен мадарын билеме, джюрюгюз! — деб, джашланы алыб Ходжаны юйюне джол баргъан джерде бир мазаллы къарт кертме терекни тюбюне элтгенди. Насра Ходжа да ол кёзюуде алайтын юйге озуб тебрегенди.

Олсагъатдан джашла:

— Сынгар бир адам бу терекни башына чыгъалмаиды, эй, аллай адам къайда! — деб кеси араларында кызыу даулашыргъа къалгъандыла.

Быланы былай сёленгенлерни эшитиб, Ходжа:

— Муну башында не барды, мен чыгъайым! — дегенди.

— Былай къарагъанда кёзге тынч кибик кёрюннгенликге, анга чыкъмакълыкъ кёб адам эталлыкъ иш тюлдю.

Быллай сёзле бла Ходжаны эришдиргендиле.

Ходжа тартыб алыб эрлай юсюнден габрайын, аякъларындан башмакъларыи тешгенди да, габрайын да, башмакъларыи да къолтугъуна алыб, терекге илишиб, чыгъаргъа тырмашыб тебрегенди.

Джашла:

— Ходжа, башмакъланы къолтугъунга алыб нек чыгъаса?

Насра Ходжа джашланы къарыи ауруулары не болгъаныи сезгенди, алай болса да ачыкъ айтмай:

— Терекден ары джол чыкъса уа, джалан аякъмы барлыкъма!? — деб джууаб бергенди.

Джууургъан кетди, түйюш да битди

Кечени арасында Ходжаны юйюню къатында экеуленни түйюшген дауурлары Насра Ходжаны, къатыныи да уятханды.

Бу түйюшге Насра Ходжа, джууургъаны да юсюне чулгъаб чыгъыб, орча эте тебрегенлей, түйюшгенлени бири Ходжаны юсюнден джууургъанны сермеб алганды да къачханды да кетгенди. Дауур-сүйюр тохтагъанды. Насра Ходжа, суукъдан къалтырай, юйюне киргенлей, къатыны соргъанды:

— Ходжа, ол түйюш не зат эди, энди тохтадыла болгъай, неши юсюнден джагъалаша эдиле экен?

Ходжа, суукъдан эки къолун къойнуна кысыб, къалтырай-къалтырай, орундукъда джатыб тургъан къатыныны юсюне сюелиб айтханды:

— Түйюш бизни джууургъанны юсюнден чыкъгъан кӱресем, джууургъан кетди, түйюш да битди.

Къыркъ джыллыкъ сиркесуу болмаз эди

Насра Ходжаны къыркъ джылдан къалгъан сиркесуу болгъанды. Муну хар джерде айтыб, махтаныб тургъанды. Бир кюн танышларындан бир келиб соргъанды:

— Ходжа, сизде къыркъ джылдан къалгъан сиркесуу бармыды?

— Айхай барды...

— Бизге да бир кесекчик берсең а, марджа!

— Огъай, шохум, бералдыкь тюлме.

— Нек дейсе?

— Да, хар келгешге мен бирер кесек сиркесуу бере турсам, мени къыркь джылдан къалгъан сиркесууум болмаз эди.

Бар, эшекге аш сал

Насра Ходжа эшекге аш бергенден эрикгенди да, сонгра бир кюн къатынына:

— Къатын, мен эндиден сонгра эшекге аш берлик тюлме, джанымдан да, андан да бездим, арну, мындан ары сен аш бере тур! — дегенди.

Алай болса да къатыны разы болмагъанды. Бу затны юсюнден сёзден сёз чыгъа кетиб, иш теренлешгенди, аралары аман болгъанды. Экиси да:

— Энди ауузундан сёз чыгъарыб бир бирине ким алгъа сёлешсе, эшекни ашын ол сала турургъа! — деб бегитгендиле.

Олсагъат Насра Ходжа, отджагъаны бир джанына къысылыб олтуруб, кёзлерин от орунига сюзюб, сёлешмей тохтагъанды.

Къатыны да, джаулугъун башына атыб, хоншуланы къайсына эсе да чыгъыб кетиб, ашхамгъа деричи олтургъанды.

Хоншуда сёлеше келиб, къатыны:

— Ходжа бир къуджур адамды, эришсе, олтургъан джеринден кымылдамаз ючюн, ачдан ёлюб къаллыкъды. Анга бир аякъ исси шорна ичерге керек эди, — деб, хоншуну джашчыгъындан бир аякъ шор-

па ийдиргенди. Джашчыкъ шорпа келтирден алгъа иш былай болгъанды:

Къатыны хоншусуна кетгенлей, Ходжаланы юйлерине бир уручу кириб, болгъанларын келтирюб чыгъа тебреген заманда да, Ходжа чырт селешмей, джукъ айтмай тургъанды. Сонгра уручу Ходжаланы башында сархын алгъанды, анга да Ходжа «ых» деб бир сөз айтмагъанды.

Джашчыкъ, уручу былай этиб кетгенден сонгра келгенди да Ходжаланы аллына аякъ шорпаны салгъанды.

Насра Ходжа, ауузу бла селешмей, джашчыкъгъа къолу бла ышара этиб башлагъанды. Джашчыкъ не айтханын ангыламагъанды.

Ходжа, бармагъы бла юйню, джыйгъычны кёргозе келиб, «уручу чалмама деричи алыб кетгенди» деген магъананы ангылатыргъа умут этиб, башына къолун юч кере айландырыб ышара этгенди.

Джашчыкъ, аны ышарасындан «шорпаны башымда юч кере айландыр да башыма къуй» дейди деб алай ангылаб, иси шорпаны башына къуйгъанды. Ходжаланы башы, бети къабырчакъланганды, алай болгъанлыкъгъа дагъыда селеширге унамагъанды.

Джашчыкъ чыгъыб кетгенди да Ходжаланы къатынына хапарны айтханды. Къатыны олсагъатдан туруб келиб къараса юйleri тоналыб, Ходжа да олтургъан джеринден кымылдамай, башы къабырчакъланыб, тынгылауу басыб тура.

Къатыныны бети-къаны тюрлениб:

— А киши, бу не инди! — деб кычыргъанында, Ходжа:

— Дженгил бол, къатын, эшекге аш сал! Телиликки ахыры былай болур! — дегенди.

Адам айтханнга тынгыла

Насра Ходжа, бир да бир бек ашыгыниши болуб, кетиб баргъанлай, тийре джашла тиллешиб, аллын алгъандыла да айтхандыла:

— Ходжа, къайры бара эсенг да, тохта, бизни артда бир сынгарыбызны да табарыкъ тюлсе, сен кимибизни атасыны эски шохуса, кимибизни хоншусуса, кимибизни тукъум къарнашыбызса. Сени бир къолдан ариу басдырыб къояргъа сюебиз, къабырынгы къазыб хазырлагъанбыз, иччи мамукъ кибиб джумушакъ этгенбиз.

— Джашла, бюгюн бир бек ашыгынишим барды, къойсагъыз боллукъ эди, — деб Насра Ходжа кюрешигенди, алай болгъанлыкъгъа къоймагъандыла. Межгитден сал агъачны алыб, Ходжаны да тешиндириб ичине салыб, орамгъа келтюрюб чыкыгъанлайларына, Ходжаны шохларындан бири тюбегенди. Джашла ол адамны изындан:

— Марджа, къайрыса? Ходжа ёлгенди да, басдырыргъа барабыз, сен да кел! — дегендиле. Ол адам:

— Ашыгыш ишим барды, чырт бошарыкъ тюлме! — деб, къайтыргъа унамай, кетиб тебрегенниде, Насра Ходжа, сал агъачдан башыи кёлтюрюб, ол адамгъа:

— Айтханларына тыгыла да къайт, мени сенден да ашыгыш ишим бар эди, алай болгъанлыкъгъа, не мадар, кёзюу джетсе, этер мадарынг джокъду ансы! — дегенди.

Суу десенг, ма былай болады

Насра Ходжа тенгизни джагъасы бла бир элге бара болгъанды. Джолда мардасыз суусагъанды да, бурулуб тенгизден суу ичгенди. Тенгизни сууу тузлу-ачы болгъаны себебли, Ходжаны тамагъын кюйдюргенди, къарнын кюзгъаб, ичин ётдюргенди. Дагъыда бара-барыб, суусаб болгъанында, бир арну къара суугъа джетиб, андан суу ичгенди, сонгра къара суудан бир аякъ суу алыб, элтиб тенгизге къуюб:

— Бошуна кесниги кёбдюрюб-чёкдюрюб махтанма, ма, суу десенг, былай болады! — дегенди.

Тюбюн бегитигиз

Насра Ходжа, бир джерге барлыгъы болуб, джелкен кемеге мингенди. Бираз баргъандан сонгра, джел уллу болуб, тенгизде уллу толкъунла чыгъыб, кеме ха-

ман джонгурчхача чайкъалыргъа къалгъанды. Кемечиле, кемени башына чыгъыб, джелкенлерини байлаб башлагъанларында, Насра Ходжа:

— Сиз къаллайла этесиз, ха!? Кеме тюбюнден чайкъалады, сиз башына ёрлеб айланасыз. Кемени чайкъалмазын излей эсегиз, тюбюю бегитигиз! — дегенди.

«Хакъымы бер!»—десе уа

Бир джолда Насра Ходжа, базаргъа барыб, бир бёлек къаты-къуту затла алыб, бир амбалгъа кёлтюртгенди да, экиси да келе тургъанлайларына, амбал адамлары къалынында аджашханды да къалгъанды.

Тогъуз-он кюнден сонгра, адамла Насра Ходжагъа:

— Майнама, Ходжа, сени затларынгы алыб аджашхан амбал! — деб биреуню кёрюзгендиле.

Насра Ходжа бу адамны кёрген бла бир тюкеннге кириб бугъунганды.

Адамла:

— Алай нек этесе? — деб соргъандыла. Ходжа:

— Къююгъуз, кёрюмгевним хайырлыды, «сау тогъуз-он кюнню ханчюклеринги кёлтюрюб айланганым ючюн, хакъымы бер!» — десе, къайдан табарыкъма! — деб джууаб этгенди.

Көбюб кыалмазмыш деб сакълайма

Бир кюн Насра Ходжа гёген бла суу алыргъа бир кёлге баргъанды. Гёгенни ары уруб суудан толтуруб, ызына алама деб тартханлай, гёген кьолундан ычкынганды да кёлге батханды.

Ходжа, олтуруб, гёгени батхан джерге къараб, сагъышлы болуб тургъанлай, юсюне бирсу келиб соргъанды:

— Ходжа, не сакълайса?

— Гёгеним суугъа батханды да, эбди, ичине суу кириб кёбсе, сууну сакълайма кыалкыбы чыгыб кыалмазмыш экен, деб сакълайма! — дегенди.

Бизни джулдузла сизде да бардыла

Бир джолда Насра Ходжа бир шахаргъа баргъанды да, кёкге къараб туруб, халкыгъа айланыб:

— Джамагъат, бизни шахарны хауасы да, бизники да бир кёреме! — дегенди.

— Нек дейсе, къайдан билдинг? — деб соргъанларында:

— Бизни шахарны кёгюнде бар джулдузла бу шахарда да бардыла, андан билеме! — дегенди.

Хатер бла айтама ансы

Ораза айда халкъ, оразаны дженгил кетерине ашыгыб, хаман Ходжагъа, дагъыда аны кибик къартлагъа:

— Бюгюн ненчасыды, ораза къачан ачылады? — деб сорургъа къалгъанларында, Насра Ходжа, оразаны алтынчы кюнюнде алты ташны алыб келиб, къазанига агханды эмда, кюн сайын бирер таш атыб, кюнлени хыйсабын тюз бардырыргъа умут этгенди.

Бир джолда Ходжаны къызы, атасы къазанига таш атханын кѳргенди да, ууучу бла бир ууакъ ташны алыб келиб, къазанига къуйгъанды.

Бир кюн, быягъы адамла «айны мынчасыды, анчасыды» деб эриширге къалгъанларында, Ходжа:

— Тохтагъыз, мен сизге тюзюн билиб келиб айтайым, — деб, къазанда ташланы санаб башлагъанды. Джюз джыйырма таш чыкъгъанды. Ходжа, «бу санны айтсам, адамла ийнанмазла» деб сагыш этиб:

— Бюгюн эки джыйырма бла бешиди, — дегенди. Халкъ:

— Хайырсыз, айда къуру отуз кюн болады, сонгра уа? — дегенлеринде:

— Ансын да мен сизге адеб этиб айтама ансы, къазанда ташланы хыйсабына къарасанг, бюгюн айны тамам джюз бла джыйырманчы кюнюдю! — дегенди.

Къолунга алыб сен турурса

Бир танышы тюбөб, Ходжагъа:

— Сени къонакъгъа чакъырлыкъ эдим, алай болгъанлыкъгъа бир затха къарайма! — дегенди.

Ходжа соргъанды:

— Не затха къарайса?

— Асыры джут ашайса, ауузунгда къабынынгы чайнаб джутхунчу, экинчи къабынынгы да къолунга алыб, хазырлаб тураса!..

— Хайыр, болсун, мен кесим къолума алмам, мен чайнаб бошагъынчы, сен огъуна алыб хазырла экинчи къабарымы, мен анга разыма, аны ючюн тыйылма, чакъырлыкъ эсенг! — дегенди Ходжа.

Бетин бир къызартайым

Насра Ходжаны арбазына бир ингирде бир тана келиб, тапгига дерн къалыб кетгенди.

Эртденбласында Ходжа тананы эл ичине къыстагъанды, алай болса да ингиринде дагъыда къайтыб келиб, Ходжаны арбазында джатханды. Ходжа къыстай, тана къайта да келе, ол къыстай, бу келе, арну бездиргенди. Кече уа Ходжаны юй бачхачыгъына секире да бачханы ууата, ашай, арну бошаргъа джетдиргенди.

Ходжа тананы иесин сорушдуруб да кѣргенди, — ие чыкъмагъанды. Бир кюн а тананы кесгенди.

Муну бла къалыб, бир ыйыкъ чакълы бир заман кетгенден сонгра, тананы иеси излей келгенинде, Насра Ходжа:

— Тананы мен кесгенме, — дегенди.

Алай болгъанлыкъгъа ол адам, «быягъыны эсине не чам тюшюб айта болур, къайдам», — деб къойгъан болмаса, къулагъына алыргъа унамагъанында, Ходжа, къатынына келиб:

— Къатын, ол тананы терисни бери берчи, «ма» деб кѣргюзюб, бетин бир къызартайым! — дегенди.

Мынга да тиймегенди кир

Бир кюн Ходжа, биргесине эки-юч харбыз алыб, отунга чыкъгъанды. Джолда суусаб болуб, бир харбызын кесгенди да, татыусузду деб, алай ары тѣнгеретгенди. Экинчи, ючюнчю харбызы да кесиб, татыусуздула деб, бир кесекчик къабыб атханды.

Отун да этиб, кюн да къыздырыб, Ходжа ызына, юйюне, айланганында, джолда мардасыз сусаб болуб, ол харбызланы атхан джерине джетгенди. Атыб кетген харбызларыны юсюне чѣгелеб:

— Мынга да кир тиймегенди, мынга да тиймегенди, — деб, алыб барын да ашагъанды.

Джюзген бабушланы шорпасы

Насра Ходжа, кѣз ача, элни къатында кѣлге чыкъгъанды. Кѣлню къыйырында джюзе тургъан суу бабушланы кѣрюб, энишге ийилиб бугъа баргъанды да, бабушла бери иги кѣлню къыйырына келгенлейлерине, бирини къуйругъун марлаб, юсюне секиргенди, алай болгъанлыкъгъа суу бабушла учхандыла да кетгендиле.

Эрлай олсагъатдан Насра Ходжа, къойпундан гырджынны чыгъарыб, кѣлге тийириб ашай тебрегенди. Бу халда Ходжаны юсюне бир къауумла келиб:

— Не этесе, Ходжа? — деб соргъанларында:

— Джюзген бабушланы шорпаларына гырджынымы тийириб ашай турама! — деб джууаб бергенди.

Сенми сатаса, менми сатама

Насра Ходжаны борчу бууаргъа къалгъанында, машок бла бир нашаны эшегине джюклеб, сатаргъа бир элни башындан киргенди. Эл орамда Ходжа:

— Э-эй, наша сатылады, аллыкъ адам!.. — деб кычыра тебрегенлей, эшеги окъугъанды да Ходжаны тауушун эшитдирмегенди.

Дагъыда арлакъ баргъанлай, Насра Ходжа: «Наша аллыкъ!..» — деб кычы-

ра тебрегенлей, бяггы эшеги да окъуб тебрегенди. Талай джолда эшек алай этиб, Ходжаны таушун эшитирге кьоймагъанында, ачуланыб, эшегини кёзлерине къараб, Ходжа:

— Бу нашаланы неси къайсыбызбыз, нашаланы сенми сатаса, огъесе менми сатама?! — деб урушханды.

Суугъа кирмем

Насра Ходжа, элини тебен джаанында халкъ барыб джуунуучу кёлге кириб, джууна тургъанлай, теренине кетгенди да къалгъанды. Чырт джюзе уа билмеген-

ди. Халкъ чабыб келиб, Насра Ходжаны суудан джаны саулай алгъандыла.

Ходжаны суу тунчукъдургъаны ачылыб, эсни джыйгъанында:

— Бу джолдан сонгра, джюзерге тамам уста болгъунчу, ёмюрде суу къатына бар-мам! — дегенди.

Джарлы Ходжаны кими барды

Бир кюн тюзде кетиб бара тургъанлай, Ходжаны эсине: «Мени кибик джарлылыкъда джашагъандан эсе, ёлюб къорагъан тынчды, биз джарлылагъа сый джокъ, хурмет джокъ», — деб, тюшюб, кеси кеси ёлгеннге тергеб, джерге джыгъылгъанды.

Сау сутканы алайда джатыб тургъанды, алай болгъанлыкъгъа аны джокълаб киши да келмегенинде:

— Эх, мени кибик джарлы кимни да аз къулагъында тюлдю, андан эсе, кесим барыб къатыныма хапар этейим, — деб, туруб келиб, эшикден къараб, къатынына:

— Қъатын, былай этиб нек тураса, Ходжа элни тёбен джанында тюзде ёлюб джатыб тургъанлы кюн бла кече болду, басдырыр къайгы этсенг а! — деб, къайтыб кетиб, быягъы джсеринде джатханды.

Қъатыны муну эшитген бла башын-чачын джыртыб, джылаб, хоншулагъа кириб, хапарны айтханды.

Хоншула соргъандыла:

— Къайда ёлгенди, къачан ёлгенди, ким айтды?

— Джарлы Ходжаны кими барды, кеси келиб айтыб кетди! — деб, къатыны бютюн да джыларгъа къалгъанды.

Кеси эшитмесин

Насра Ходжаны эшеги аман къылыкълы, чочууукъ эшек болгъанды.

Бир кюн, Насра Ходжа эшегине миниб бара тургъанлай, бир джанына юркуюб, Ходжаны ачытырлай джыкыгъанды. Насра Ходжа, секириб туруб, эшегине урушханды эмда:

— Санга мен бу джолдан сонгра аш берем! — дегенди.

Юч кюнню алай этиб ашсыз тутханды. Тёртюнчю кюнюнде, бир джерге барлыгъы болуб, эшегин тарт-соз этиб кюрешгенди да, джатхан джеринден ёрге къобаралмагъанды.

Быланы юслерине къатыны келгенди. Насра Ходжа, къатынын берлакыгъа алыб:

— Къатын, эшекни борбайы къыйылгъанды, ачдан аманга джетгенди, кесни эслетме да бир аш сал мынга,— дегенди.

Эки къат тели боллукъду

Насра Ходжа, нартюх алыб, гартаргъа тирменнге баргъанды. Барса — тирменчи бла бир адам даулаша тура.

Тирменчи:

— Халкъны нартюхюнден алыб кесинги къапчыгъынга нек урлаб къуяса?

Ол адам:

— Мен телиме!..

Тирменчи:

— Тели эсенг, кесингикинден алыб халкъныкына къуйсанг а?

Тирменчи былай айтханлай, былагъа сейирге къараб тургъан Ходжа:

— Къой, не этесе муну! Бусагъатда ол бир къат телиди, сен айтханча этсе уа, эки къат тели боллукъду! — дегенди.

Ат солагъайды

Насра Ходжа да, бир къауум нёгерлери да, атлыла болуб, бир джерге ашыгъыш тебрегендиле. Хар ким атларына миниб, Насра Ходжаны атын да таш джанына тартхандыла да Ходжагъа: «Мин!» — дегендиле.

Насра Ходжа, атны сол джанындан барыб, онг аягъын ёзенгиге салыб, терсине мингенди. Ходжаны сырты атны башына айланыб тюшгенди.

Нёгерлери бу халгъа къараб кюлгендиле эмда Ходжагъа:

— Ходжа! Алай терсине нек миндинг?— дегенлеринде, Ходжа:

— Мен терсине минмегенме, ат кеси солагъайды! — дегенди.

Сарыубек джыл

— Ходжа! Быйыл не джылды? — деб соргъанларында, Ходжа:

— Быйыл сарыубек джылды! — деб джууаб бергенди.

— Ходжа, джыллада «джылан джыл» деб барды ансы, биз сарыубек джыл деб эшитмегенбиз.

Насра Ходжа:

— Мен гитче заманда, мен да билеме, анам манга «джылан джыл туугъанса» деучен эди, андан бери неллай бир заман кетди, джылан энди сарыубек болгъан болур!

Тутугъуз да кёзлерине себигиз

Насра Ходжа, кызыл кырпычны ууакъ туюуб, уи кибиб этиб, «бюрче дарман сатама» деб, базаргъа чыгъаргъанды. Дарманны адамла басыныб алыб, тауусуб кетгенди. Джалда, бу дарманны къалай этерибизни сормай, унутуб барабыз, бир сорайыкъ деб, ызларына къайтыб, Ходжаны излеб табхандыла да:

— Ходжа, дарманы къалай этерикбиз? — дегенлеринде, Ходжа:

— Бюрчелени тутугъуз да кёзлерине себигиз! — дегенди.

Былайгъа къалай джетгенди

Насра Ходжагъа къалай эсе да бир кесек ачха тюшгенди. Бу ачханы къалайгъа салыб асыраргъа билмей, сагъышха къалгъанды.

Баугъа кириб, джерни къазыб, ачханы салыб, басдыргъанды да берлакь кетиб къарагъанды. «Мен уручу болсам, бу ачханы табарыкъ кёре эдим», — деб, алайдан да алыб, бир башха джерге салгъанды, алайын да джаратмагъанды.

Эм ахыры, бир бусхулгъа туююб, бусхулну да бир узун къурукъну учуна тагъыб, къурукъну да бачхагъа кийириб чапчыб: «Хы... энди уа антсыз эди адам былайгъа джетмесе!» — деб кетгенди.

Муну бир уручу кёрюб туруб, келиб къурукъдан ачханы алыб, бусхулгъа бир сыгын къатханы туююб, тагъыб кетгенди.

Бир бёлек замандан, Насра Ходжагъа ачха керек болуб, келиб къараса, ачхасы джокь, бусхулуну ичине сыгын чырмалыб тура.

Муну кёрген бла Ходжа, сейирениб:

— Аста-а, тууар бери уа къалай чыгъалгъанды? — дегенди.

Экигизни

айтханыгъызыны да этдим

Бир кюн Насра Ходжаны анасы, суузына эски джууаргъа барыргъа тебреб:

— Ходжа, балам, мен эски джууаргъа барама, сен, бу къурмачланы да ашай-ашай, чырт эшикден ары-бери айырылмай тур! — деб кетгенди.

Насра Ходжа эшикни босагъасына олтуруб къурмач ашай тургъанлай, анасыны эгечи келиб, Ходжаны анасы юйде болур деген акъыл бла:

— Ходжа, мен бюгече кече къалыргъа сизге келликме, барыб ананга айт, ары-бери кетмесни! — дегенди.

Олсагъатдан Насра Ходжа, юйню эшигин безгилеринден къобарыб, аркъасына кёлтюрюб, салыб суу ызына анасына баргъанды.

Анасы, муну сыртында эшикни кёрюб:

— Нек этгесе, а джаш, былай? — деб соргъанды.

— Да, апам, мен къалай этерик эдим, сен «эшикден айырылма» деб кетгенлсинге, эгечинг келиб, «мен бюгече сизде джатарыкъма, ананга айт!» — деди, мен экигизни да айтханыгъызыны толтурдум! — дегенди.

Улакъ къайгъыдан къутулайыкъ

Насра Ходжаны кёбден бери асыралгъан, атауул кюй тукъумдан бир семиз ирки болгъанды.

Бу ирк асыры бек семиргенден, эгин, къуйругъун кёлтюралмагъанга джетгенди.

Хоншуларындан биреу, кюн сайын бу иркин көре да, сукълашгандан, Насра Ходжагъа:

— Ходжа, кел, иркин кесейик да, джыйылыб, бир кеф этейик! — деп тургъанды. Алай болгъанлыкъгъа Ходжа да:

— Къоюгъуз, марджала, мен да аны бла джубанама, сынгар къойну манга къызгъанмагъыз! — деб унамай тургъанды.

Кюнледен бир кюнде Насра Ходжаны хоншусу, чола тюшгенлей, иркин баууна джыйгъанды да кесгенди. Кишиге да билдирмей, джашыртын ашагъанды.

Насра Ходжа, ишни джигине деричи билиб-сезиб тургъанлай да, джукъ айтмагъанды, тынгылаб къойгъанды.

Былай бла эки джыл кетгенди.

Бир джолда ол хоншуну бир улагъы Ходжаны баууна киргенлей, Ходжа да улакъны тутханды да кесгенди.

Улакъны неси, эки адам бир джерге барса, алагъа улагъыны тас болгъанын айтыб, быллай семиз эди, аллай арну эди, аллай уллу эди, деб махтаргъа къалгъанды. Ныгъышха барса да, межгит аллына барса да, улакъны махтагъандан башха хапары болмай айланганды.

Насра Ходжагъа бу ётирюк махтауланн эштгени сайын ёпкесине джетген чакълы бир ачыу бола тургъанды.

Бир джолда, улакъны неси да, дагъыда бир къауумла да Насра Ходжаны юйюнде ашай тургъанлайларына, быягъы хоншу, тас болгъан улакъны юсюнден сёз башлаб:

— Эй... мени улагтым аллай улакь эди, туюю кѐм-кѐк кѐгюрчюпча эди; кесн, маралдан айырыб танымазча, алай ариу эди; аны этинде бир къара джерн джокь эди; тутушдан, къуйрукь кибик, семиз эди; ул-лулугъу уа туюе кибик эди... — дегенлей, Ходжаны тамам джебегине джетиб, чыдамай, къатынына айланыб айтханды:

— Къатын! Мени акъылыма былай келеди: алайда джыйгъыч туюбюнде муну улагъыны терисин алыб келиб кѐргюзе-йим да, аны туюе тенгли болгъаны бла кнштик тенгли болгъанын халкъ кѐрсюн-ле, биз да бу улакь къайгъыдан къутула-йыкъ! — дегенди.

Нашатыр джакъ

Бир кюн Насра Ходжа, эшегин отундан къалаб, ызына, элге айланганды да, эшек келирге унамай, быт-быт эте туругъа къалгъанды.

Ходжа, эшекге ачууланыб, ура-туюе тургъанына биреу тюеб:

— Ходжа! Эшек барыргъа унамай эсе, бир кесек нашатыр сюрт, аны амалы олду! — дегенди.

Насра Ходжа эшекге нашатыр сюртгенлейине, эшек джоргъалай тебрегенди. Насра Ходжа да ызындан сюрюб джеталмазгъа къалгъанды. Къалай этерге билмей, Ходжа, арыб, сагъышылы болуб, эм ахыры:

«Тохта, кесиме да бир кесекчик джетдириб бир кёрейим», — деб, кесине да бир кесек нашатыр джакъгъанды.

Ходжаны бутлары отча кызыб, тёнгноб, чабыб тебрегенди да, энегинден алгъа барыб арбазына киргенди.

Къатыны къараб, Ходжаны бир джерде тохтаялмай, арбаздан ызына айланыб чабыб чыгъыб тебрегенин кёрюб:

— А киши, не болгъанды саңга, къоян тепсеуге нек бараса? Сабыр эт! — деб кычыргъанды.

Насра Ходжа:

— Къатын, мени джетерге умут эте эсенг, сен да бир кесек джагъаргъа керксе! — дегенди.

Къатын, кёзлюклери бери

Кечени арасында Насра Ходжа тюртюб къатынын уятханды да:

— Къатын, тур, дженгил бол, мени кёзлюклери бери бери! — деб буугъанды. Къатыны, орундан туруб, излеб Ходжаны кёзлюклерин бериб:

— Кечегиде бу уа не гузабангды, кёзлюк неге керек болду энди? — деб соргъанында, Ходжа:

— Бир алапат тюш кёре турама, джангыз бир къауум джерлерине кёзюм иги джетмейди ансы, — дегенди.

Көчген этеме ансы

Насра Ходжагъа бир къонакъ келгенди. Ходжа бу къонакъны бек суйюб алгъанды. Сыйларгъа башлаб, къонакъны аллына тепси бла шорпа салыб, чыгъыб гырджын алыб келгенди. Къараса — шорпаны ичиб бошаб тура. Эрлай гырджынланы тепсиге салыб, шорпа келтирирге аш юйге кетгенди. Ол шорпа алыб келирге, къонакъ гырджынланы бошаб тура... Дженгил огъуна шорпаны тепсиге салыб, дагъыда гырджын алыб келгинчи, шорпаны къонакъ уршлаб бошаб тура...

Ходжа, сейир болуб, дагъыда къонакъны аллына гырджын салыб чыгъыб, шорпа алыб келгинчи, гырджын тауусулуб тура...

Ахыры, Ходжа къонакъгъа гырджын келтиргинчи, шорпаны бошаб, шорпа келтиргинчи, гырджынланы бошаб туругъа къалгъаныда, Ходжа, тепсини къонакъны аллындан къоратыб, къайдан келгенненден, къайры баргъанындан хапар соргъанды.

Къонакъ, бир элни атын айтыб:

— Ол элден келеме, джюрегим тыркык болгъанды да, аш ашаялмайма, докторгъа къаратыб дарман алыргъа шахаргъа барлыкъма. Сени юйюнгю, кесинги да бек джаратдым, бу джерни хауасы да аман тюлдю, сенде къонакъбай салыб, бир ай чакълы туругъа огъай демей эдим! — дегенлей, Ходжа, секириб ёрге туруб:

— Керти да бек джаным ауруду, бек разы эдим, алай а тамбла бу элден кечген этеме ансы! — дегенди.

Мындан да элтмез

Насра Ходжаны шохларындан бири бир кюн кесини элинден Ходжагъа къонакъгъа келгенди. Бу адам:

— Мен санга ун джюкледим, келтирмединг, джау джюкледим, келтирмединг, будай, арпа элт дедим, аны да унамадынг, Ходжа кибик шохуму бетине мени къуру къол бла келтириб къаратдынг! — деб, эшегни хама туюб башлагъанды.

Насра Ходжа:

— Къой, джазыкъ хайыуаны урма, къыйнама, сизден бизге къуру келгени кибик, бизден да сизге къуру барыр! — дегенди.

БАШЛАРЫ

Ертенланы Азрет — поэт эмда фольклорист	3
Китабны юсюнден	14
«Ма, ал» дегениге юренигендиле	17
«Ма, ал» дегениге юренигендиле	18
Сорууум бошалгъанды дерме	21
Экисни араларында	22
Сен алырса	23
Мен анга береме	24
Бетинге бир джумушакъ тийгенми эди	25
Этни ийсин сатхан ачханы тауушун алыр	25
Къайры джаханимге суйсе да кетсин	27
«Булгъанды» демс, «уялама» де	27
Къалмаз эди	28
Хар кюн байрам болгъа эди	29
Кийимни не этериксиз	30
Къоюгъуз, актылсыз хайыуанды	31
Бир гугурук да керек тюлмюдю	32
Ётюрюк эсе, сана да кёр	32
Бу да гитчелик этеди	34
Бу аллай адамды, кёрдюгюзмю	34
Бусагъатда кирди да	36
Джартысын кесиме къой, джюн чачарыкъма	37
Бир сорсанг эди уа	38
Айыб сизде тюлдю, хандады	39
Джокъ эселе, артагъына	41
Огъай, чурукъ сатычуладап	41
Бизден артха келгенле ашарла	42
Джастыкъла бардыла	42
Кесимден да къуджургъа санадым	44
Мен къагъыт ашаргъа ачыкъ тюлме	45
Бизни шахарны къазлары бирер аякълыдыла	46
Сени байталларынг къалай ташладыла	47
Эшкени башындан да уллу боллукъду	49
Кёргенбиз да къоркъабыз	50
Ол къабны биширликдиле	50

Сенден къартла бардыла	52
Алалырма	53
Аллыма келдиле	54
Къургъакъ-къургъакъ кийиниб келир эдинг	55
Къутулур мадар бармыды	57
Бу ол джолгъу ючюн болсун	58
Басхыч къайда да сатылыр	59
Мени къатыным менден да акъыллы	60
Башхалыкълары олду	62
Буюругъуз, кийимле	63
Къады арнуларгъа тыйыншлыды	64
Сен да ийпанма	64
Бир сомгъа сатарма	65
Сизшики чыкъгъан басхыч бла	67
Эшитмедим деме	68
Бир эсиргенден алгъанма	69
Мени къымыжамы айландырлыкъ эдинг	70
Сен бир кесек джюзе билемсе	72
Аллахчамы, адамла сюйгенчамы	73
Тургъан джерин алай излерсиз	74
Джырлай-джырлай излер	74
Мен да мишалмадым	75
Тюз сюд этмесенг	76
Табхан заманында	76
Тюзеллигин билиб, кюлесе	76
Нукъсамлыкъ — къадыны улхучу къолунда	79
Анга соругъуз	80
Ол заманда мен да къайтарырма	81
Мени къоюгъуз да пиллени къолун тутугъуз	82
Эринги бир кёр	85
Сабийни да джукълатыр	86
Беш къычырымгъа джылыу къалай барды да	87
Мен да ораза тутмагъанладанма	90
Мени сыртыма	91
Насыбха, ёлмедим	91
Таб айтханыча этер	93
Сен быллай халгъа тюшгенсе	94
Тобладан къоркъуб бу да былай болду	96
Беркюм хандан саугъады	97
Таб бош джууукълугъум да джокъду	98
Туураб джулдузла этедиле	99
Ичлерин тышларына айландыргъандыла	100
Неге соруб тураса	100
Къуйрукъ узакъда тюлдю	101

Дуния кёре чыктыганма	102
Мен да анга сагышы эте тура эдим	101
Аны кыюугуз да, анга шукур этигиз	105
Къайгырмаз, аны да бер	105
Ол чыктыган а не эди экен?	106
Былай тутуб туругуз	106
Кыйналсам да, орнуна салдым	108
Бизни бери кёчюрмеймисиз	109
Бек иги сылтауду	110
Билиб салгандыла	110
Сол аягымы абдези джокъду	111
Бу бошланса	111
Манга керек тюлдю	112
Ах, джашлыкъ	112
Не башхалыкъ барды	113
Къалган халкъ не этер	113
Хар нени да эт алесе	114
Бир джанына аууб кетер	114
Мен да аны сатаргъа келтирмедим	115
Къалайында да болугуз	116
Этда кылыкъты этгенсе	116
Джолоучулукъда	117
Сени сау къалганынга джылайма	118
Сойсем да, айыбы джокъду	119
Сонгра киштик да къайдады	119
Бир кере тюзюне да бир барайым	120
Кесим тюшерик эдим	121
Былай игиди	121
Бешим барды	122
Сёзюме тынгыламаз	122
Чыгъартхандан иги дарман джокъду	123
Къачан берирсе, къайдам	124
Къабхандан да озар	124
Ойнаргъа чыгъар	125
Къатын, сен да тюзсе	126
Ат тюл, къуш да джетмез эди	127
Сен да тюшюрмей айгсанг эди уа	128
Ийнанмайса	129
Къалганы къалай тюрленди	130
Кимге да кёрюн	130
Бютюн да кышха бек игиди	131
Мен да тас болур эдим	131
Аккылыма келгенни этдим	132
Джайны арасындабыз	133

Тапгы атханын билсем	133
Бирин кем беригиз	134
Къозлагъан ёлсе, сейирмиди	134
Андан санга не барды	135
Ыхы, энди къушха ушадынг	135
Ичи да джазылмагъанды	136
Алыш-беришге юренеме	137
Былай боллукъ эсе, джукъ да огъай	137
Мени кючюм алгъынча турады	137
Мюйюзлери бармы эди	138
Къызы махтауу	140
Бу андан да сыйлыды	141
Адам бир сёзде турургъа керекди	142
Ёлюмден къачады	143
Муну да ашар	143
Джартысы кеси джюлюнюб эди	144
Тутуб бошагъанма	145
Къыркъ ауузум джокъду	146
Мен кесим миннген эшекни санамайма	146
Сени анангы да чырт сабийи болмагъанмыды	148
Бир джукъ да тёгюлмеген эди	149
Андан эсе къырылыб кетгени игиди	149
Энди табдыгъыз	150
Мени тюерле, сени сюерле	150
Тюзюм да табмазса	151
Башы бармы эди	151
Мен да анга къарайма	152
Ол келмей эсе, мен барама	152
Сен былайда тур	153
Джюрегигизде не барын билеме	154
Уялыб бугъунганма	155
Юйню ичи къарангы болгъаны ючюм, мында излейме	156
Бу адам келиб къалмаса	156
Мен кесим а кимме да?	157
Джукъуму излейме	157
Бу джолтун барыучан эдиле	158
Таб школгъа да барыр	159
Не этерими билеме	160
Дамлы этиб ашай биллик тюесе	160
Мисирге барыр къарыуум джокъду	161
Мени юйюме да бир келвр эди	162
Айхай да, сабанчы	162
Кюнден эсе, ай хайырлыды	163

Къыйпалмагъыз, сау болугъуз	163
Мени анда ишим джокъду	164
Кёз-къаш къалмаз эди	164
Отунда	165
Не сёз барды	166
Аны тауушу эргденбла чыгъар	167
Тойгъаны бла къыйнамайым	167
Биринг биринги хакъына тиймегиз	168
Бер, мен да бир кере ёлейим	168
Сизден тели кёрдюм эсе	169
Чёгюб нек ашамайса	170
Негери болгъанынгы билмедим	170
Кеснигини кесинг ашсанг а	171
Билирге сюйюб	171
Бир кесек эт къалса	172
Сапынынг, сууунг къайсы джанында эсе, ары	173
Къалай арну тишлери барды	173
Моллагъа соругъуз	174
Базаргъа барама	174
Мен сау болдум, къайтыгъыз	174
Болурму, огъесе	175
Насыбым да бар эди	175
Бир зат кёрюб къача болурла	176
Теблемейим деб къачама	177
Не къадар да берейим	178
Джырлауу былай болур	178
Бёрю ашар	179
Эсли сабийди	180
Къалай тураса	180
Сен — манга, мен — санга	180
Нек алгъанды да	181
Ичприб иерик эдим	182
Къурмачла джаугъан кече	183
Мен кесим алама	184
Берлигигизни беригиз деб келгенме	185
Башынгы суу таба атарса	186
Арырыкъ эдим да, солумадым	186
Муну бла тёрт — бир темирли болады	187
Барын да бу джарлы хаймуашнга къаларгъа джарармы	188
Къатын, эрсиз къалыр эдинг	188
Тюшгюнчю сакъласын	189
Сеники болгъанын билмейин алдым	189

Бууаз эшекни ташлатдың эсе	190
Бир тойдурайым	191
Мени адебли этген — негерим болду	191
Отунлада ийне бар эди, ал	192
Андан бошарыкъ эдиле	193
Салам бергенмидиле	194
Битди, кетди, оссалам	195
Бер да къутул	195
Не айтырымы билемисиз	195
Тут да кёзлерине кюл къуй	198
Мен да тели	199
Табдым, табдым	199
Къайсы джаны да болсун	200
Халыуа алыб ашарсыз	201
Терскден ары джол чыкъса уа	201
Джуургъан кетди, туююш да битди	202
Къыркъ джыллыкъ сиркесуу болмаз эди	203
Бар, эшекге аш сал	204
Адам айтханнга тынгыла	206
Суу десенг, ма былай болады	207
Тюбюн бегитигиз	207
Хакъымы бер, десе уа	208
Кёбюб къалмазмы деб сакълайма	209
Бизни джулдузла сизде да бардыла	209
Хатер бла айтама ансы	210
Къолунга алыб сен турурса	211
Бетин бир къызартайым	211
Мынга да тиймегенди кир	212
Джюзген бабушланы шорпасы	213
Сени сатаса, менни сатама	213
Суугъа кирмем	214
Джарлы Ходжаны кими барды	215
Кеси эшитмесин	216
Эки къат тели боллукъду	216
Ат солагъайды	217
Сарыубек джыл	218
Тутугъуз да кёзлерине себигиз	218
Былайгъа къалай джетгенди	219
Экигизни айтханыгъызны да этдим	219
Улакъ къайгъыдан къутулайыкъ	220
Нашатыр джакъ	222
Къатын, кёзлюклерими бер	223
Кенген этеме ансы	224
Мындан да элтмез	225

